

"Развитие"

УПОЛНОМАСНИ
РАЗВИ
П. П. П.

ДЕНЬ

616

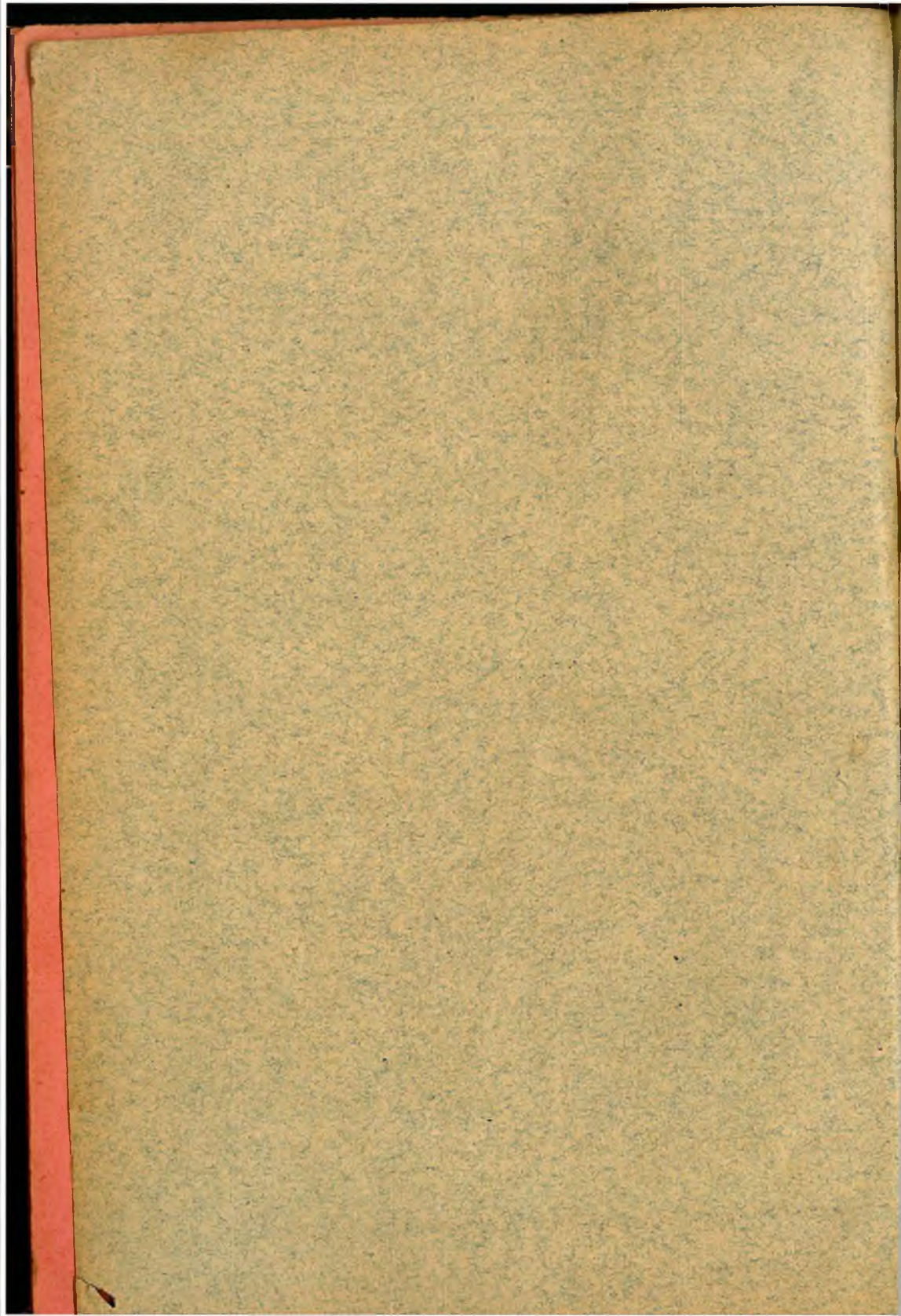
МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ.

ТОМЪ ПЪРВИЙ

КНИЖКА I — VI.

1891.

ШУМЕНЪ,

Lib. N= 1105 1956 mg

СЪДЪРЖАНИЕ.

НА

ПЪРВАТА ПОЛОВИН-ГОДИШНИНА НА „ДЕНЬ“

Я Н У А Р И Й.

Стр.

Изъ дреболитѣ на живота. Отъ <i>Н. Щедрина</i> , пре- водъ.	1
Слѣдъ испита. Расказъ отъ <i>П. К. Торосъ</i> , преводъ.	21
Обикновена история. Расказъ отъ <i>А. Маминъ</i>	32
Романтъ на Беллами, изводъ отъ <i>М. S.</i>	42
Тегота. Расказъ отъ <i>Г. Усиенски</i> , преводъ.	61
Книжнина.—Коледенъ даръ, расказъ отъ <i>И. Вазовъ</i> . Денница, кн. XII, 1891 г.	70
Откъслякъ отъ приятелско писмо.	76
Новини изъ живота и литературата.	78

Ф Е В Р У А Р И Й.

Растящата важность на социалнитѣ задачи. Отъ <i>Х. Жоржъ</i> , преводъ отъ английски.	81
Изъ дреболитѣ на живота. Имерекъ. Отъ <i>Н. Щедрина</i> , преводъ.	90
Махнете се вече! Вий не сте за менъ, стихотворение отъ <i>Д. Бранъ</i>	104
Петгаче. Расказъ отъ <i>А. Маминъ</i>	105
Отъ малакъ се ази научихъ да лю- бя, стихотворение отъ <i>П. Н.</i>	113
Черна неблагодарность. Картинка изъ Сѣверо-Амери- канския животъ, отъ <i>Г. А. Мачетъ</i> . Преводъ отъ руски. !	114
Идеаленъ парламентъ. Отъ <i>Емилъ Бержра</i> , преводъ отъ френски.	129

Прог. 1957 г.

Селскитѣ университети въ Швеция и Норвегия и нашето нехайство, отъ <i>В-вз.</i>	133
Три дена въ единъ селски университетъ въ Швеция, прев. отъ русски <i>Кркз.</i>	137
Книжнина.—Педагогически куриозъ, отъ <i>К.</i>	148
Естетика и естетици.	154

М А Р Т Ъ.

Историческата роля на буржуазията, преводъ отъ нѣмски.	161
Солдатски радости въ Руссия, преводъ отъ нѣмски.	168
Ирина. Разказъ изъ въстанието на 1876 г. въ гр. Търново. Отъ <i>Съвременница.</i>	174
Сегашната французска младежъ, отъ <i>И. Д-овз.</i> Преводъ отъ русски.	188
Черна неблагодарностъ. Картинка изъ С.-Американския животъ. Отъ Г. А. Мачтетъ, преводъ отъ руски.	204
Любкината майка и какъ днесъ биха Любка. Разказъ отъ <i>Неисцъримий.</i>	217
18-ий Мартъ, преводъ отъ нѣмски.	228
Книжнина.—Крейцеровата Соната, повѣсть отъ Графъ Л. Толстой.	233
Новини изъ живота и литературата.	239

А П Р И Л Ъ—М А Й.

Държавата и общината въ днешно време. Преводъ отъ нѣмски.	241
Прикаската за Адама и Ева. Отъ <i>Полъ Лафаргъ.</i>	246
Сегашната французска младежъ. Отъ <i>И. Д-овз.</i> Преводъ отъ руски.	266
Димитъръ Иванчевъ Бакърджиевъ (спомѣнъ).	283
Лондонъ и Парижъ, отъ <i>Орелиенъ Шолъ.</i> Преводъ отъ френски.	298
Черна неблагодарностъ. Картинка изъ С.-Американския животъ. Отъ Г. А. Мачтетъ. Преводъ отъ руски.	302
Социализмътъ въ послѣдния романъ на Емиль Зола.	334

По поводъ на една картинка. Отъ Г. Успенски.	355
Значението на белѣжките въ училищното въспитание.	
Отъ Хр. Цинкъ. Превелъ отъ руски С-въ.	362
Изъ общественната хроника.—Социализмътъ и нихилизмътъ.—Женското образование.—Рѣчта на гражданката С. Н. Даскалова въ Разградското женско дружество „Майчина Грижа“.—Чиновническия пролетариятъ и просвѣщението.	372
Николай Василиевичъ Шелгуновъ. Изъ Free Russie.	386
Подражание Л. Каравелову. Стихотворение отъ Д. Бранъ.	390
Книжнина.—Манифестътъ на Коммунистическата партия, отъ К. Маркса и Ф. Енгелса.—За политическото въспитание. Изъ научнитѣ, политически и философски опити на Х. Спенсера.	391 и 393
Новини изъ живота и Литературата.	396
Нови книги.	400

Ю Н И Й.

Общественната задача. Отъ Henry George. Преводъ. отъ Английски.	401
Бе—А—Ба. Разказъ отъ Елиза Оржешко. Преводъ отъ руски.	410
Една прозаическа расходка. Отъ Т-ръ.	434
Имайте единъ идеалъ. Изводъ отъ словото на г. Буржуа, министръ на народното просвѣщение въ Франция.	441
Новиятъ царски ахъръ. Не е прикаска. Прѣводъ отъ Нѣмски.	446
Изъ общественната хроника. Превратътъ въ нашия животъ въ общественно, политическо, семейно религиозно и други отношения.—Причинитѣ на тоя превратъ и нашата журналистика.—Цензътъ.—Развалата на семейството у насъ.—Женското образование.	450
Книжнина. „Животнитъ“ учебникъ за долнитѣ класове на срѣднитѣ училища. Съставили: Г. Н. Златарски и Н. Лазаровъ. София 1888 год.	461
Новини.	476
Нови книги.	480

ДЕНЬ

МЪСЕЧНО СПИСАНИЕ.

Томъ второй
КНИЖКА VII—XII.

1891.

ПУМЕНЪ.

СЪДЪРЖАНИЕ

на втората половинъ-годишнина.

Юли — Августъ

- I. Какъ е и какъ трѣбва да бѣде. Отъ *Вилхелмъ Либкнехтъ* прев. отъ нѣмски.
- II. Молеисаний, (стихотворение) отъ *Церковски*.
- III. Козата на господинъ Сегина. Отъ *Алфонсъ Доде*.
- IV. Христо Ботевъ, рѣчь държана на 18 Май, 1891 г.
- V. Елегия на смъртта на единъ юноша. Стихотвор. отъ *Шиллера*. Прев. *Г. А. Миндовъ*.
- VI. Търговска честностъ. Расказъ отъ *К-нъ*.
- VII. Капиталъ и наемъ трудъ отъ *Фридрихъ Етелсъ*. прев. отъ нѣмски.
- VIII. Последнитѣ дни. Повѣсть отъ *Елена Зеландъ* превежда *Г. А. Миндовъ*.
- IX. Стихотворение отъ *Д. Бранъ*.
- X. Добра душа. Изъ расказитѣ за дѣца отъ *Н. Щедринъ*.
- XI. Силата и водителитѣ на социалиститѣ. Прев. отъ русски.
- XII. Изъ общественната хроника. — Икономическия превратъ у насъ и въпросътъ за капиталитѣ. — Превратъ въ умоветѣ на нашата „интелигенция“. — „Националното богатство“ въ нашата журналистика. — Думата „интелигенция“ и значението ѝ. — Законопроекта по учебното дѣло у насъ и неговия смисълъ — Капитализмътъ и социализмътъ у насъ.
- XIII. Книжнина. „Промышленность“, научно-економическо сѣдание. — Н. Станевъ. Причинитѣ на французската революция. — Що е социализмъ и има ли той почва у насъ? отъ Д. Братановъ.
- XIV. Бѣлѣжка по учителството.
- XV. „Двѣтъ думи“ на „Критика“.
- XVI. Новини изъ живота и литературата.
- XVII. Нови книги.

Септемврий—Октомврий

- I. Днешния редъ. Прев. отъ нѣмски.
 - II. Притиснатата съвѣсть. Преводъ.
 - III. Единъ и другъ (стихотворение) отъ *П. Н.*
 - IV. Несрѣтникъ (стара прикаска на нова тема) * *
 - V. Естественния отборъ въ челоувѣчеството отъ *Д. Корочевский*.
 - VI. Христо Ботевъ предъ сждътъ на „естетичнитъ“. (По поводъ на критическата студия на г. X.), отъ Y.
 - VII. Послѣднитѣ дни. Повѣсть отъ *Елена Зеландъ*, превежда *Г. А. Миндовъ*.
 - VIII. Женския въпросъ отъ *Августъ Бебель*.
 - IX. Силата и водителитѣ на социалиститѣ. Прев. отъ руски.
 - X. На прагътъ на двѣ нови години.
 - XI. Изъ общественната хроника. — 1891 година и нашата журналистика. — Вѣстникъ „Балканска Зора“ и в. в. „Свобода“ и „Пловдивъ“; тѣхното партийно расцѣпление и тѣхната принципиална прилика. — Търпимостъта на нашитѣ партии и свободата. — Економическата дѣятелностъ на нашата държава прѣзъ 1891 год. и социализмътъ. — Материалистическа и метафизическа гледна точка въ човѣшка та история. — Послѣдната гледна точка у насъ и прекаленото превъзнасяние на личностъта — Нашия „патриотизмъ“ и изложенията въ Пловдивъ и Руссе.
 - XII. Новъ привърженникъ на социализма.
 - XIII. Книжнина. „Промышленность“ научно-икономическо списание. — Новага Етика или Религията на социалиститѣ отъ *Б. Баксъ*. — Първий Май отъ *Г. Плехановъ*.
 - XIV. Предизвикано повторение.
 - XV. Новини изъ живота и литературата.
 - XVI. Нови книги.
-

Ноемврий—Декемврий

- I. Влиянието на капитализма върху земледѣлието и днешнитѣ наредби, прев. отъ нѣмски.
 - II. Карасъ-Идеалистъ, приказка отъ *М. Е. Салтикова* (Щедринъ).
 - III. Фамилията, нейното происхождение и развитие отъ *Д. Благоевъ*.
 - IV. Труденъ пътъ, разказъ отъ *
 - V. Размишления върху писателското искусство. Преводъ.
 - VI. Последнитѣ дни повѣсть отъ *Е. Зеландъ* (свършъкъ). Прев. *Г. А. Миндовъ*.
 - VII. Едно въспоминание за Брюсселския конгресъ. Преводъ.
 - VIII. Работническа Холандия. Преводъ.
 - IX. Научний Социализмъ или Марксизмътъ. — Отговоръ *Г. Прокопиеву* отъ *Д. Братановъ*.
 - X. Изъ Обществения хроника.
Нашата „интелигенция“ и опититѣ ѝ „да просвѣти“ народа.—Вечернитѣ и недѣлнитѣ училища, просвѣтителнитѣ дружества и публичнитѣ сказки преди и сега. — Причината на несподукитѣ на нашата интелигенция днесъ.—Общечеловѣческитѣ или „космополитическитѣ и националнитѣ идеали. — Противодѣйствиата или „коррективитѣ“ на „космополитич. идеи“ у насъ. — Що доказва, че единъ народъ е достоенъ да се нарича културенъ.
 - XI. *Книжнина — Социалистическата нравственность.*
Новата Етика или религията на социализма, отъ Ернестъ Баксъ, превелъ отъ английски *П. Саминъ*. София 1891 г.
 - XII. Новини изъ живота и литературата.
-

ДЕНЬ

ИЗЪ ДРЕБОЛИИТЪ НА ЖИВОТА

(Отъ Н. Щедринъ).

Ахъ тия дреболии! Като краста се въяджтъ въ организма на човѣка, и го глождятъ и го парятъ. Колко всевъзможни „съюзи“ сж оплѣли човѣка отъ всички страни; колко се мхчи всѣки индивидуумъ да измисли лично за себе си всѣкакви стѣснения! И на всичко това, и на навлѣзналото отъ вѣнъ и на измисленото за удовлетворение на личната мнителность, той се задължава да служи, т. е. да отдаде цѣлия си животъ. Нѣма мѣсто да работи здравата мисль, нѣма свободна минута за плодотворенъ трудъ! Дреболии, дреболии, дреболии—завладѣли цѣлия животъ.

Да вземемъ за примѣръ страха предъ утрешния день. Каква недостойность се заключава въ тая четири-словна дреболия. По каквъ начинъ е могла тя да се введе въ съществуванцето на човѣка, същество преимущественно предпазливо, надарено съ творческа сила? Какво го е притиснало? Какво го е накарало така безусловно да се покори на простата и недостойна дреболия?

Срѣщате се на улицата съ приятеля и виждате, че той е умисленъ и тъжовенъ.

— Какво сте се замислили толкова?

— Та не ми е до тамъ добръ...Страхъ ме е.

— Страхъ ви е? отъ що?

— Та отъ сутрѣшния день. Сѣ ми иде на ума: — какво ще стане сутрѣ! Нито на страхъ, нито на раздражение мѣза... нѣщо не ясно. Мъча се да разумѣя, но още до сега не съмъ разбралъ. Сѣкашъ че се намирамъ въ общество, въ което събранитѣ сички сж се размѣстили по кюшетата и си шепнатъ, а ти сѣдишъ до масата самичкъ и прегледвашъ лежащитѣ отъ горѣ и отдавна умрѣзнали албоми... Ето какво е това усѣщание!

— Ахъ, какви глупости!

— Глупости—наистина. Но тамъ е и работата, че тия глупости сж ни надвили. Нахлуватъ отъ всички страни, впиватъ се, кжсжтъ на части сърдцето.

— Но какво може да се случи сутрѣ толкова страшно?

— Туѣ е то, че нищо не е извѣстно. Ще се случи ли — нѣ ли, ще се случи ли—нѣ ли? — само надъ тая задача и работи ума. Чувашъ шепнението, далеченъ шумъ, а ясно—нищо нѣма.

— Се пакъ азъ не виждамъ какво общо има тукъ съ утрѣшния день?

— И сутрѣ и днесъ и сега, тая минута, — нема това не е едно и сжщо? Ума е заробенъ; наоколо — празнота, неизвѣстность или глупава и разнорѣчиво дѣдрение; ржцѣ не се дигатъ и самъ незабѣлѣзано потъвашъ въ властѣта на шепненията и на бесрамното дѣдрение... тукъ е то отвратителното.

И наистина, наоколо се чува само шепнение и шумъ на една неизвѣстна работа при затворени врата. Неволно идатъ на умъ стиховетѣ на Пушкина:

Насѣкадѣ тъмно, насѣкадѣ мѣтно.

Ще има тукъ чудо! ще стане тукъ чудо!

Само не „чудо“ се явява въ резултата, а проста мъчителна глупость.

Да земемъ сега другъ примѣръ: образованието. Не за висшата култура е тукъ думата, а само за училището. Училището подготва човѣка къмъ възприемане знанието; то му дава основнитѣ елементи. Това достатъчно показва, каква тѣсна свързка сжществува между училището и знанието.

Знайно е и даже е прието отъ всички за аксиома, че

знанието просвѣщава не само оногова, който непосредствено го възприема, но че съ помощта на училището, разпространява лъчиста свѣтлина и на тъмната масса. Знайно е сѣщо, че хората сѣ надарени отъ природата съ различни способности, и съ различна стѣпенъ на възприемане; че ако и да е мѣчно практически да се прокара тая послѣдняя истина нацѣло, то въ всѣки случай непростително е да не се взема тя предъ видъ. Най сетнѣ, отъ всички е признато, че да се стѣсняватъ насилствено предѣлитѣ на знанието, е вѣдно, а още по е вѣдно да се пълни съдържанието му съ сѣкакви случайни притурки.

Да видимъ сега, до колко се прилагатъ тия истини къмъ училищното дѣло.

Преди всичко надъ цѣлото училище тѣжи нивелирующата ржка на окръжното. Опредѣлятъ се най подробно не само предѣлитѣ и съдържанието на знанието, но и числото на годишнитѣ часове, посвѣтени на сѣки неговъ отдѣлъ. Не стремлението къмъ разпространението на знанието стои на първъ планъ, но ясенъ страхъ отъ това разпространение. За характеристическитѣ особености на учащитѣ е съвършено забравено: всички се предполагатъ за скроени по една и сѣща мѣрка, за всички се преноднася единъ и сѣщъ задължителенъ масщабъ. Добра или лоша бѣлѣжка—ето единчкото мѣрило за оцѣняване, и при това не се зема въ внимание, до колко въ тая бѣлѣжка зема участие слѣпата случайность.

Личността на педагога е сѣщо забравена. Той не може нито да се задрѣ излишни петъ минути връхъ нѣкой епизодъ отъ знанието, който смѣта за важенъ, нито да посвѣти петъ минути по-малко на такъвъ единъ епизодъ, който му се вижда за недостатъчно важенъ или преждевѣремененъ. Той е длъженъ да изпълни буквата на окръжното и повече нищо.

Но въ такъвъ случай, защо да не прибѣгнатъ къмъ помощта на телефона? Да събератъ въ центъра отборъ и напълно подходящи къмъ стѣпенъта на съвременнитѣ изисквания педагози, които и да разпространяватъ по телефона знанието по лицето на вселенната, а по отдѣлнитѣ мѣста да назначаватъ само надзиратели, които да пазятъ, щото ученицитѣ да не сѣлмуватъ.

Нѣма нито обща за всички справедливостъ, нито признание на човѣшката личностъ, нито живо слово. Нищо освѣтъ

задачника на Малининъ и Буренинъ и учебници по граматиката отъ всевъзможни видове.

Какво може да даде такова училище? какво освѣнъ *tabula rasa* и една особена болѣсть къмъ която трѣбва да се приложи специалното название „училищна блѣдностъ?“

Сънливи и безсилни ще нахлуятъ множество млади момчета и момичета отъ училището връхъ арената на живота, сънливо ще отслужатъ жизненната тѣгоба и пакъ сънливо ще слязатъ въ преждеврѣмненитѣ гробове...

А ето и трети примѣръ. Представете си, че студента Хорковъ се е оженилъ за Липочка Болшова (извѣстни лица изъ комедията на Островски). Липочка се е омъжила, защото случайно се е отдала на Хоркова, и че трѣбва да се „скрие грѣхътъ“; Хорковъ се оженилъ затуй че смѣтналъ Липочкината безсрамотностъ за свѣщенна простота. При туй, разумѣва се само отъ себе си, че Болшовъ изигралъ Хоркова и не му е далъ друга зестра освѣнъ парцали. И ето тѣ въ кжсо врѣме се опознаватъ, единъ други. Липочка се увѣри, че Хорковъ не е въ състояние да ѝ купува копирени рокли; Хорковъ се увѣри, че мечтитѣ му относително „свѣщенната простота“ още при първото сблъскване съ дѣйствителността сж се распилѣли като прахъ.

Какво може да излѣзе отъ туй съвмѣстно живѣние? Какво освенъ кафезъ въ който сѣдатъ два звѣра, свързани сѣнки въ кюшето си и готови да раскжсатъ единъ другиго при първа възможностъ?

И, най сетнѣ, четвърти примѣръ.

Предъ васъ е човѣкъ напълно независимъ, имотенъ и образованъ. Той би могълъ да живѣе съвършено свободно и да удовлетворява потребноститѣ на развитието си. Но не-го, сѣкашъ, че го гложди нѣщо да се отдаде въ робство. Той осѣща съ криво-опжтения си умъ, че нейдѣ има стълба, която води къмъ почести и властъ. И ето той се въскачва по неж. Плъзва се, спъва се, и полита стремително назадъ. Това обаче не го спира. Той отново начева да се въскачва, бавно, мъчително, стѣпка по стѣпка и най сетнѣ сполучва да достигне цѣльта си. Тукъ го челкатъ, защото е страненъ за тая срѣда. Обаче ржководителитѣ на срѣдата твърдѣ добрѣ разумѣватъ, че не е лесно да се отърватъ отъ тоя странникъ, че той е упоритъ и не ще се върне назадъ само отъ

едни челквания. Най сѣтне му даватъ служба, стрѣха и малко по малко се научватъ да го викатъ „напѣ“. Въ отговоръ на това принудено гостеприемство, той бързишката се впрѣга въ хомотия и почва да работи съ ревността на единъ ново-вѣрующъ. Идеали, свобода, ламтенията на душата—всичко е принесено жертва на робството. А слѣдъ късо време въ резултата се получава истински робъ, въ когото всичко е изгнило, освенъ еластичния гърбъ и лъжливия езикъ въ устата.

Стигатъ ли тия примѣри?

Наистина, не може да се каже, че не се е правило усилие да се запази множеството отъ натиска на жизненнитѣ дребболии.... Администрацията всѣкакъ се е мѣчила за това.... но днесъ се предпочита строгостъта и скоростъта и това предпочитание се оправдава отъ народжението на нѣкакви неблагоприятни елементи. Тѣй като закона спомѣнува само за крадци-тѣ, разбойниците, грабителитѣ на казйонни имущества, рушветчиитѣ и проч., а за неблагоприятнитѣ мълчи, вий можете да си представите, на какви разнообразни и неочаквани тълкувания се подхвърля това новопоявено изражение.

Впрочемъ, азъ съвсѣмъ не искамъ да кажа, че нинѣшната администрация е лоша, ленива и неспособна да утрива сълзитѣ на човѣка; азъ говоря само, че тя подобно на предишнитѣ, е лишена отъ творческа сила.

Азъ не утвърждавамъ сѣщо, че тѣй-наръченитѣ неблагоприятни елементи съществуватъ само въ распаленитѣ патриотически въображения. Всѣки порядъкъ съдържа въ себѣ си вспомогателни елементи и *не* вспомогателни. Първитѣ сѣ наричатъ благоприятни; на вторитѣ имъ даватъ името *не* благоприятни. Всичко това не само не противорѣчи на истината а е и съвсѣмъ естествено. Затова необходимо е да се примириме съ това явление, и всичката претенция на съвременния човѣкъ трѣбва да се заключава единствено въ това, щото оцѣняването на подлежащитѣ елементи да става спокойно, а не отвѣнъ—мѣра бързо. Недостатъчно е да се каже: ето ви (имя-рекъ) неблагоприятенъ елементъ! — трѣбва още да се докаже, дѣйствително ли е той неблагоприятенъ и относително какво.

Явно е, че надѣждата за външна помощъ, която да отмахне мж-

чителнитѣ дреболии, за винаги ще остане напразно. Въ това дѣло всичко зависи отъ подиганieto равнището на общественото съзнание, отъ коренното преобразуване на жизненнитѣ форми, отъ она вътрѣшенъ и материаленъ напредѣкъ, който трѣбва да представлява постѣпенно разстваряние на находящитѣ се подъ натискъ природни сили и усвоението на челоуѣка резултатитѣ отъ това разстваряние. Исчезванието на призрацитѣ — ето най сѣщественната задача, къмъ осѣществението на която естествено и неизбѣжно трѣбва да се стре мичелоуѣчеството за да си устури спокойно развитие за въ бѣдѣще.

Едновременнонитѣ утописти сѣ имали пѣлно право, като сѣ казвали, че за новия животъ се изискватъ и нови основания, и че само при това условие челоуѣчеството ще се освободи отъ угнетающитѣ го злини Тѣ нагледно сѣ рисували картини на новия животъ, вкарвали сѣ ни въ самитѣ му недра, показвали сѣ го въ пѣлното му дѣйствиe. Влиянието на утопиститѣ връхъ обществото се осѣща и сега, макаръ задачата за новитѣ основания и до сега да накарва челоуѣчеството да се лута въ мѣка и безнадежностъ. Жаждата за животъ ѣде сърцето, но, най насетнѣ, дава твърдѣ малко удоетворение и изисква твърдѣ много жертви.

Грѣшката на утопиститѣ се е заключавала въ това, че тѣ, така да се рѣче, сѣ мамѣли бѣдѣщето, като го снабдявали съ най дребнитѣ подробности. Стоещецъ почти исклучително върху психологическа почва, тѣ сѣ мислели, че човѣкъ самичѣкъ, независимо отъ вънкашната природа и нейнитѣ тани, съ помоща само на добра волѣ, може да създаде своето конечно благополучие. Между това челоуѣчеството отъ паметивѣка е свързано съ природата неразривно, и отгорѣ това, обладава технически науки, които всѣки денъ му донасятъ нови изнамѣрвания. Фурье е предвидѣлъ непотребни анти-левоуе и анти акули и не е предвидѣлъ нито железницитѣ, нито телеграфа, нито телефона, които несравнено по радикално влияятъ върху вървежѣтъ на челоуѣческото развитие, нежели анти-левоуетѣ. Него го е смуцавалъ въпроса за исхвърлянието нечистотиитѣ изъ помѣщенията на фаланстеритѣ*), и за разрѣшението му е прибѣгналъ къмъ роти самоотвержени, когато, въ недалеко бѣдѣще, работата се устрои много просто съ помощта на ватерклозетитѣ, дренажа, геризитѣ и, най сетнѣ,

*) Жилищата за коммуната спорѣдъ системата на Фурье.

съ помощта на цѣлъ подземенъ градъ, образецъ на който видимъ въ катакомбитъ на Парижъ. Въ заключение, той е мислилъ че комбинираната отъ него форма на общежитието може да съществува въ всѣка срѣда, не само като не рискува да бѣде затисната, но като подготвя съ примѣра си къмъ възприеманието новия животъ най закоренелитъ профани—и пакъ се е сбъркалъ въ смѣтката си. При това болшинството отъ неговитъ послѣдователи е било такова, че се е придържало именно о буквата на учението и особено е настоявало връхъ подробноститъ му. Въ резултата се оказало явно противорѣчие съ непрекъснато поражающитъ се жизненни требования, а слѣдъ противорѣчието послѣдва недовѣрие, смѣхъ, осмѣяние. Великитъ идеи за привлекателността на труда, за хармонията на страститъ, за общедостъпността на жизненнитъ блага, и проч. сж били затъмнени отъ призраци, регламентация, и напослѣдъкъ забравени, или, поне сж се распилѣли по дреболии.

Но все пакъ идеята за новитъ основи на новия животъ, идеята за освобождението на живота изключително съ помощта на тѣзи нови основания отъ дреболиитъ, които го правятъ умразенъ, остава за сега въ всичката си сила, и продължава да вълнува мислящитъ умове. Но къмъ нея се прибави и още безспорната истина, че живота не може и не трѣбва да стои неподвиженъ, колкото и свършени да се показватъ въ дадения моментъ измисленитъ за него форми; че той върви напредъ и се развива, върненъ на общия принципъ, въ силата на който всѣки новъ успѣхъ, както въ областта на техническитъ науки, така и въ областта на социологията, трѣбва да води слѣдъ себе си ново благо, а не нова болестъ, както това твърдѣ често е ставало до сега.

Че историята на изнамиранията, откритията и въобще историята на борбата на човѣка съ природата и до сега представлява непрекъснато мъченичество, съ това ще се съгласи всѣки съвремененъ човѣкъ, ако у него има поне капка правдивостъ. Желѣзнитъ пѣтица унищожаватъ по пѣти си цѣла серия поминѣци, които сж давали цвѣтѣние и животъ. Селата и заселищата запустяватъ; населението бѣга; кжщя, които сж давали подслонъ на множество пѣтници, тъжовно стоятъ съ заковани врати; конетъ и другъ добитѣкъ се продаватъ почти безъ цѣна; най сетнѣ се явява особена категория на неизвѣстни до тогава престѣпления. Новата машина

за тъкание, новия плугъ, сѣнокошилката, жътварката — всичко това убогатава меншеството и упропастява цѣли маси работни сили. Разбира се, ще се изминатъ десетини години и маситѣ ще навикнатъ, ще намѣрятъ нови извори за съществуване, така щото, изобщо, измѣнението ще стане за къмъ по добро. Но тия десетини години трѣбва да се проживѣятъ.

И така върви отъ день на день, още отъ оная минута, когато човѣкъ се е освободилъ отъ игото на фатализма, и открито е заявилъ за правото си да прониква въ най свѣщенитѣ тайни на природата. Всѣки день непредвиденъ неждѣгъ сполита стотини и хиляди хора и всѣки день „благополучния човѣкъ“ продължава да си повтаря едно и също: ще мине зима, ще дойде лѣто. Той повтаря това даже на далечния западъ, посрѣдъ ужаситѣ на отмъщението, което все по-дълбоко и по широко си простира предѣлитѣ.

Ясно е, че се върши нѣкаква знаменателна вътрѣшна работа, че сж се родили нови подземни извори, които кипятъ и се стремятъ съ явна рѣшимостъ да бликнатъ на вънъ. Памтивѣковното течение на живота все повече и повече се заглушава отъ това подземно бухтение; мѣчното време не е още настъпило, но близостта му се признава вече отъ всички.

Особенно, на западъ (въ Франция, въ Англия) твърдѣ дѣятелно се опитватъ да отдалечатъ момента на общественно разложение. Предприематъ ограждающи мѣрки; устрояватъ компромиси и съглашения; чуватъ се възгласи за самопожертвование, за отстъпки, за удовлетворение най въпиющитѣ нужди; най-сетнѣ, иматъ приготвени на-кракъ войски. Съ една дума, нѣма недостатъкъ въ усилията да се запазятъ или да направятъ поне временно примирение съ „дивия“ човѣкъ. Въпроса да ли тѣзи усилия ще иматъ успѣхъ?

По мене, желаемия успѣхъ е не само съмнителенъ, но и съвсѣмъ невъзможенъ. Ще искажж тукъ мисълта си съвсѣмъ откровенно. Колкото повече ставатъ опитвания въ смисълъ на компромиси, колкото повече се възлагатъ надѣжди за примирение, толкова по-високо става равнището на исканията на противната страна. Това е аксиома, може би, твърдѣ неутѣшителна, но все пакъ аксиома. По неволя трѣбва да се откажатъ отъ опитванията и да оставятъ работата така, както си е.

Но, отъ друга страна, не е лесно и да се остави. Вътрѣшността та е заинтересована, — разберете: вътрѣшността! Сърдцето

туна, цѣлия организмъ страда, какъ не ще заговоришъ! А при това приличието изисква да бждешъ, поне външно спокоенъ, да се показвашъ доброжелателенъ, дѣйствително жаждущъ примирение безъ задня мисль: — сутрѣ, демекъ, ще видимъ! — Напразно, сутрѣшния день ще настѣни при сжщитѣ условия, както и днешния; сутрѣ ще испъкнатъ сжщитѣ требования и сжщата безкрайна мъка на преговоритѣ... Тая перспектива раздражава още по силно.

Но, пита се: какво да се прави, за да се отстранятъ грядущитѣ смущения? Повтарямъ: азъ исказвамъ тукъ своето убѣждение безъ да искамъ да ритамъ срѣщо ржжена, нито, още по-малко, да дразня когото и да било. И сжщността на това убѣждение се заключава въ туй, че челоувѣчеството безсрочно ще се измжчва подъ игото на дреболиитѣ, ако навреме не се даде пълна свобода за обсжжданието идеалитѣ на бждщето. Само това срѣдство може да даде чувствителни резултати.

Господствующето мнѣние, ржководимо отъ политиканитѣ, не само у насъ, но и въ цѣла Европа, не признава, обаче тая истина. Политиканитѣ съ по-голѣма охота допусчатъ расширочаванието на свободата въ обсжжданието политически задачи, отъ колкото социалнитѣ. Послѣднитѣ се смѣтатъ не само преждевременни и къмъ нищо не водящи, но и положително опасни. Самото имъ подигание е било ужъ равносилно съ посяганието врѣхъ сжществующий торядкъ на работитѣ, съ възбужданието лопевитѣ страсти и неосжществими надѣжди. Ако и политическитѣ нововведения да влѣкатъ подирѣ си зло, мжчно за поправяние, то, поне, тѣ се плзгатъ по повърхността, безъ да закачатъ кореннитѣ основи, врѣхъ които отъ паметивка се гради обществото и държавата. Напротивъ, социалнитѣ нововедния проникватъ въ самата дълбочина на масситѣ, пораждатъ въ тѣхъ озлобление, събуждатъ инстинктитѣ на завистьта и алчността и най сетнѣ, възбуждатъ къмъ отворена борба. Съ една рѣчь, врѣдата, докарана отъ едновременнитѣ утописти и тѣхнитѣ по-сетнѣшни послѣдователи, е станала, въ очитѣ на политиканитѣ, до толкова ясна, щото да се распазва утопията и даже да остава човѣкъ равнодушенъ къмъ нея, е нѣмало никаква възможность.

Не може да не се признае, че въ това сжждение има нѣщо истинно и туй именно, което се отнася до политически тѣ нововведения. Послѣднитѣ дѣйствително се плзгатъ по

повърхността, като премѣстватъ властѣта отъ едни рѣцѣ въ други и отчасти като расширячатъ (впрочемъ, твърдѣ умеренно) кадроветѣ на управляющитѣ классове. Въ народнитѣ маси тѣ проникватъ като отдалеченъ шумъ, безъ да измѣняватъ нито една черта, нито въ животътъ имъ, нито въ благосъстоянието имъ. Затова маситѣ се отнасятъ къмъ подобни нововведения не само равнодушно, но и съ очудване, безъ да разбирайтъ, защо при кърмилото на управлението е потрѣбалъ въ данния моментъ Гизо, а Тиеръ станалъ непотребенъ.

Напротивъ същото това господствующе мнѣние се оказва съвсѣмъ несправедливо относително социалогическитѣ нововведения. И то е несправедливо, първо, защото въ основа та на социалогическитѣ изисквания лѣжи предвидливостъ, която винаги е била главно и съществено основание за развитието на човѣческитѣ общества, и, второ, защото, ако е справедливо, че утопитѣ сж произвеждали върху маситѣ извѣстна бъркотия, то причината на това трѣбва да се търси не въ явното обсъждане идеалитѣ на бѣднѣщето, а по-скоро въ стѣсненията и преслѣдванията, които постоянно се съпро-вождали това обсъждане.

Срѣщатъ се и до-сега хора, на които само напомняването за правото на бѣдния човѣкъ да участвува въ благата на живота произвежда мжчително дѣйствиe. Но това излиза вече отъ личния темпераментъ или отъ старъ, вкорененъ предразсѣждкъ — и нищо повече. Ако тия хора умѣяхъ да расжждаватъ, ако тѣ бѣха въ състояние да вникватъ въ тайнитѣ на човѣческата природа, тѣ би разбрали, че една отъ неизбѣжнитѣ принадлежности на тая природа съставлява развитието и повишението равнището на нравственитѣ и материални потребности. Немислимо е, щото човѣкъ да гледа и да не види, да слуша и да не чува, да живѣе, като растение, което цвѣти или увѣхва, спорѣдъ отгледванието на външни хора, независимо отъ неговото дѣятелно участие въ това развитие.

Най нагледната очевидностъ изисква, щото общественитѣ въпроси винаги да стоятъ на дневенъ редъ и постоянно да се подлагатъ на разработване. Нищо не значи, че това разработване не ще премине безъ погрѣшки и заблуждения — при явното обсъждане, не само погрѣшкитѣ, но и самитѣ нелѣпности се лесно отстраняватъ съ помощта на полемиката.

Въ всѣки случай такова обсъждане представлява много по-малкъ рискъ, отколкото тайнитѣ общества и подземната работа на поражающитѣ се общественни елементи, които, при отсъствието на свѣтлина и въздухъ, по-неволя се наострятъ и приематъ заплашителенъ характеръ.

При това естествено се поражда въпросъ: ако не е възможно вече да не се осѣща ужасъ при думата „нововведения“ то кои отъ тѣхъ заключаватъ въ себе си най голѣма опасностъ: политическитѣ ли или социалнитѣ? Споредъ мене — първитѣ, преди всичко тѣ почти винаги сполѣтятъ обществото неочаквано; отгоръ това, сравнително бѣдни съ резултати, тѣ непосредствено затрогватъ личнитѣ интереси и нараняватъ личнитѣ честолюбия. Повтарямъ: тѣ премѣстватъ центрѣтъ на властѣта, въ ущърбъ или въ полза на малцина заинтересувани личности, но безъ съществена полза за маситѣ. Социалнитѣ нововведения, напротивъ, ако и да не влѣкатъ подиръ си освобождението на маситѣ отъ угнетающитѣ дреболии, то представляватъ непрекъснато подготвяние къмъ такова освобождение

Това подготвяние, безъ съмнѣние, ще получи напълно спокойно развитие, ако при това не ще се срѣщатъ външни усложнения. А за това се изисква само търпение и свобода отъ предразсѣдци — нищо повече.

Самитѣ маси съвсѣмъ не сж така нетърпѣливи и не представляватъ извънъ мѣрка несъразмѣрни требования, както сж навикнали да се оплакватъ отъ това растревоженитѣ условия. Дайте ухо къмъ тѣзи требования, и вий безъ мъка ще се убѣдите, че даже максимумътъ имъ сравнително, не е твърдѣ голѣмъ. И причината на тая умѣренность е твърдѣ проста: челоуѣка отъ народа нѣма отъ гдѣ да вземе идеали за роскошность, за пресищание и даже за просто задоволство, — той ги незнае. Всичкитѣ негови желания относително нововведенията се ограничаватъ само съ това, което съставлява, дѣйствителна и неотложна нужда. Парижкия работникъ не мечтае нито за раци наготвени *à la bordelaise*, нито за животъ въ голѣми палати, посрѣдъ роскошность; но той, разбира се, не ще се откаже нито отъ *choucroute* (зеле), нито отъ свѣтливо и добръ провѣтряно жилище. Безпритезателностьта на това требование начева да се уяснява за самитѣ политикани и най предвидливитѣ отъ тѣхъ не се отказватъ отъ опитванието да

постигнатъ удовлетворението имъ. Само че тѣзи опитвания сж като капка въ море и затова достигатъ едвамъ до нѣкои частни резултати. Само отъ себѣ-си се разумѣва, въпрочемъ, че азъ говоря тукъ изобищо, а съвсѣмъ не за Россия. Последнята е тѣй млада и има тѣй много задатъци на здраво развитие, че относително нея не може да бжде и дума за нѣкакви нововведения.

И тѣй, търпѣние, господа! Търпѣние съ малка притурка отъ доброжелателство и рѣшимостъ да се разрѣшаватъ зрѣющитѣ вече въпроси не само съ голото *fin de non réservoir*, но и съ участието на свободния анализъ.

СЛѢДЪ ИСПИТА.

(Истински расказъ на единъ младъ човѣкъ)

Отъ П. К. Торосъ

(Прѣводъ отъ Руски)

I

Това, господа, се случи отдавна, почна разказвача; отъ тогива сж се изминжли цѣли осемъ години, а осемъ години въ оня периодъ на живота, когато човѣкъ расте и се развива, когато у него се образува характерътъ, — важатъ твърдѣ много. Въ тия осемъ години азъ съвършено се преродихъ. Сега ме виждате здравъ и бодъръ, тогава бѣхъ по-другъ. Макаръ че бѣхъ само на седемнадесетъ години, азъ мявахъ на нѣкое болничаво растение. На ръстъ бѣхъ високъ и несъразмѣрно сухъ — сжщъ щъркелъ, както ме наричахъ другаритѣ. Лицето ми бѣше блѣдно, подъ очи ми-синьо. Тѣ глѣдахъ обикновенно така тжжовно, болѣзненно, та рѣдко пламваше въ тѣхъ жива искра . . . Въ устнитѣ ми нѣмаше нито кръвчица; сърдцето тупаше не правилно въ гърдитѣ ми. Докторитѣ казвахъ, че то произлизало отъ растройство на нервитѣ и ми прѣпорѣчвахъ бромъ . . . Рѣдки ноци прекарвахъ

азъ нормаленъ съмъ: често ми се случвахъ тѣжки сновидѣния (кошмари) . . . Да! тѣжовно мина моята младина! Въ тая златна пора на човѣшкия животъ, азъ бѣхъ болничавъ физически и нравствено. Всички жизненни процеси ставахъ у мене бавно. Азъ тукурѣчи не вземахъ участие въ младитѣ игри на другаритѣ си. Живота нѣкакъ малко ме интересуваше. Нарѣдко е могло нѣщо цѣлъ да ме заинтересува . . . Азъ не умѣяхъ нито да се веселя, нито даже дълбоко да осѣщамъ нещастieto. Азъ не живѣяхъ и не бързахъ да живѣя. Никога не съмъ ималъ жажда за дѣятелностъ и не умѣяхъ да цѣня времето. Азъ обичахъ *far niente*, лѣнивото, безжизненното и мечтателното „нищо-неправяние“. Често, намѣсто да работя, азъ лѣгахъ на кревата и мечтаяхъ. Най глупави, най фантастични нѣща ми идвахъ на умъ, когато лѣжахъ на една страна съ подложена рѣчка подъ глава, и съ полуотворени очи, гледахъ фигуритѣ по облѣпенитѣ стѣни на стаята.

За какво азъ мечтаяхъ? на кждѣ е хвъркала моята фантазия? На това мъчно можеше да се отговори, защото въ мечтанията ми нѣмаше нито смисълъ, нито послѣдователностъ: едни образи отъ само себе се вържахъ съ други; азъ минавахъ отъ единъ свѣтъ въ другъ.

Разумѣва се, центъръ на всичко се явявахъ азъ и, „азъ“ въ най разнообразни видове и положения: ту бивахъ рицаръ и се бияхъ на турниръ, ту герой, който покорява всички народи ту най чуденъ отъ всички чудни расмѣвачи, ту дълбоко страдающъ неразбранъ за хората, но великъ човѣкъ, ту даже Люциферъ, който е приелъ човѣшки образъ и се скита по земята. Всички тия картини се рисувахъ въ въображението ми разбрано и ясно. Случваше се въ главата ми да се съставятъ цѣли рѣчи, цѣли монолови; азъ ги обработвахъ, като се мъчяхъ винаги да имъ предамъ блѣстяща форма.

Отвърдѣ много обичахъ азъ да се представлявамъ герой... Помнѣхъ напримѣръ ми се е рисувала често тъкава картина: стоя на сцената предъ огромна тълпа народъ и пѣя нѣкаква чудесна пѣсень. Азъ влагамъ въ тия звукове цѣлата си душа... съзи трептѣтъ на очитѣ ми, съзи трептѣтъ въ гласа ми, и съзи текатъ изъ очитѣ на слушателитѣ... Свършихъ. Сѣтния звукъ потъна въ въздуха... Тълпата стои като омаяна, азъ бавно се отдалечавамъ... Изведнѣжъ салона се съживѣва, заглушителни ржкоплѣскания потръсватъ въздуха,

всичко трѣпери отъ вѣсторженнитѣ викове... Азъ продължавамъ да се отдалечавамъ; тѣлпата пахлува на сцената, мене заобикалятъ, взематъ ме и занасягтъ нейдѣ, посредъ всеобщитѣ вѣсторжени викове...

Забѣлѣжете, че азъ никога не можахъ да науча най проста пѣсень; азъ савършенно нѣмахъ нито гласъ, нито музикална паметъ, нито слухъ... Моитѣ мечти при тия условия сж били съвсемъ безумни, но азъ не можихъ да сдържж щеславния поривъ на въображението си; болѣзненна фантазия ме поглѣщаше... Цѣломждъръ до нѣмай-къдѣ, азъ, който се червахъ при най малко загатване, легналъ на кревата си рисувахъ съблазнителни хурии въ най привлекателни обстоятелства. На временѣ азъ се мжчахъ да пропяднж тия образи, но волята бѣ слаба, и тѣ цѣлъ ме завладѣвахж. Пламналото ми въображение ги рисуваше се по ясно и по-ясно и азъ сладострастно ги слѣдѣхъ. Тѣ ме завличахж и трѣпки на нѣкаква призрачна болѣзненна страстность минавахж по тѣлото ми.

Да! азъ не приличахъ на другитѣ хора, които живѣяха истински животъ. Никога увлечението ми не е достигало до страсть. Често залавѣхъ много работи и обикновено кога истинѣхъ, оставяхъ ги на половина. Мечтателността ме бѣше отдѣлила отъ живота и бѣше ме завлѣкла въ царството на нездрави призраци.

Въпреки на нѣкакво инстинктивно честолубие, което се изказваше въ болѣзненнитѣ ми мечти, въпреки на туй, че азъ никога не смѣвахъ себе си съ тѣлпата, а се сметахъ за нѣщо по горѣ отъ нежъ, рѣдомъ съ туй тщеславие въ мене живѣеше недовѣрие къмъ себе си и въ моитѣ сили. Често се явяваше болѣзненно и мжчително съзнание на своето нищожество; често ми се струваше, че съмъ нѣщо дрѣбно, нѣкакво си безсилно, даже отвъртително животинче. Това чувство се явяваше не нарѣдко у мене, и особено слѣдъ нѣкоя несполука, или въ врѣме на нервна изнемошѣлость.

Несполукитѣ азъ винаги осѣщахъ преувелично; тѣ ма измжчвахж; азъ начевахъ да наказвамъ себе си за тѣхъ и въ себѣ си търсѣхъ причини даже и на външни случайности.

Азъ много обичахъ да се ровяж въ себе си... Моето „азъ“ моитѣ чувства и осѣщания бѣхж оня свѣтъ, въ който обичахъ да се заравамъ... Това бѣ мжчително до сълзи, но въ сжщо

време въ туй се заключаваше нѣщо, което болѣзненно свиваше сърдцето ми и ме увеличаше...

Бѣхъ твърдѣ осѣтливъ къмъ доказанията, но твърдѣ нарѣдко се докачахъ, както това го правятъ обикновеннитѣ хора. Азъ не се докачахъ, не затова че въ сърдце ми имаше много любовъ и всепрощение, о, не... азъ дълбоко осѣпахъ доканието и отмъщавахъ за него, но отмъщавахъ на себе си... Азъ нѣмахъ вѣра въ своята правда, почевахъ да се ровя въ себе си и винаги намирахъ за виновенъ себе си а не тогава, който ме е докачилъ.

Съ една рѣчь, прѣди осемъ години азъ представлявахъ постало, старо сѣщество, безъ да се гледа на мойтѣ седемнадесетъ години... Горчиво е сега да си припомявамъ това минало... Малко моята младина е оставила за менъ, здрави, хубави и свѣтли спомени... Не зная, какво би излѣзло отъ мене, ако да не се случеше едно доста неочаквано нѣщо, слѣдъ което всичко потрѣгна другояче... За тоя именно случай и ще ви разправя сега.

Сѣбитието за което ще ви разправя е станало въ Одесса презъ първитѣ числа на мѣсець Юний. Азъ добръ помнѣхъ тия сѣдбоносни дни. Ярко грѣеше юнското слънце и печеше немилосърдно. На залѣното съ лжчи сине-мораво небе нѣмаше нито едно облаче; въздуха бѣ неподвиженъ; отъ стѣнитѣ на къщата и отъ гранита на улицата се отдѣля жегата. Невесело и безжизнено стоятъ кичеститѣ по двѣтѣ страни на улицитѣ, салкъми: опрашени пожълтели, — висятъ тѣ, изгаряни отъ палящитѣ лжчи на слънцето: верѣдъ блѣдната имъ зеленина, печално повѣхвватъ сѣтнитѣ китки на блѣтитѣ цвѣтове; връхъ покритата съ дребенъ чакълъ земя по тротуара, на цѣли купища лежатъ повѣхнѣлитѣ и оржесенитѣ лисчета. Въздуха е напоенъ съ задушната имъ остра миризма.

Азъ излѣзохъ отъ гимназията, смазанъ съ тежко, горчиво чувство. Преди единъ чъкъ ми обявиахъ, че съмъ „пропадналъ“ и не ще бѣдѣ прекаранъ въ слѣдующия седми классъ. Това обстоятелство ме много смая, макаръ въ сѣщностъ то лесно можеше да се предвиди. Въ глава ми пмаше нѣкаква бъркотия! Не можахъ връхъ нищо да се запря; откъслеци мисли се мѣркаахъ отъ предъ ми, като пропѣждаахъ една друга.

А при туй още тая уморителна расрабляюща жегата

винаги ма раслабваше, отнемаше енергията ми; азъ ставахъ още по лѣнивъ и изгубвахъ всѣкаква властъ надъ себѣ си.

Азъ вървѣхъ медлено и лениво. Изведнѣжъ ми се почу, че нѣкой ме вика. Азъ не се възвихъ, присторихъ се че не съмъ чулъ; страшно не ми се щѣше да срѣцна нѣкого отъ познайниците менъ ми се чинеше че на всички вече е извѣстенъ моя позоръ, че всички ми се смѣятъ. Азъ стърчахъ въ гимназията цѣлъ часъ, слѣдъ като ми бѣха обявили, че не ще премина безъ да се рѣша да изляза вънъ: чинеше ми се, че щомъ изляза отъ гимназията, изведнѣжъ ще ма срѣщнатъ всички познати и ще почнатъ да приказватъ за училищни работи, за туй, каквото се бѣше случило съ мене.

Даже въ простия, искрененъ тонъ на другаритѣ, азъ чувахъ нѣкакво си тържество надъ мене, нѣкакъвъ си презрителенъ присмѣхъ; менъ ми бѣше мъчително мъчно, кога ме питахъ преминалъ ли съмъ, или не.

Извикахъ ме още еднѣжъ и азъ чухъ отъ подирѣ си твърди стѣпки, които бърже ме настигвахъ! Настигваше ме единъ познатъ, гимназистъ — Вася Павловъ. Съ него азъ никога не бѣхъ особено драгарувалъ... Впрочемъ азъ презъ то време вообще съ никого особено не съмъ драгарувалъ.

Вася бѣше прелестенъ, добъръ другаръ... той бѣше на моя възраст но съвсемъ не приличаше на мене. Здравно, червендариесто момче съ смѣлъ поглѣдъ, пренѣленъ съ живостъ, той умѣеше да се смѣе и да се весели, както никой другъ. Дразнящия му званливъ смѣхъ, често ехтѣше изъ гимназията и неволно заразяваше всички, освѣнъ надзирателитѣ които туку го оставахъ безъ обѣдъ за веселитѣ му дяволий... но Вася не можеше да се смири; другаритѣ го прѣкоросахъ „радостъ на живота“ и по добъръ прѣкоръ за него не можеше и да се измисли. Наистина стихийната „радостъ на живота“ бѣше написана въ всѣка чъртица на веселото му лице. Всички обичахъ Вася за неговия веселъ и добродушенъ нравъ. Той бѣше неисчерпаемъ изворъ на остроумие и веселостъ. Вася бѣ винаги твърдъ любовознателенъ, бързо осѣтливъ и владѣющъ блѣстящи способности, но още отъ първия классъ, той почувствува отвръщение, къмъ гимназическитѣ науки и по никой начинъ не можеше да се накара да се занимава. Той се отнасяше критически, къмъ учителитѣ си и учебницитѣ, съчиняваше доста сполучливи епиграми. Велѣдствие на това той нѣколко

пѣти оставаше въ сѣщій классъ, и едвамъ бѣше стигналъ до петия.

И така тоя сѣщи Вася се доближи до мене. Почернялото му лице се усмихваше.

— Добъръ день!

— Добъръ день! безъ охота проговорихъ азъ, недоволенъ че той се приближи до мене.

— Е, какъ е работата ти? попита той

— Азъ пропаднахъ — казахъ азъ, безъ да го глѣдамъ и въ ума си помислихъ: „Боже що съмъ му потрѣбвалъ“!

— Да държишъ втори испитъ, позволихъ ли ти? попита той така равнодушно, като че думата бѣше за свършено празна работа.

— Не... азъ пропаднахъ на два предмѣта... оставихъ ме въ сѣщій классъ... измърморихъ азъ.

— Ехъ, дяволи! Вижъ, брате, тебѣ ти е оценищо, ти за пръвъ пѣтъ оставашъ. А пъкъ мене не, че само ме оставихъ, но и съвсѣмъ уволнихъ! каза той шеговито.

— Какъ уволнихъ? не разбрахъ азъ

— Та така! нали азъ двѣ години стояхъ въ петий классъ Намъ, думатъ, такива не ни трѣбватъ. И всичко Калихася направи.

„Калихася“ така Вася нарече учителя по грѣцки езикъ. Макаръ, че между почтения хомеровски жрецъ и нашия чехъ нѣмаше нищо общо, но сѣ пакъ тоя прѣкоръ — не Калхасъ а „Калихася“, който Вася праизнасяше нѣкакъ си особенно комично, за винаги остана на сиромаша чехъ.

— Впрочемъ азъ на Калихася съмъ много благодаренъ при-тури Вася.

— Какъ тъй, защо си благодаренъ?

— Наистина, много съмъ благодаренъ! уволнихъ ма, ехъ! пъкъ азъ се радвамъ! що, нима азъ безъ гимназията имъ и свѣтъ не ще видя? Твърдѣ ми сж потрѣбали тия Калихасовци! Не, сега и свършено... и защо наистина тѣ отдавна не ме уволнихъ. Свършено! ще постѣя по мореплаването! Баща-ми не се съгласяваше, искаше лѣкаръ да ма прави. Азъ отдавна му думяхъ, че като мене човѣкъ не може сѣкакви глупости да учи на изустъ, че се едно ще ме испѣдятъ-и ивлѣзе така.

— Ами отъ дѣ мислишъ, че сега баща ти ще ти позволи да станешъ морякъ? попитахъ азъ, макаръ че ми бѣше съвсемъ

не интересно да зная, ще ли му позволи баща му или не. Вася още прѣди испититѣ казваше на всички, че ще стане морякъ.

— Отъ дѣ ли? какъ отъ дѣ? почуди се той: ами какво ще прави той сега съ мене? не, брате сега, по морската частъ! двѣ недѣли има отъ какъ му болѣж главата — азъ вече знаяхъ че ще ме уволнѣтъ и той миряса. Колю хайде брате, наедно да станемъ моряци! съ живостъ се обѣрнѣ той къмъ мене. Остави ти таѣж анатемска гимназия, да ѣж зематъ дяволи-тѣ! Да станемъ моряци. Ей че животъ брате мой! цѣлъ свѣтъ ще изходимъ... Имамъ единъ познатъ морякъ, капитанинъ!... на парахода отъ Доброволческия флотъ. „Знаешъ Марсъ“ съ двѣ трѣби голѣмъ параходъ... Е, дѣ ли ще знаешъ! Тоя капитанинъ страшно хвали морския животъ. Синъ му сѣщо ще стане морякъ. Обичамъ брате, моряцитѣ! Ей че хора. Здрави, живи, храбри! хайде Колю, да станемъ моряци вѣсторженно довърши той и ме удари по рамото.

— Не... не-щѣ морякъ, навѣсено отговорихъ азъ

— Ехъ, че си! Та за тамъ ли си я? Тамъ, брате мой, трѣбва сила, пѣкъ ти си клечка, щъркелъ! щомъ се случи буря, изведнѣжъ ще ти стане лошо.

Той съ укоръ погледна фигурата ми, сетнѣ върна въ очитѣ ми и каза съ съжалителенъ тонъ.

— Ехъ ти щъркелъ съ щъркелъ. И защо си се разсирлил?

Плюй ти на тѣхъ, туй то! Ехъ, Колю, защо ли не се опиташъ да станешъ морякъ?

Ний стигнахме до Пушкинската улица. До жгала той се спрѣ.

— Пѣтя ми е на дѣсно, сѣгомомъ! Той тѣй силно стиснѣ ржка ми, щото азъ неволно извикахъ.

— Охъ не стискай така!

— Ехъ щъркелъ съ щъркелъ! съ укоръ продума той и закричи по Пушкинската улица.

Азъ се позапрѣхъ и поглѣднахъ подирѣ му, на неговата силна, здрава фигура, която крачеше съ широки твърди стѣпки.

Да! разбира се не ти е нищо да станешъ морякъ... по мислихъ азъ: ти ще сполучишъ, не като мене...

Азъ се осѣтихъ тая минута смазанъ и слабъ. А пѣкъ при туй още това слѣнце направо удрѣше въ глава ми. Посрѣдъ таѣж задуха мжчно бѣ да дише човѣкъ: въ уста ми присѣхваше

Азъ машинално тръгнахъ по Пушкинската улица, макаръ че пътя ми бѣше съвсемъ на друга страна. За нищо не мислѣхъ, въ сърдце ми имаше нѣкаква жалость. Не ми се щѣше да си отивамъ въ къщи: тамъ още не знаехъ че съмъ „пропадналъ“... Нѣкакъ неволно ми се щѣше да забавя минутата на неизбѣжното извѣстяване родителитѣ ми.

Като стигнахъ до голѣмата Арнаушка улица на нѣколко ра-скрача азъ видѣхъ вагонъ отъ конната желѣзница; той отиваше къмъ Малкия Фонтанъ — така се нарича едно прелестно кѣ-че при морето: това е най живописното мѣсто въ Одесса.

Азъ се завтекохъ къмъ вагона и скокнахъ вътрѣ, като че именно за туй съмъ и вървѣлъ за да сѣдна въ трамвая и да идъ на Малкия Фонтанъ: нѣщо изведнѣжъ ме потегли вънъ отъ града.

Въ вагона имаше много народъ: всички отиваха къмъ дачитѣ

Скоро отъ двѣтъ страни на пътя се проточихъ градини, ху-бавички къщици потънали въ зеленина. Въздуха станъ по прѣ-сенъ нѣкакъ по волно се дигаше. Азъ разсѣянно глѣдахъ на отдавна познатитѣ мѣстности, но нищо не ме забавляваше; азъ осѣщахъ празнота въ себе си.

На една отъ станциитѣ, вагона очаквахъ нѣколко души. Об-ве ме едно най неприятно чувство, когато изпомежду имъ азъ познахъ единъ господинъ, който понѣкога идваше у насъ. Мно-го ми се не щѣше щото той да ме забѣлѣжи и азъ почнахъ да гледамъ на страна.

„За щастие всичкитѣ мѣста въ вагона сж заправнени ще бж-де принуденъ да -стои отъ вънъ“, мърна се въ глава ми, ма-каръ че това бѣше още по злѣ: вагона бѣше отворенъ.

Като на пукъ, познатия господинъ се застоя до кочияша. Азъ едвамъ го върнахъ и осѣтихъ че той безъ друго ще ме забѣлѣ-жи и разбира се ще ме поздрави, сетнѣ ще влѣае въ разговоръ ще почне да ме распитва може би и да съчувствува... Азъ осѣ-тихъ, че това безъ друго ще стане така и че по никой начинъ не е възможно да се отърва отъ тѣзи ужасни распитвания.

Той стоеше гърбомъ къмъ конетѣ. Азъ се мъчихъ да не го забѣлѣвамъ и да гледамъ на страна. Разбира се, че нищо ст-рашно щѣше да има ако той ме видѣше; той може би за нищо и не щѣше да ме распитва, но азъ така се бѣхъ настроилъ и седѣхъ като на игли.

Той спокойно стоеше подъ единъ моденъ чадъръ пушеше

цъгара и гледаше нейдѣ на една страна. Отъ цѣлата му фигура — отъ лѣтния му костюмъ отъ тая му пѣстра връска, отъ тия му рѣдички руси бакембарди à l'Anglais, отъ таѣ червенина по пѣлмнтѣ му бузи отъ разсѣяно гледащитѣ му очи — съ една рѣчь отъ сѣка негова чъртица вѣеше сито спокойно доволство. Азъ никога не съмъ го обичалъ, а въ таѣ минута го прѣзирахъ и чудно да се рѣче — бояхъ се отъ него. Макаръ и да гледахъ на друга страна, — струваше ми се че нѣкак-ва свръска ме свързваше съ него.

„Самодоволство и ограниченность!“ помислихъ азъ съ злоба: е, защо не ме забѣлѣзвашъ, защо? Гледай насамъ, защо не гледашъ?

Вагона спрѣ. Нѣколцина души слѣзохъ отъ него и познатия ми побърза да завземе освободеното мѣсто; при това той случайно ме погледна. Рѣшителността ми се изгуби... азъ се сгушихъ и се осѣщахъ като нѣкой виновенъ ученикъ.

— А! и вий на дача! Добъръ день! кѣдѣ сѣдѣхте, че не ви видѣхъ? любезно се обърнъ той къмъ мене.

— Добъръ день, продумахъ азъ смугенъ.

— Какъ сѣ домашнитѣ ви, добръ ли сѣ?

— Благодарѣ добръ сѣ...

— Поздравете майка си! Той сѣднѣ на освободеното, мѣсто презъ два чина отпрѣдя ми, и азъ можахъ, колкото искамъ да разгледвамъ гърба му.

— Гдѣ ли отива? попитахъ се азъ: види се на Малкия Фонтанъ... Впрочемъ надали: по туй врѣме не отиватъ тамъ. Хм... ами че ти на ли отивашъ? А! само такива глупци, като мене, могатъ да отиватъ на Фонтана по туй врѣме. Горѣщо... И наистина... Защо съмъ трѣгналъ? Глупаво, страшно глупаво? Ще се върнѣ... да! „рѣшихъ азъ: ей сега ще станѣ и още съ първия обратенъ вагонъ ще се върнѣ... въ града “ Азъ нѣколко пѣти се канихъ да се дигнѣ и да слѣзѣ отъ вагона, но сѣ продължавахъ да седѣ, като закованъ на мѣстото си.

— Глупаво е тука да се слиза, по ще е сгодно да се направи това при разминаванието; успокоихъ се азъ и почнахъ да чакамъ кръстопѣтя.

Слѣдъ нѣколко минути вагона се спрѣ, обратния вече ни чакаше.

Вагонитѣ се разминахъ, а пѣкъ азъ сѣ седѣхъ на мѣстото си.

Защо не мина на оня вагонъ? Попитахъ се азъ съ злобно прѣзрение: Щъркелъ, пачавра! не човѣкъ, а щъркелъ, щъркелъ

мърморѣхъ азъ, като прѣгълтвахъ сълзитѣ си и неволно стискахъ юмруцитѣ си, а вагона вървѣше ли вървѣше...

На най първата станция, познатия слѣзе отъ вагона, вѣжливо ми се поклони, като понадигна шапката си и тръгна къдѣ дачитѣ.

Слѣдъ нѣколко минути азъ бѣхъ на Малкия Фонтанъ. Заминахъ градинката на гостилницата, расположена до самия брѣгъ, възвяхъ на дѣсно по стръмния брѣгъ.

Слънцето немилосърдно печеше, но се джхаше по волно тоя морски въздухъ. Наоколо бѣше тихо и пустинно, само на брѣга двама риболовци се мажжх около една ладия и единъ живописецъ сѣдеше подъ омбрела, прегърбенъ надъ платното си, върхъ което той се мъчеше да пренесе чуднитѣ бои на южното море и южното небе... Морето спокойно и величествено се ширѣше на предѣ ми; тъмно, сине — при хоризонта — къмъ брѣга то приемаше чудни тонове и пращаше на брѣга своитѣ мирни прозрачни вълни; вълнитѣ пѣнливо съ шумъ плѣскахж камънитѣ...

Азъ равнодушно глѣдахъ на живописеца. Палящитѣ лъчи на слънцето ме горяхж; нийдѣ на близо нѣмаше сѣнка; азъ осѣщахъ само тежка изнемощѣлость.

И защо съмъ дошелъ тука? питахъ се азъ: защо? Колко е глупаво, колко е сичко това глупаво!...

Като постояхъ малко азъ пакъ се върнахъ на станцията и си отидохъ. Искаше ми се да изгледвамъ спокоенъ и равнодушенъ спрѣмо онова, което бѣ се случило...

II.

У дома, най нипрѣдъ ме срѣщна майка ми. Тя сѣдѣше въ малката ни гостна стая, препълнена съ мобили и тропически растения, които майка ми обичаше да отгледва. Въ стаята имаше нѣжна полусвѣтлина: пердетата бѣхж спуснати, бѣше приятно, хладнина, изяшно и хубаво.

Когато азъ влѣзохъ въ гостинната, майка ми полулѣжеше на кревата и четѣше книга: като зачу стѣпкитѣ ми тя си издигна главата, внимателно ма изгледа и тури на страна книгата. Азъ ѝ поздравихъ и тръгнахъ къдѣ стаята си, но тя ма извика.

— Какъ отиватъ работитѣ ни Колю?

Пропаднахъ, продумахъ азъ. Азъ мислѣхъ да издумамъ тажъ думаа спокойно, но кога отворихъ уста за да ъхъ изрѣкѣхъ нѣщо стисна гърлото ми, и гласа ми излѣзе глухъ и тъжовенъ.

Тя нищо не отговори; азъ отидохъ къмъ голѣмия фикусъ и почнахъ да окъсвамъ единъ отъ голѣмитѣ му листа

— Че на кой прѣдметъ си пропадналъ? попита майка ми слѣдъ кжсо мълчание.

— На латински и на историята, отговорихъ азъ, безъ да я гледамъ, и продължавахъ да окъсвамъ листа.

— Да? почуди се тя: на историята? Това азъ никакъ не очаквахъ; ти винаги се занимаваше по историята, четѣше не очаквахъ...

Азъ мълчахъ.

— Ходи ли при баща си въ контората? попита тя.

— Не отговорихъ азъ навъсено.

— Азъ мислихъ че у него си билъ. Васъ трѣбва днесъ рано да сж пуснали отъ гимназията?

— Азъ бѣхъ на Малкия Фоитанъ.

— Да? Сега, види се, тамъ е много хубаво. Наистина, азъ се радвамъ, че най сетнѣ се свѣршихъ занятията въ вашата гимназия: страшно ми умръзна града съ задухата му. Сега ще идемъ въ Кримъ... Та ела тука Калио! повика ме тя, ела тука; стига си развалялъ фикуса.

Азъ мълчаливо се доближихъ до нея. Тя ласково ма погледнѣхъ и се усмихнѣхъ.

— Ехъ ти мжжъ, мжжъ! тая ме поглежъ! засмѣй се! И защо, си се расцирлилъ? Е, ще останешъ още една година въ шестия классъ. Смѣшно е; наистина да те гледа човѣкъ Засмѣй се де! Стига си се цирлилъ! Изгледвашъ, като че мислишъ да се убивашъ! Ей че си!

Азъ я погледнахъ. Добродушното, красиво лице на майка ми се усмихваше ласково и съ укоръ:

И наистина, мѣрня се въ глава ми; че глупостъ е сичко туй.

— Защо да се убивамъ; зарадъ такива глупости не се стрѣлятъ, мамо! отговорихъ азъ и едвамъ се поусмихнахъ.

— Наистина всички тия сж празни. Само, Богъ ви знае, какви сте станали сегашнитѣ. Вий отъ глупостъ можете цѣло мжчение да си съчените... луди сте сѣкашъ, психопати. Ехъ, вий, момчета, момчета! малко сж ви били...

Всичко това искочи у нея неволно. Види се тя много трѣбва да е мислила върху това. Думитѣ ѝ ме боднахъ... „Да се убивашъ“ какъ тя разумѣла това? Азъ си припомнихъ, че прѣди нѣколко часа, кога ми бѣхъ обявили че съмъ пропадналъ, хрумна ми именно мисълта за самоубийството, но азъ не се спрѣхъ върху нея; азъ бѣхъ така смазанъ щото врѣхъ нищо не можахъ да се запрѣхъ.

„Да... всичко туй е глупостъ; помислихъ азъ и мѣчно ми бѣше да съзная, че тия „глупости“ толкова дълбоко ма закахъ „Наистина психопати... не човѣкъ ами щѣркелъ“. горчиво си помислихъ азъ и трѣгнахъ къмъ стаята си.

Майка ми ме спрѣ.

— Колю, рожбо, ти за Бога се успокой. Не мож да те гледамъ такъвъ. Ей, слѣдъ нѣколко дена ще идемъ въ Кримъ, ти ще си отпочинешъ, че на послѣдне врѣме съвсемъ си се развалилъ. Тия проклѣти испити... Не знамъ, това бѣ лудостъ. Тия послѣдни двѣ недѣли, ний трѣбваше да те цѣримъ а не да те пущаме на испитъ. Остави сега да мислишъ за тия глупости и главно, моля, безъ „свѣтовна тѣга“. Правни работи сѣ всичко това и глупаво е да си кѣса човѣкъ сърекетото за тѣхъ!

Азъ влѣзохъ въ стаята си.

Майка ми не туку-тъй спомена за „свѣтовната тѣга“ тя знаеше съсредоточения ми несъобщителенъ характеръ наклоненъ къмъ песимизмъ и „психология“ — това е сѣщо нейна дума, и сега по изгледа ми, позна моето състояние. Че прѣвъ послѣднитѣ двѣ недѣли азъ имахъ нервна трѣска, и че трѣбваше да се цѣря, това бѣ сѣщо истина; послѣдне врѣме азъ усилено се готвихъ за истититѣ въ туй задушно време.

Азъ казахъ вече, че пекътъ дѣйствуваше на мене по най раслабляющъ начинъ. Много мѣчно ми бѣ да се занимавамъ, а трѣбваше да се повтори сума нѣщо, за да се издържатъ испититѣ отъ шести класъ за въ седми. Азъ твърдѣ скоро се уморявахъ, а за почивка нѣмаше врѣме. Азъ напрѣгахъ всичкитѣ си сили. Често, прекарвахме съ другаря си, съ когото се готвѣхъ за испититѣ, по петъ часа, нарѣдъ безъ да се дигаме отъ мѣстото, като доказвахме и повтаряхме нѣкои теореми, или като учяхме на устъ нѣкои отъ ония многобройни предмѣти които се навиватъ исклучително съ помятъ. Цѣли дена полусъблечени ний прекарвахме въ стаята ми, учехме и учехме безъ край. Другаря ми често оставаше да спи у дома, щото на другия день съ изгрѣ-

ванието на слънцето да се заловимъ за работа. Съки день азъ се повече и повече се уморявахъ; слѣдъ нѣколко часа работа, глава ми се распалѣше; трѣбваше по нѣколко пѣтя да се прочита фразата за да разумѣемъ значението ѝ... Памѣтъта отъ день на день по ослабваше, и туй което днесъ се запомнѣше съ невѣроятни усилия, сутрѣ се изгубваше отъ ума. А сила вече не оставаше. Често, самъ, съ книга въ рѣка азъ затваряхъ очи, като продължавахъ да мисля за прочетеното и незабѣлзано заспивахъ.

Съня ми бѣше непрекъснато продължение на умствената работа; и въ сънъ азъ мислѣхъ се за същитѣ Цезаровци и Карловци, учахъ същитѣ глаголи... същитѣ вокабули... Сутринята азъ обикновено се събуждахъ еъ главоболие, уморенъ и смазанъ.

Послѣднитѣ двѣ недѣли, бѣхъ особено мѣчителни; сичко се смѣсваше въ глава ми, азъ изгубихъ надъ себѣ си съвѣткава властъ и не можахъ да накарамъ себе си да припомня, да съобразявъ нѣщо. Азъ се мѣчихъ съ трудъ да допълня това затѣпяване на умственитѣ способности и работѣхъ по усилено... Тия двѣ недѣли азъ бѣхъ като замаенъ...

Трѣбвало би да се спрѣ и да оставя това глупаво и безрезультатно самоуморяване. Но не можеше да се остави; оставахъ два испита. Азъ ги държахъ — и пропаднахъ.

Нѣколко минути слѣдъ моето идване, дойде баща ми и викнахъ ме да обѣдвамъ.

Азъ седѣхъ на масата съ печално наведена глава. Баща ми ме поглѣднѣ.

— Пропадна? попита той.

— Пропаднахъ... полѣка отговорихъ азъ и върнахъ исправения на страна слуга; менъ ми се стори че той ме глѣда съ присмѣхъ.

— Да, позатегнали ви. Казватъ, че отъ вашия класъ около половината пропаднали, спокойно издума баща ми и като помѣмри гимназическото началство, преминѣ къмъ градскитѣ новини.

Той каза между друго, че въ шестъ часа трѣбва да се отиде на дача, — ний имахме една хубавичка дача край морето, къдѣто той билъ пригласилъ на чай нѣколко познати. Майка ми ве отъ мене дума, че ще идѣ и азъ, макаръ че това ми бѣше крайне неприятно.

Слѣдъ обѣдъ азъ влѣзохъ въ стаята си, съблѣкохъ се и се тръшнахъ на кревата.

Пердетата бѣхъ спуснѣти: бѣше хладнина и тихо; само една голѣма муха бръмчеше въ стаята.

Главата ми тѣжеше; по всичкото си тѣло осѣпахъ тѣкава изнемощалостъ, като че сичкитѣ ми кокали бѣхъ стропени. Азъ затворихъ очи. Въ уши ми шумтѣше, въ глава ми се мѣркахъ ту откъслеци мисль ту неясни образи. Азъ задрѣмахъ и потънахъ въ нѣкакъвъ си тъменъ свѣтъ, пълненъ съ хаотически шумъ, въ мира на неопредѣлени безконтурни видѣния.

Не помня какво именно се случи съ мене на снѣ... Това бѣ нѣщо тѣжко, задушно, само че азъ скокнахъ, съднахъ на кревата и отворихъ очи. Сърдце ми силно и непрестанно тупаше; азъ съ мѣка поемахъ дѣха си.

„Кошмаръ!“ продумахъ азъ, като турихъ ржката си на сердцето, станѣхъ, отидохъ при масата, налѣхъ отъ сифона селтерска вода, испихъ ѝ, порасходихъ се изъ стаята, и пакъ се тръшнахъ на кревата. И пакъ азъ лѣжахъ съ затворени очи и дрѣмѣхъ.

Вратитѣ се отворихъ и влѣзе майка ми. Като мислеше че азъ спя, дебнешкомъ отиде къдѣ прозореца пооправи пердетата, за да не минава свѣтлина прѣзъ тѣхъ, доближи се до кревата, нѣжно поглѣднѣ, пропѣди кацналата на чело ми муха, и ме поглади по глава. Азъ я глѣдахъ съ полуотворени очи.

— Спи, Колю, каза тя; колко ти пѣри главата! спи отпочини си.

Тя цѣлупѣ горѣщата ми глава, и тихо излѣзе изъ стаята.

Азъ заспахъ и спяхъ до два часа.

Като се събудихъ поискахъ прѣсна вода да се омия.

— Мама излѣзе ли? попитахъ азъ влѣзнѣлата съ една кана вода, слугиня.

— Заминахъ, отговори тя и излѣзе.

Азъ взехъ да се обличамъ, но безъ да свърша туалета си, замислихъ се и почнахъ да ходя изъ стаята.

„Излѣзохъ на дача... тамъ ще ежъ Юндуковитѣ... Господи! Нима и азъ трѣбва тамъ да идѣ?! Потрѣбвало ми е да давамъ дума! помислихъ азъ съ ядъ... Ахъ, каква мѣка!“

Азъ отидохъ при масата. Тамъ стояхъ още не прибора-

нитѣ учебници, по които азъ преди два дѣна толкова прилежно учихъ тая проклѣта история.

Машинално отворихъ учебника на Иловайски и намѣрихъ мѣстото на което азъ, „пропаднахъ“ по испита.

„Да, да! мислихъ азъ, като клатихъ тъжовно глава съ презрителна полуусмивка:—да! всичко това е така: азъ смѣсихъ, тъй глупаво, смѣсихъ и имената и годинитѣ...

Толкова много ги имаше въ глава ми тия имена и години. Всички тия безчисленни Карловци, Лудовиковци, Хенриховци... И всичко това пакъ се подигна въ паметъта ми, пакъ въвлече въ оня миръ, въ ония чувства, които ме задушаваша и отъ които неможахъ да се отърва. Пакъ тая гимназия, тия лица на учителята, сериозни важни и глупави, злобни и презрителни... пакъ въ ушитѣ ми се отзовахъ тия съ присмѣхъ поучащи думи; че не бива безъ да се работи да се минава отъ класъ въ класъ, че трѣбва да се мѣчи човѣкъ, а не да философствува и т. н., и т. н.

Азъ взехъ пакъ да приполювамъ всичко това сѣдналъ на единъ столъ до масата съ наклонена връхъ рѣцетѣ тежка глава. Това бѣ горчиво и мѣчително, но азъ се мѣчихъ всичко да си спомня, до послѣдня черта, като че се бояхъ да не испусна нѣщо. Имаше нѣщо сладостно въ туй горчиво мѣчително приполювание.

„Вий пропаднахте... нѣма що да мислите за седмия класъ,“ бѣхъ думитѣ на директора. Въ тона му се чуваше ядовита злоба. И азъ еега си повтаряхъ тия думи съ сѣщъ тонъ като че искахъ да нараня себе си съ тѣхъ.

„Пропадналъ по история... а пъкъ азъ винаги се смѣтахъ за историкъ... ха! ха! историкъ... историкъ! повтарѣхъ азъ като прелиствахъ одърпаниа учебникъ и го гледахъ съ горчиво чувство. Сбърка,... не издържа, ..въ тъква дреболии... сбърка като момченце! а! нима не съмъ глупаво момче, глупаво за нищо не кадърно, слабо безхарактерено... Щъркелъ... не човѣкъ ами щъркелъ... да, да, сички иматъ право; щъркелъ!“ повтаряхъ азъ съ ядъ, съ желание да се унижа да се унищожа за моята слабостъ и некадърностъ.

„Безсилно нищожество, „шепнѣхъ азъ и съзвн почнахъ да стискатъ гърло ми... „Безсилно нищожество! и това въ моитѣ години! остарѣло, слабо тѣло!...

Азъ запърсихъ ржката си.

„Кокали... само кокали...“ съ прѣзрителна и горчива усмивка продумахъ азъ, като разгледвахъ съ отвръщение блѣднитѣ си сухи рѣцѣ, по които се виждаха сини жили.

Азъ се погледахъ въ огледалото.

„Това, сухо грозно лице, тия сини пѣтна подъ очитѣ,... да, да! пълно безсилие, малокръвие... А гърдитѣ? плоски, старчески!“...

Азъ се презирахъ тая минута и осѣщахъ къмъ себе си безграническо отвръщение. „И защо ли живѣе подобенъ човѣкъ?“ мѣрихъ се въ главата ми позната фраза. Азъ пакъ погледнахъ въ огледалото. Не, не, така не бива да се живѣе! за живота трѣбавтъ сили, а азъ ги нѣмамъ, та и какъвъ ли животъ?! Глупава, безсмислена неразбранщина. Лошо... а едва съмъ на седемнадесетъ години... Безкръвие!“ продумахъ азъ и преглъщахъ сълзитѣ си. Азъ станахъ, уловихъ си главата и взехъ да ходя отъ жгълъ въ жгълъ.

Мисълта ми пакъ захванъ да се върти около испититѣ. „Колко трудъ, колко трудъ! повтаряхъ азъ и колко всичко това е глупаво... Въ глава ми сичкото време стоеше тая неразбория... Напримѣръ Лишиновъ съ когото се занимавахъ... какъ сичко му вървѣше, какъ се събираше всичко въ глава му, какъ той сичко знаеше и издържа, а между това той е страшно глупавъ и неразвитъ! Нима той, при сичкото си здравие и бодростъ, е могълъ да мисли като мене, нима е могълъ въ всичко да схваща същественото, и да го отдѣля отъ несъщественото, както азъ винаги правяхъ? И какъ тоя Лишиновъ издържа а пъкъ азъ пропаднахъ?“

Мене ми станъ обидно, стори ми се че тукъ има нѣкаква несправедливостъ, че това съ направили тѣ нарочно. Фигурата на директора пакъ се испречи предъ мене, и пакъ се отзовахъ въ ушитѣ ми явнителнитѣ му думи.

„Лишиновъ издържа... а ето ти, който можешъ и да схващашъ и да отдѣляшъ същественото отъ несъщественото, ти разумникъ, ти философа, сбърка, сбърка като идиотъ... О, нищожно, ялово цѣѣте, гнѣсно, надуто нищожество...“

И азъ пакъ се видѣхъ гнѣсенъ, и нищоженъ, и пакъ ми се поиска да докача себе си още по силно зарадъ всичката си дребнавостъ за сичкото си безсилие.

Стори ми се, че съмъ обзетъ отъ безсилие и старостъ,

че тѣ така силно ме сж обвзѣли, щото никога не ще мога да ги надвия...

— Какъ тѣй, какъ тѣй? азъ не щж тѣй! шепнѣхъ азъ. А друго яче не ще бѣде, винаги ще трае това слабо, безсилно съществуване! Не щж азъ такава съществуване, не щж, не щж...

За напрѣдъ всичко бѣ тъмно, и азъ нищо не можахъ да разгледамъ, въ бѣдѣщето, освѣтнѣ същото безсилie и немощъ; азъ бѣхъ увѣренъ че тамъ нѣма нищо по друго, та и не може да има.

— А! да се отърва отъ тоя товаръ... мина ми прѣзъ ума. Да да се отърва единжъ за винаги, да умрж, нѣма другъ исходъ, нѣма, нѣма... Шепнѣхъ азъ, и съзвиза се лѣхъж изъ очитѣ ми: азъ не ги спирахъ, азъ се съжالياвахъ.

III

Азъ сѣднахъ на кревата и склонихъ глава. Въ въображението ми се рисуваше стѣната на бащина ми кабинетъ; тамъ висѣше оръжие. Спрѣлъ съмъ се предъ единъ шесто цѣвненъ револверъ, същия, който има тѣкава дълга цѣвъ... Азъ добръ го знаехъ и ясно си предствлявахъ всѣка негова бурмичка. Ето че постирамъ ръка, вземамъ револвера отъ гвоздея, държа го въ ръцѣтъ си. Револвера е пълненъ... Азъ дигамъ петелчето, и чувамъ при това едно тихо „тракъ“ Раскапчамъ ривата си, опирамъ цѣвъта до гърдитѣ си, на самото мѣсто дѣто тупа сърдцето, и осѣщамъ при това студено допирание на метала... Сега трѣбва да се спусне петелчето... Азъ дръпвамъ, езичето—грѣмва, ... осѣщамъ какъ куршума пробива сърдцето и минава въ бѣлия дробъ. Крѣвъ... азъ падамъ и умирамъ... Роднинитѣ плачатъ надъ мене; на умрѣлото ми дойдохъ другари, .. всички сериозни, и тжжовни, всички жалѣятъ бѣдния болния Коля, когото при живѣ не сж цѣнили... сега само тѣ сж разбрали, колко е билъ той способенъ, добъръ... Като си представяхъ това азъ плачахъ.

Турятъ ме въ гробъ, покритъ съ сжко шито съ сребро платно, на гърдитѣ ми мама туря букетъ отъ бѣли триндафили и момински съзвиза, и капки съзвиза една по една падатъ врѣхъ студеното ми блѣдно чело. Заравятъ ме. На гроба ми казватъ

слово, хубаво прочувствувано слово... Азъ започнахъ да съчинявамъ словото което тамъ произнасятъ...

Злобно и на присмѣхъ се искривихъ устнитѣ ми.

— Ясно? Всичко ясно можешъ да си представишъ, нищо-жеиъ яловъ цвѣтъ?!... само че до край нищо не може докара, язвително продумахъ азъ: ти затуй, така ясно си и представлявашъ всичко това, защото никога не ще го направишъ нищожеиъ щъркелъ!...

— Ще го направя! отговорихъ азъ рѣшително.

Въ моето въображение пакъ се мѣрнх картината на самоубийството.

— Разбира се не ще да направишъ... страхливцо... ти нищо не си можалъ да докарашъ до край!

Азъ станахъ и се расходихъ изъ стаята. По тѣлотс ми минавахъ нервни трѣпки — повлѣче ме нѣщо въ бащиния ми кабинетъ. Азъ излѣзохъ изъ стаята минахъ гостната и влѣзохъ въ кабинета.

Револвера висѣше именно на онуй мѣсто, гдѣто азъ си представлявахъ — до голѣмата сърпообразна турска сабя и до грузинската кѣма.

Азъ машинално се доближихъ до стѣната;

— Да го взема или не? попитахъ се азъ.

— Де, де! разумѣва се не ще го вземешъ...

Азъ хванахъ съ рѣка раволвера и го сиѣхъ отъ гвоздея.

Ивадихъ го отъ обвивката му... Револвера бѣше въ рѣцѣтъ ми; той бѣше пѣленъ; блѣстящитѣ конуси на крушумитѣ се показвахъ изъ дупкитѣ на тѣркалото.

Трѣпки побихъ тѣлото ми, но азъ не покачихъ револвера на мѣстото, а го занесохъ въ стаята си.

Сърдцето ми преставахе да тупа.

— Да опитамъ ли? попитахъ се азъ.

Страшно ми се щѣше да направя всичко, което тукущо бѣ се нарисувало въ мозѣка ми.

— Да се убия — тая дуиа обгърна сега моето съзнание, но то изгуби за мене всѣкакъвъ вътрѣшенъ смисълъ. Вътрѣшно азъ нито една минута не вѣрвахъ, че наистина ще се убия и че ще умрѣ: всичко това бѣ глупостъ. Мене ме увлѣче процеса на самоубийството, ареса ми се оная картина, която се раствори предъ въображението ми. Азъ рѣшително испустихъ едно просто и важно обстоятелство, а именно, че въ онуй самоубий-

ство, което ми се бѣ нарисувало, не бѣхъ умрѣлъ азъ, а слѣдѣхъ какъ е умиралъ нѣкой другъ и не живѣ човѣкъ, а мечта; азъ забравихъ че сега не ще бѣдѣ вече наблюдателъ, а ще умрѣ по най сжщински начинъ... Да! едвамъ револвера се намѣри въ ржцѣтъ ми представлението за смъртта се изгуби: азъ изговаряхъ думитѣ да се убия „да умрѣ!“ но това бѣхъ празни звукове, въ които азъ влагахъ друго, лъжливо съдържание. Азъ надигнахъ петелчето — то тракна. Оголихъ гърдитѣ си опрѣхъ цѣвта о сърдцето, и осѣтихъ студеното допиране на метала.

— Да дръпна ли езичето?

Азъ примрѣхъ ... влѣчеше ме нѣщо да направя това и азъ го направихъ: тласване, огънтъ, нѣщо ужасно и азъ изгубихъ съзнанието.

IV

Както виждате, азъ не умрѣхъ. Види се, ржка ми е трѣпнала и крушума не закачи сърдцето. Разумѣва се, менъ ме цѣрихъ, водихъ ме въ странство, сетнѣ прекарахъ на чифлика двѣ години здравъ селски животъ; научихъ се да кося и да орж... Потрѣгна другъ животъ: слѣдъ оня сждбоносенъ день въ мене стана промѣна... и — „пакъ се върна младината ми“ ... младина прѣсна и хубава. Азъ се възродихъ тѣлесно и нравствено и разумѣхъ туй, което се нарича „радостъ на живота“ ... Станѣ туй нѣкакъ си незабѣлѣзано, само, по рецепта на Мефистофеля — помните:

Безъ врачки, доктори

Безъ счупена пара за плата,

Иди въ полето; и готвѣ бѣди

Да земешъ сърпъ или лопата,

Въздържай себе си, тѣлото и ума.

Азъ си отпочинахъ и като че цѣлъ се распустихъ; осѣцахъ че ми идѣтъ сили, че ми е весело да живѣя, че наоколо е всичко тѣй хубаво; азъ осѣцахъ, даже не безъ очудване, че въ време на тая промѣна, колкото по се отдалечавахъ отъ гимназическото учение наизустъ, въ затѣпялата ми глава като че става по свѣтло, и само отъ себе, се възраждатъ въ памѣтъта ми много нѣща, които азъ едно време се мѣчахъ да вмѣкна и да задържа въ глава си съ тѣково тежко и

безутѣшно напрѣгване. Когато слѣдъ това азъ пакъ се завзехъ за гимназическитѣ си науки, то се чудѣхъ — колко то е било въ дѣйствителностъ лесно.

Слѣдъ това азъ винаги лесно искарвахъ испититѣ. Туй лѣто ми се падна да идѣ въ Неаполъ. Писвахъ писмо, когато се почука въ стаята ми. Азъ се дигнахъ отъ стола и отидохъ да отворя.

На прага стоеше единъ младъ момъкъ, снаженъ, здравъ, съ румено лице обраснало съ руса брада; очитѣ му се смѣяхъ. Това лице ми се стори много познато.

— Ей ти, щъркелъ! Та какъ си се измѣнилъ! не ме ли позна? продума той весело.

— Вася!

— Той сжщий!

Ний се цѣлунахме. Това бѣ Павловъ, „радостта на живота“.

Почнахъ се распитвания и т. н. съ една дума, всичко което става между двама приятели въ странство, и ний изведнѣжъ станахме като училищни другари.

— Не си ли въ флотата? попитахъ го азъ.

Той се засмѣ.

— Въ каква ти флота? Тая година азъ свършихъ Московския университетъ!

Азъ се почудихъ.

— Да, брате! Каква ти флота! „азъ съмъ химикъ, азъ съмъ ботаникъ“!

— Че какъ стана тъй? колкото помня ти не се отличавахе съ особена страсть къмъ наукитѣ.

Той весело се засмѣ.

Да брате! Ставатъ такива грѣшки! Ний по нѣкога мислимъ че разимъ нѣкое фстие, а въ сжщностъ намъ не се аресва само начина както е направено това фстие. Онова сжщо лѣто, когато ний съ тебе тъй несполучливо държахме испитъ, падна ми се да идѣ съ сестра си на Кавказъ. Тамъ азъ срѣцнахъ единъ доста забѣлѣжителенъ човѣкъ. Той бѣше домашенъ учителъ у княза Б. и изучаваше фауната по околноститѣ на Кисловодскъ. Твърдѣ талантливъ човѣкъ и главно незаспалъ. Той ми отвори очитѣ. Ний събирахме каллекции, азъ се заинтересувахъ и не забѣлѣзахъ какъ цѣло лѣто съмъ работилъ, като заробенъ надъ коллекциитѣ и надъ книгитѣ по естествознанието.

И ето, — азъ се увѣрихъ, че въ сжщностъ призванието ми е — „познанието на естеството“, което и изпълнявамъ до неидѣ си съ успѣхъ. Сега съмъ испратенъ съ научна цѣль. Но и ти си се измѣнилъ. Я вижъ ти църкела. Не, сега вече не си църкелъ! Ако да не е името ти врѣхъ плочата на отела — никѣкъ не бихъ та позналъ,наистина.

Ний прекарахме съ него нѣколко хубави дѣне въ Неаполъ сетнѣ се раздѣлихме: азъ заминахъ въ Россія а той въ Лайпцигъ да се специализира по химията.

ОБИКНОВЕННА ИСТОРИЯ.

Расказъ

I

Прѣзъ дългитѣ зимни ноци ний, т. е. нѣколцина отъ учителитѣ въ града ни, често се събирахме единъ у другъ. Четехме, отваряхъ се разни „въпроси“, прѣпиряхме се, по нѣкога произлизаше невъобразимъ шумъ.

Прѣзъ единъ подобенъ вечеръ, реда бѣ да се съберемъ у главния учителъ на мѣстнотони училище В., свършивши въ Европа естественникъ, сериозенъ, интилегентенъ човѣкъ. У него прѣкарвахме почти винаги най сериозно. Не знаехъ, сериозната ли мълчелива фигура на домакина бѣ причината на това, толкова по вече, че той нарѣдко се смѣсваше въ разговора, та да може да му даде какво да било направление. Той бѣ най старий изъ между насъ, млади момчета, които лесно се увличахме, прѣпвахме, често се надварвахме единъ другиго да надкрѣщимъ, ако въпроса врѣхъ който приказвахме, бѣ намъ по познатъ или по отъ дълбоко ни затрогваше. Обаче въ присѣтствисто на В., твърѣ нарѣдко се дигаше шумъ; всѣки неволно вѣтрѣшно съзнаваше, че тоя сериозенъ човѣкъ е между

насъ висши критерий, много по вече отъ насъ знае, та за туй по си притѣглѣхме думитѣ и разсѣжденията.

Таѣж вѣчеръ, която особено остана въ памѣтта ми, кѣдѣ осемъ часа слѣдъ вѣчеря, стаята на В. почна да се напълва отъ насъ. Двѣ думи за таѣж стаѣж. Тя като че допѣлваше господаря си. Широкичка, съ бѣли стени, по дължина на които се простираха полички прѣпѣлнени съ книги на разни езици; голѣма писменна маса, по неѣж пакъ книги и разни изсушени мѣхове и растения; посрѣдъ—валчеста маса, връхъ която таѣж вѣчеръ имаше отворени кутии съ тютюнъ, нарѣзани на една пията надѣнници и едно шише пилинъ. Всичко това бѣ чисто, прибрано, книгитѣ старателно наредени, не както у другитѣ ни колеги.

Всѣки знаеше, че съ него живѣе една жена; сестра, братовчедка, роднина или чужда—никой това знаеше и никой не смѣеше да го пита. Впрочемъ, ний забравяхме че В. живѣе съ нѣкого, защото жената, почти съвсѣмъ не излизаше прѣдъ насъ, тѣй сѣщо и вѣнъ отъ кѣщи. Азъ ѣж видѣхъ само едиѣжъ, кога тя бѣше влѣзла да даде нѣщо на В. Вѣнкашността ѣ бѣ обикновена. Само се хвѣрлеше въ очи извѣнредната ѣ блѣдостъ; чернитѣ ѣ очи, съ дълги клѣпачи бѣха наведени долу.

Бѣхме седемтима души. Разговора се вѣртѣше повечето около училищни работи и то нѣкакъ лѣнливо: започне единъ, — другъ притури нѣщо, и съ туй се свърши. Другъ подвземе, но и той наскоро млѣкне. Настѣпваше неловко млѣчание.

— Искате ли, господа, да прочетеме—тука има нѣщо отъ Успенский, обади се единъ отъ учителитѣ Н., който стоеше до писменната маса и прѣлистваше единъ брой отъ „Сѣверний Вѣстникъ.“

По онова врѣме „Сѣв. Вѣстникъ“ бѣше въ пълната си сила. Въ него участвувахъ такива умове, като Успенски и Михайловски, статиитѣ на които ний най много обичахме и съ драгостъ четѣхме. Въ тѣхъ много ни се харесваше туй, че тѣ съ сериозността си съединявахъ и животѣта на описаниато и простата на езика, което нѣкакъ и насъ съживеваше и увеличеше.

Той знаеше най добръ отъ всинца ни руски, умѣше много чисто да прочита отъ книгата направо по български, та за това тия статии повечето той ни ги четѣше.

Прѣдложението на Н. бѣше твърдѣ на мѣсто, и ний съ радостъ се съгласихме на прѣдложението му. Той сѣдна до валчестата маса, прочете заглавието: „Не былъ да и не сказка“ и ний отъ своя страна побързахме да се понамѣстимъ по спокойно и се приготвихме да слушаеме. Отъ начало расказа ни се видѣ тъменъ и неинтересенъ; нѣ малко по малко прѣдъ насъ почнахъ ясно да се обрисуватъ личноститѣ на мъжа, — личностъ млада, бодра пълна съ жизненни сили и честностъ, и личността на жената — слабо повѣхнало и безжизненно стрѣкче. Ний осѣтихме всичката тая душевна борба, когато мъжътъ подъ влиянието на различни семейни и женски потребности се преобразява на сухъ, слабъ ровящия се въ различни недостойни дѣла, потъналъ въ мръсното житейско блато. А отъ друга страна това сухичко повѣхнало стрѣкче се преродява въ обикновенна дебелана жена, която съ разни свои „зѣбки“ и охолности тика мъжа си навжтрѣ въ обществената калъ...

Тѣжко чувство ни обзе слѣдъ свършака на расказа... Тия глупави семейни условия, тая безобразна мода, на която, толкова даже сравнително умни жени не могатъ да противостоятъ!.. Какво могѣщество трѣбва да иматъ тия условия за да накаратъ единъ човѣкъ да забрави всичко: свобода, честностъ, душевни стрѣмления!.. И сѣ пакъ видишъ единъ прѣкрасенъ день, както тоя нещастенъ мъжъ, както и мнозина отъ твоитѣ другари, либерали, нихилисти, си се оженилъ, па куцуръ-куцуръ хайде, да печелишъ пари за сѣщитѣ тия „зѣбки“, роклици и др. джунжурии... Тѣжко е наистина... Всички мълчахме умислени...

— Та какво, не ли е жена? обърни я насамъ, обърни я нататъкъ, все жена! обади се едно основно учителче, предобъръ и веселъ човѣкъ, види се въ отговоръ на своя мисль.

Ний неволно се изсмѣхме на туй философско заключение

ние, което съкашъ ни развърза язицитѣ. Разговора стана общъ. Говорѣше се за женитѣ, за женския въпросъ и еманципацията. Повечето бѣха противници на женския полъ; единъ отъ тѣхъ съ особено наслаждение повтарѣше думитѣ: тѣпоумни, безсѣдържателни и др. т.

Да, въпроса бѣше ни дълбоко закачилъ. По срѣдъ пума ний съвсемъ забравихме В., гласа на когото равенъ и спокоенъ ни накара да се възвиемъ къмъ него.

— Ако не ви се спи, господа, ще ви раскажа една малка история, която може би ще ви накара да се позамислите върху нѣкой нѣща, произнесе той, като глѣдаше часовника си. Лицето му бѣше по блѣдно отъ обикновено.

Нищо не отговорихме, завзехме си мѣстата и В., слѣдъ едно кратко мълчание, подвзѣ:

— Имахъ единъ вуйчо, Стою се викаше — имѣтничекъ човѣкъ. Тѣхната къща съ нашата изгледавахъ като една, самс единъ нисѣкъ дуваръ дѣлеше двороветъ ни. Той имаше жена и двѣ дѣтца: синъ и хубавица дъщеря, която на шестнадесетъ години тѣ побързахъ, да оженятъ а побързахъ да я оженятъ едно: защото по насъ млади ги женятъ (голѣмъ срамъ е за една мома да „премине“) и друго че я искаше богатъ търговецъ. До годежа азъ го видѣхъ само веднѣжъ да дойде у вуйчови, заедно съ вуйчо малко пийнали. Дебелъ съ пълно червендаресто лице, съ испъкнало шкембе, той съ гродостъ влѣзе у тѣхъ. Тогасъ, види се, му харесала вуйчовата Марийка. Пратилъ да я искатъ, дохожда още веднѣжъ съ цигулки и свирни и се годѣватъ. Купува златни нѣща, накити и слѣдъ два мѣсеца се вѣнчаватъ, макаръ че Марийка отъ дѣте едвамъ що бѣ станала мома, бѣ захванала да поаресва ту тоя, ту она момѣкъ. Плачъ имаше, нѣ не много: всички наоколо ѝ пѣяха че е честита, защото ще стане „богатка“, че напотивъ трѣбва да се благодари на Бога за „касметя си“, че, ей дргарката ѝ гдѣто се взела по любоввъ, сега работи чужда работа. И тя млада, хубавица повѣрва на своята честъ, дебелѣше, кичеше се и даже съ гордостъ глѣдаше кумцийкитѣ ни,

кога идваша у насъ нагости. Дебелѣше и раждаше дѣца, почти всѣка година, и съ помощъта на свекърва си и улицата ги отглѣдваше или, по добрѣ, тѣ сами се отглѣдвахъ. — Обикновенно нѣщо.

Охъ, вѣрвамъ, че тя щѣше да бѣде една отъ най вѣрлитѣ врагове на еманципацията на женитѣ, която ламти да развали спокойствието ѝ. И наистина какво мѣсто би тя заела въ равноправността при развититѣ си само растителни способности? . . . Азъ и братъ ѝ Коста бѣхме врѣстници, наедно ходѣхме въ училище, нѣ той още отъ вторий класъ напустна и баща му го даде да се учи на кундураджилжкъ. Тамъ, повидимаму, се е развалилъ той. На осемнадесетъ години той бѣше силенъ здравъ, хубавъ момъкъ, нѣ си имаше единъ недостатъкъ — пиеше. Кога се напиеше, биеше майка си, псуваше — само баща му можеше да го смири. Но слѣдъ двѣ години кога бѣхъ се завърналъ отъ Х., той не се боеше вече отъ баща си. Голѣма врѣва дигаше, кога се напиеше. събираше се съ лоши другари. Майка му пожълтѣла отъ кахъръ, че Коста се развалиж, често ходѣше изъ комшийкитѣ да си поплаква.

— „Глѣдай да го оженишъ, бульо съвѣтвахъ ѝ тѣ, може да се оправи, като Стойковия Петъръ — наистина и той си попийва, нѣ глѣда кжща“. Нѣ за женене той не искаше да чуе. — „Ами Стойо какво прави, нека на сила го ожени!“ Думаше ѝ мама. И вуйчувица прибѣгна къмъ мжжавата си помощъ. По едно врѣме задъ дуваря почна да се чува гюрюлтия, караница и викътъ на вуйча ми. Вуйчо ходѣше все навѣсенъ. Туй било, онуй било, по едно време чувамъ че Коста ще се жене. Викани бѣхме и ний на годежа. Годеницата живѣеше почти на другия край на града. Тя бѣ снажно, хубаво момиче на 16-17 години И моминитѣ и момковитѣ роднини бѣха весели: еднитѣ бѣдни хора имаха още четире момичета и съ туй женение се отървавахъ отъ една голѣма грижа, а вуйчови се радвахъ, че на време взематъ добра мома, та може, Коста да се поправи. Направиха годежа, а слѣдъ малко и свадбата. Наистина Коста като че се поправи; и вуйчовца е весела, а Радкиния гласъ весело се чува кога вър-

шеше и пѣше изъ двора. Коста на врѣме излиза на работа и на врѣме се връща.

Нъ не бѣ туй за много; една година не трая. Отъ първо по голѣмитѣ празници, и сѣтнѣ и по малкитѣ, почна Коста пакъ да се връща късно и пиянъ. А жена му трудна цѣль день шетала на самъ на татъкъ. и нощѣ нѣма мира.

Много книги, много хигиенически съвѣти съществуватъ за труднитѣ жени. Тѣжки нѣща да се не дигатъ. . . Да видѣхте вий, тая Радка, отслабнала, какъ на сила теглѣше отъ кладенеца вода, какви тежки нѣща, бѣчи не премѣстваше! . .

Ами душевнитѣ вълнения? . . Не сж писани книгитѣ за сиромашцята!

На годината слѣдъ свадбата роди ѝ се дѣте. Тогава азъ се приготвихъ за Европа. Често пхтя, кога всички наоколо спятъ и азъ се занимавахъ, вниманието ми се отвлечаше ту отъ плачѣтъ на болничавото дѣте, ту отъ майчината тѣжовна, тиха пѣсенъ.

До късно ламбата свѣтеше у Радкината стоя, а тя сѣднала до нея чака мъжа си. Тѣжовната пѣсенъ се лѣе изъ уста ѝ, а ржцѣтъ ѝ бързо, бързо намѣтатъ примкитѣ на чорапа. Тя скришно отъ мъжа си работѣше чужда работа, да купи туй-онуй за въ къщи. А той се върне пиянъ, развика се, дѣтето се събуди, плаче. . . Въ тѣква времена къщата ни, страшно ми омръзваше: всичко се чуваше, що се върши задъ дуваря.

Заминахъ за Европа. На втората година майка ли ми писа, че вуйко Стойо и вуйковица единр слѣдъ другъ „отъ голѣмъ кахъръ сж се поминали“. Значи Радка и Коста останахж сами. Горката Радка!

Слѣдъ читире години кога се завърнахъ въ България, града ни се бѣше много измѣнилъ. Голѣми бѣли казарми се издигаха надъ прѣдишното бунце. Въ тѣхъ живѣше постоянно единъ полкъ. Освенъ това край града минаваше желѣзница. Тия нови нѣща сѣкашъ че повлияхж и на жителитѣ. Намѣсто прѣдишния търговецъ, сега на почитъ станахж офицеритѣ, — всички моми ламтѣхж да станатъ военни жени. Прѣди ако се харесваше къщовница мома, сега — която знае много да

дъдри, — развита по тѣхному, учена. Много, много пѣща се измѣнихъ въ мое отечество; непокътнати останяхъ само нашитѣ стари коминийки — върнитѣ назителки на старитѣ традиции и възглѣдове. Тѣ съ недобро око глѣдахъ на всичко ново и си растушахъ сърдцата, кога се събирахъ. Тѣхното глухо, недоволно бѣбрене азъ чувахъ често, кога идвахъ у дома при майка ми. Веднѣжъ, около двѣ недѣли, слѣдъ като се бѣхъ завърналъ азъ съдяхъ въ градината съ растворена книга, а тѣ вѣтрѣ. Прозорцитѣ на стаята бѣха отворени и до мене ясно долиташе разговоръ имъ:

— Наистина ли Радка ще се паряева? чу се по едно врѣме. Азъ се заинтересувахъ и дадохъ ухо.

— Ба, до тамъ ли е отишло? — чу се въ отговоръ

— Чункимъ за грѣхъ го смѣтатъ сегашнитѣ, съ ирония се обади една.

— Та горката на какво е заприличала: само кожа и кости, не е малкъ нейния кѣхъръ! продума съ съжаление майка ми.

— Голѣмъ кѣхъръ! Какво ще рѣче туй, паряевание? Насъ не сж ли ни били? — до едно врѣме е то. . . Хасълъ мѣже бѣха. Богъ да го прости, Стоянчо, като се върнѣше нѣкоя вечеръ, хемъ не пиятъ, дадешъ му нѣщо да поѣде, па ако не му се хареса, като викнеше: туй ли ми даванъ ти мене, па вземе пиятата, че е трѣшне отпрѣдѣ ми (зеръ се е ядосълъ за нѣщо отъ вѣтъ). Пѣкъ ти стоишъ, треперишъ. Не се паряевахме; нито на умъ ни идѣше!....

Дълго врѣме още се чуваше говора имъ — но азъ вече не ги слушахъ. Припомни ми се Радка такава каквато я бѣхъ срѣщналъ прѣвъ пѣтъ слѣдъ тригодишното ми отечество. Азъ излизахъ изъ портитѣ ни — тя идеше прегърбена съ два пълни котела пасрѣще ми. Върху желтото ѝ сухо постарѣло лице ясно бѣхъ отбѣлѣзани тѣжкитѣ години, Тя нѣкакъ си тѣпо ма погледна рѣче ми „добрѣ дошелъ“ и нѣщо като призракъ отъ червешина се мѣрна върху лице ѝ. Отъ подирѣ ѝ вървѣше дрѣбнавото ѝ болничаво дѣте и възгаше. . . Именно тая картина бѣше възстанала предъ мене слѣдъ съжалението на мама „само кажа и кости“ и по-

ради нея възникнахъ въ ума ми множество въпроси относително социалното положение на жената.

Азъ очаквахъ да чуя, че Радка се е вече парисала но чухъ нѣщо по друго.

Единъ день връщамъ се отъ една расходка дома си, имаше калъ и азъ дордѣ се мая въ пруста да си събувамъ галошитѣ, чувамъ отвѣтрѣ единъ подавенъ тихъ гласъ: „ще ме убие нѣкога... Какво ли ще стане съ рожбицата ми... Безъ време ще остане сираче“...

— Редѣше неудържимо единъ отчаянъ гласъ. Азъ се стрѣснахъ и се услухахъ — плачеше Радка. Страшно ми дожаля. Тихо пакъ излѣзохъ; ходихъ, много ходихъ и много примислихъ прѣзъ това врѣме.

Бѣдно българско жено! робъ, принадлежностъ на мъжа — безропотно, безправно създание... Та малко ли сѣ Радкини на свѣта!.. И въ паметъта ми въстанахъ стотини Радки за които съмъ чувалъ, че теглятъ; но думитѣ не пораждахъ въ мене драма, а кога чухъ тоя пѣленъ съ отчаение плачъ, разумѣхъ че голѣмо трѣбва да е търпението на нашата майка, много трѣбва да е испитала тя унижения оскарбления на чевѣшкото достоенство дордѣ отхрани насъ дѣцата... Върнахъ се късно; майка ми още не спѣше очитѣ ѝ бѣха зачервени. Попитахъ я какво има, и тя ми разказа за невеселия Радкинъ животъ: „Сега още по лошъ е станалъ; не знамъ кой му е казалъ, види се, пакъ нѣкоя стока, като него, че Радка се люби съ нѣкой фелдфебелъ, та нийдѣ сега не я пуца да излиза“...

Нима до такова насилване на човѣшката свобода? помислихъ съ ужасъ азъ. Тръпки ма побихъ — стана ми мъчно, задушно, при мисълъ въ каква тъмница е жива заровена тая жена, безъ никакво щастие даже утѣшение — свободно да гледа божия свѣтъ!.. — Виждате ли дѣе разликата между мъжътъ и жената? Нему още остава свободното „не щѣ“ на Успенски и пакъ ще може да живѣе; ами нашата жена?...

— Та, за Бога, защо го не напусне, извикахъ азъ стреснато. Майка ми ма изглѣда очудено.

— „Че какво ще прави, още съдѣте. Съ чорапи не може се прехрани, а слуга съ дѣте никой не ще я земе, Та най сет-

не и владиката не ще ги паряса; за пиянство парясва ли се човѣкъ. Малко ли има още дѣто пиятъ и сички да се парясатъ — хичъ работа ли е? Та и грѣхота е най сетѣ... Азъ безнадежно се гушихъ и замълчахъ. Рѣшихъ се да напусна къщата ни, за да се отърва отъ вълнение. Но съ то не се свърши.

Помня, празникъ бѣше, Петровъ день ли, другъ ли съ една рѣчъ голѣмъ празникъ: имаше сборъ край града. Цѣлата ни мѣхла туку рѣчи бѣ запусѣла. Азъ сѣдѣхъ въ стаята си и безцѣлно гледахъ отпредъ си. Забѣлѣжвамъ, че у вуйчови съвсѣмъ е тихо.

— Ба, Радке е излѣзла, помислихъ азъ, и при тая мисль едно радосно чувство обзе сърцето ми. Нека да се повесели и тя горчицата, мѣжъ ѝ не ще узнае, че е узлѣзла-кой знае по коя мърчина ще се върне, мислихъ азъ и като зехъ една книга, почнахъ спокойно да четѣ. Изведнѣжъ чувамъ че се исчука у вуйчови — погледнахъ и истрапнахъ цѣлъ: Коста пиянъ, едвамъ държащъ се на крака чукаше на портитѣ. Чука много време, и най сетѣ като испуска по единъ най мръсенъ начинъ, върна се види се, пакъ въ механата.

Вечерѣше се: азъ зехвърлихъ книгата на стърна и съ нетърпение очаквахъ завръщанието на Радка. Скоро се върна и тя, придружена съ още двѣ компийки и майка ми. Съ едната си ръка тя водѣше дѣтето, и вѣсело се разговаряше. Отключи портитѣ и влѣзе вътрѣ. Влѣзе и майка ми при мене и азъ расправихъ за идванието на Коста. Тя прибѣдня и рѣче: „и убива я кога се върне и като при-тири: „Танасе не дѣй излиза, може да потрѣбвашъ — на бързо излѣзе

Да, потрѣбвахъ азъ да бѣда свидѣтелъ на една ужасна сцена ...

Коста се върна грозенъ, сърдитъ. Още отъ портитѣ извика „Радке!“ Неоколо бѣ тихо; долу не двора нѣколко жени, на които види се, мама е расправила. че Коста си доходѣлъ и не заварилъ Радка, се бѣха на-скупчили до дуvara и съ застойно дихание се приготвихъ да слушатъ какво ще стане

— Слушамъ извика Радка и искочи отъ мутафка. Коста мълчишката я изгледа и кландукъ-кландукъ трѣгна

навѣтрѣ и сѣдна на пода. Той бѣ необикновенно шиянѣ.

— Донеси огънѣ, сѣрдито издума той. Радка се затече, донесе огънѣ и застана отпредѣ му. Той помълча запуши цигара и сетнѣ безѣ да ѝ гледа попита:

— Гдѣ ходи ти днесѣ? Радка побѣля, като стѣна и се залюля. — „Коста“!

Ах, тоя гласѣ, пълненѣ съ молба за милостѣ и съ отчаяние, не ще могѣ никога да го забравя „... въ вълнение продума В. като се расходи изѣ стаята

— Сетнѣ чухѣ удърѣ тежкѣ удърѣ... „Охѣ“ въздѣхна Радка... „охѣ ли? На ти тебѣ охѣ, кучка нѣдна на ти к... викаше и псуваше разяреното животно. „на ти“!...

Азѣ мислѣхѣ, че ще я убие. Чухѣ само гласа ѝ: „Хората ще чуютѣ“, но той сѣ още единѣ ударѣ повали я на земята. Отчаенѣ викѣ се разнесе изѣ въздуха. „Уби ме“, извика Радка. и ний всинца, като наелектризирани се втурнахме у вуйчови си.

Картината бѣ зверска. Тя лежеше, а той ѝ още биеше; а до нея се бѣ притекло дѣтето и почна жално, силно да вика: „мале, маленце“ „...Какво ли е осѣщало душичката на туй дѣтенце?... кѣкѣвъ ужасѣ!... Азѣ дрѣпнахѣ силно Коста на страна и той изведнажѣ се люшна и падна безѣ да може да стане. Женитѣ заобиколиха Радка за да ѝ помогнатѣ да се свѣсти, а азѣ отидохѣ за жандари да приберѣхѣ Коста. Кога сѣвсемѣ се мрѣкна, заведохѣ Радка у майкини ѝ. Съ едната си рѣка тя носѣше дѣтето което се бѣше яко притиснало о нея. Слабитѣ му сухи рѣчици сѣкашѣ че бѣха се вѣцѣпили около шията ѝ. Очитѣ му бѣхѣ широки отворени. А сѣ другата си рѣка тя часѣ по часѣ си бѣршеше сѣзитѣ и тихо думаше: „Охѣ колко ме е срамѣ отѣ тебе Танасе. Горката рожбица, какво ли ще стане сѣ майка ти?“ чуваше се гласа ѝ въ ноцната тъмнина, а пѣкѣ азѣ гулпаво повтарѣхѣ: „Не си кѣсѣй сѣрцето Радке, не си само ти — колко ги има като тѣбѣ е!“

— Да, не си само ти Радке, повтари В. сѣ блѣдо ли и сѣ побѣлели джуни, „не си само ти!“..

На другия денѣ азѣ напуснахѣ града и отидохѣ въ Со-

фия, гдѣто станахъ учителъ. Отъ нашитѣ мѣста сегистогизъ получавахъ извѣстия, отъ които се научихъ, че Радка слѣдъ тая сцена, пакъ се прибрала съ мъжа си. Слѣдъ двѣ години, откакъ бѣхъ напусналъ Б. единъ день, я срѣцнахъ въ София. Тя возѣше малки колца, отъ който се подаване една главичка, види се на дѣте на нѣкоя дебелана — Тя бѣше станала бавачка. Радка ме позна, почерви се и насълзена продума: „детѣто ми умрѣ и азъ напуснахъ Коста“

РОМАНЪТЪ

на

Едуардъ Беллами*.

Авторътъ на долнето съчинение, което е направило толкова голѣмъ шумъ, е поискалъ въ форма на романъ да нарисува контраста между днешното положение на обществото, въ което всѣки се е опълчилъ противъ всѣкиго и онова положение, до което обществото ще достигне, когато се изравнятъ противорѣчи-ята между капитала и труда. Героя му Жулианъ Уестъ, роденъ въ 1857 год. въ Бостонъ въ Съединенитѣ Щати на Америка, е прекарвалъ живота си въ богатство, само че е страдалъ отъ безсъпница. Докторитѣ сж му давали различни цѣрове, съ помощта на които той е заспивалъ. Като заспалъ единъ пѣтъ, той сънувалъ, че спалъ 113 год. и билъ събуденъ въ 2000-ната година отъ Д-ра Лита, който му показвалъ промѣненіята, които сж станали въ продължение на неговия сънъ. Жулианъ Уестъ почва расказа си така.

Въ мое време не бѣше се случило нищо, което да унищожи границата, която дѣли обществото на четире класса — защото различията между тѣзи части

*) Looking backward 2000—1887. Горнето е изводъ, тѣй както е направено у М. S на нѣмски.

на населението, богати и бѣдни, образовани и неврѣжи, бѣхъ тогава по голѣми отъ колкото днесъ (въ 2000 г.) между разнитѣ народи. Азъ бѣхъ богатъ и образованъ, и притежавахъ всичко онова, което можеше да направи избранитѣ тогава щастливи. Азъ прекарвахъ раскошенъ животъ, и се предавахъ на удоволствията на живота и на наклонноститѣ си, като искарвахъ средствата за поддрѣжката си отъ *работата на другитѣ*, на които азъ обаче не отврѣщахъ съ еднаква услуга. Така сѣ вършили бацитѣ ми и дѣдитѣ ми и азъ се надѣвахъ, че моитѣ дѣца, ако ги нѣкога имахъ, щѣхъ да се радватъ на сѣщитѣ блага.

Но, ще попита читателя, какъ е могълъ човѣкъ да живѣе безъ да работи и безъ да бѣде полезенъ за човѣчеството? Какъ е могло обществото да достави средства за живѣние на единъ човѣкъ, който си е прекарвалъ времето въ мързель, докато той би могълъ да бѣде полезенъ? На това може да се отговори, че моя прадѣдъ билъ събралъ една сума пари, отъ която потомцитѣ му слѣдъ това живѣяли. Разбира се, читатели ще заключи, че тая сума трѣбна да е била голѣма, когато отъ три нищо не работящи поколения не е могла да бѣде извѣдена. Но това не е било тѣй. Паритѣ отпърво не били тѣй много. Слѣдъ като три поколения съ помощта имъ прекарвали живота си въ пълна бездѣятелность, паритѣ даже станали по много отколкото въ началото. Това се види чудно, както се види чудно топлина безъ горѣние или както продължително употребление на единъ предмѣтъ безъ исхабяване; но то бѣше само едно умно-смѣтнато слѣдствие отъ едно искусство, което нашитѣ прадѣди много добрѣ разумѣваха: искуството, тежестъта на собствената си поддрѣжка да се стваря върху рамѣнитѣ на ближнитѣ. За оня, който достигнеше това — и цѣлий свѣтъ се стремеше къмъ тая цѣль — казваха: той живѣе отъ дохода на капитала си. Разгледванието на въпроса, какъ старата промишленна система правеше всичко това възможно, би ни докарало твърдѣ далечъ. Стига да се каже, че „доходътъ отъ капитала“ е билъ единъ

видъ налогъ, който имущия е вземалъ отъ работата на ония, които дѣйствително сж се трудили.

II.

Слѣдующитѣ дни сж били за Жулиянъ Уеста време на непрекъснато учение; всичко което срѣща е за него ново; за всичко той распитва, какъ се е развивало и какъ се запазва.

Едно отъ първитѣ му распитвания е за разрѣшенieto на работническия въпросъ и за средството, което сж намѣрили да не се повръща обществото къмъ него.

— Ний не знаемъ днесъ никакъвъ работнически въпросъ — отговори Д-ръ Литъ — и азъ не могъ да си въобразя, какъ може обществото да се повърне върху тоя въпросъ, защото азъ вѣрвамъ, че ний сме го разрѣшили. Обществото дѣйствително би заслужвало да загине, ако не е умѣло да разрѣши такава проста задача. Правичката, въобще за обществото не е било нужно да разрѣшава особенни задачи. Тѣ се разрѣшиха, ако може така да се каже, отъ само себе си. Разрѣшението не е било освѣнъ *слѣдствие отъ промишленното развитие*, което и не е могло къмъ друго да поведе. Всичко, което обществото би могло да направи, е да признае и да подържи това развитие, щомъ цѣльта му е била ясно опредѣлена.

— Азъ могъ да кажъ — отговорихъ азъ — че въ мое време не се чуваше нищо за нѣкаква си цѣль на това развитие.

Доктора ме погледна усмихнато. — Вѣрвамъ Ви — отвърна той. Слѣпотата на вашитѣ съвременници е едно явление, което мнозина отъ нашитѣ историци е очудвало, и все пакъ не можемъ да си я обяснимъ: тѣй очевидни и несъмнени сж били, споредъ насъ, признацитѣ на готвящето се тогава измѣнение

— Но Вий не сте ми още казали, какъвъ отговоръ намѣрихте на задачата на нашето време. . .

— Да, кое намирате Вий за най главно смѣщение въ ваше време?

— Работниците и въобще работния народъ.

— Е, че. . . .

— Работниците се стрѣмѣха да се съединятъ въ общо дружество, за да си запазятъ правата отъ голѣмия капиталъ, — отговорихъ азъ.

— Много добръ — каза Д-ръ Литъ — общитѣ дружества на работниците сѣ били *слѣдствие отъ постоянно-растящото съсредоточаване на капитала*. Преди тая побѣда на голѣмия капиталъ, когато промишленността и търговията се е въртяла отъ безчисленни малки предприемачи съ малки капитали, тогава работната сила е била още сравнително важна и независима относително предприемачитѣ. И послѣ даже, когато единъ малък капиталъ или една нова мисль е било достатъчна за основанието на ново предприятие, и тогава работниците сѣ били пакъ способни за самостоятелни предприятия, и между двата класа не е съществувало непроходима пропастъ. Тогава работнитѣ дружества сѣ били безполezni и всеобщото напущание на работата не е идвало никому на умъ. Но когато времето на дребното производство се изминало и трѣбвало е да отстъпи на капиталистическото грамадно производство, тогава се всичко измѣнило. Отдѣлния работникъ, който е ималъ сравнително значение за дребния предприемачъ, смѣкналъ се е досѣвършенна незначителностъ за голѣмия капиталъ, като въ сѣщето време пѣтя му на горѣ, къмъ самостоятелностъ и къмъ свободно занятие е билъ отрѣзанъ. Така инстинкта на самосъхранението го е накаралъ да се съединява въ дружества съ другаритѣ си.

Историческитѣ източници отъ онова време показватъ, че съпротивлението противъ съсредоточаванieto на капитала е било едно отъ най силнитѣ. Човѣкъ се е боялъ, че голѣмитѣ капитали заплашватъ обществото съ такава тирания каквато нийдѣ не е имало. Главната грижа е била, да не би акционернитѣ дружества да наложатъ връхъ човѣчеството игото на едно небивало още робство. . .

Между туй, поглѣщанието на дребното производство отъ голѣмитѣ капитали е вървяло по своя пѣтъ, безъ ни най малко да се спре отъ жалбитѣ и оплакванията. Въ Съединенитѣ Държави, гдѣто тая наклонностъ се е

развила по късно отъ колкото въ Европа, въ послѣдната четвъртъ на 19-ий в. е нѣмало възможность нито въ единъ клонъ отъ промишленността да се стане самостоятеленъ, освѣнъ съ помощта на голѣмъ капиталъ. Въ послѣдното десетилѣтие останалитѣ дребни търговийки сѣ дѣйствували като останки на загинала епоха. . . Всѣка важна стока, произвеждана отъ промишленността, се е намирала въ рѣцѣтъ на нѣкоя компания. Тѣзи компании, акционерни дружества и др. так., сѣ установявали цѣнитѣ и сѣ смазвали всѣка конкуренция, освѣнъ ако сѣ имали насрѣща си еднакво силни съюзи. Въ тоя случай се е почвала отчаянна борба, до като най-сетнѣ двата монопола сѣ сливали въ едно. Грамадниятъ магазинъ въ голѣмия градъ е унищожавалъ съ расклоненията си въ по-малкитѣ градове и села всички конкуренти изъ провинцията, и въ самия голѣмъ градъ е поглѣщалъ по-малкитѣ съперници, до като търговията на цѣли махли се е съсредоточавала въ единъ магазинъ, въ който стотини едноврѣмешни дребни търговци сѣ влизали като слуги; понеже малкия капиталистъ не е можалъ вече да захване самостоятелно занятие, принуждавалъ се е, освѣнъ като се услови при грамадния капиталистъ, но и да си даде още паритѣ въ заведението му и въ акционернитѣ дружества, така щото ставалъ е двойно зависимъ.

Отчаянното съпротивление на народа противъ монополизирванието на всичкитѣ предприятия въ рѣцѣтъ на малцина голѣми капиталисти не е могло нищо да помогне — доказателство, че това развитие е имало важни економически основания. Малкия капиталъ съ безчисленнитѣ си малки производства е за това отстъпвалъ мѣсто на едритѣ производства, защото му е било минало времето и съвсѣмъ не е билъ достатъченъ за техническитѣ изисквания на парата, телеграфитѣ и гигантскитѣ машини. Ако би поискали тогава да въстановятъ стария редъ на производството, трѣбвало би да се върнатъ къмъ керванитѣ.

Колкото несносно и противно на свободата и да е било господството на голѣмия капиталъ, но жертвитѣ му, въпрѣки проклятията които сѣ изричали, пре-

нудени сж били да признаятъ, какъвъ грамаденъ напредъкъ народното ступанство е направило чрезъ повдиганieto на производството, какви грамадни спестявания на трудъ сж станали именно чрезъ съсредоточаванieto на капитала и чрезъ еднаквата организация, и какъ, слѣдъ въстържестуването на новата система, богатството на свѣта е възрастнало до нечувани размѣри.

Истина, това рѣстение е направило само богатия по богатъ и е раздѣлбочило бездната между имущия и неимущия; но неоторимъ е останалъ факта, че леснотата на производството се е увеличила съ увеличаванieto на едрото производство. Ако е било въобще възможно да се повърнатъ къмъ стария ступански редъ съ раскъсанитѣ му дребни занаяти, би се установило, може би, по голѣмо равенство и съ това наедно по голѣмо лично достоинство и самостоятелностъ, но общото богатство би отпаднало и техническия прогрессъ би изчезналъ.

Ами нѣма ли средство, колоссалното производство на голѣмитѣ прдприятия да се обърне въ полза на всички, безъ да се испадне подъ игото на голѣмия капиталъ?—щомъ човѣчеството си е зададо тоя въпросъ и веднага се е намѣрилъ отговоръ. Въ постоянното расширочаване на едрото производство, въ сливането на едритѣ производства въ нѣколко монополи, въ цѣлото развитие, срѣщо което, преди, тѣй отчаянно и безплодно сж се боряли, видѣли се хората—и това отговаряне на дѣйствителността—единъ вървежъ, който би трѣбвало само да се докара до края, за да отвори златно бѣдѣще за човѣчеството.

Въ началото на тоя вѣкъ (20-й) се довърши и това развитие и *всичкитѣ средства на производството преминаха изобщо въ ръцѣтъ на цѣлия народъ*. Производството и размѣната на потребителнитѣ предмети не се ръководѣхъ вече по кефѣтъ и за печалата на отдѣлни неотговорни компании и акционерни дружества, но отъ единственния голѣмъ съюзъ който съставляваше цѣлия народъ. Народътъ взема ръководението на ступанството — като образува отъ себе си една голѣма компания, въ която всички частни монополи се погълнаха; народътъ стана единствения

капиталистът намѣсто частнитѣ, единственния раздавачъ на труда, единственния монополъ, отъ леснотитѣ на труда и отъ доходитѣ на който, цѣлото население извличаше полза. Съ една дума, народътъ въ Съединитѣ Щати захвана самъ да се управлява економически, както преди сто години билъ достигналъ до политическа независимостъ. Напоконъ, макаръ и доста късно въ историята на човѣчеството, човѣкъ узна, че нищо друго незакача тѣй общественното благосъстояние, както промишленността и търговията, отъ които зависи съществуването на хората; напоконъ човѣкъ узна, че е еднаква, макаръ и много по-голѣма глупостъ, да се оставя индустрията, промишленността, въ рѣцѣтѣ на отдѣлни личности, които да я ръководятъ по личния си интересъ — както на времето си е било съ политическата властъ, която народътъ е оставялъ на царетѣ или благороднитѣ за да я въртятъ по своето честолюбие. . .

Д-ръ Литъ замѣля и азъ се замислихъ, като какви ли измѣнения е прекаралъ цѣлия общественъ редъ слѣдъ такова бурно развитие.

III

Ний се вмѣкваме съ нашия приятель Уестъ все повече и повече въ живота при края на 20-й вѣкъ. Ний се научваме, какъ сж уредили дохода на гражданитѣ и распредѣлението на потребителнитѣ предмети; искусственнитѣ удоволствия сж достъпни за всички по съвсѣмъ другъ начинъ отколкото сега; голѣма частъ отъ кжщното ступанство е пренесено въ широки общественни заведения, снабдени съ всичкитѣ технически успѣхи и освободено поради това отъ безполезни главоболия. Богати библиотеки стоятъ на расположението на жаждущитѣ знание и забавление, общото възпитание е получило неочакванъ напредѣкъ.

*
* * *

Да покажемъ нѣкои отдѣлности отъ богатата картина на общото щастие.

На едно мѣсто Жюлианъ Уестъ ни разказва за *исчезването на сѣдилищата и затворитѣ*:

Когато азъ единъжъ станахъ рано и се расхождахъ по крайнинитѣ на града много ме очуди, че старата голѣма тъмница бѣ изчезнала.

— Да, азъ не я помня, но съмъ чувалъ за нея — каза Д-ръ Литъ, когато попитахъ за това. Ний нѣмаме вече тъмници; мисълта да се наказватъ ония нещастници е отъ петдесетъ, може би, отъ повече години напълно напусната.

— Азъ не разбирамъ добръ това — казахъ азъ.

Въ ваше време повече отъ деветътѣхъ десети престѣпления — ако таи дума разбираме въ широка смисълъ — сѣ произлизали отъ економическото неравенство на индивидуумитѣ. Както нѣманьето сиромаша, така и алчността къмъ голѣми печалби и желанието какъ и какъ де се одържи иманьето сѣ карали богатия къмъ престѣпления. Стремлението къмъ богатство, къмъ пари е било кореня на онова отровно дърво, което такъвъ сложенъ механизъмъ отъ закони, сѣдилища и власти не сѣ можали да спрѣтъ да не закрива все повече и повече цѣлата ваша цивилизация. Но щомъ ний направихме народътъ притежател на всичка собственостъ и осигурихме за всѣки единъ охолно съществуване — отмахнахме отъ една страна бѣдността, отъ друга спрѣхме натрупването на богатствата, съ това ний отрѣзахме коренитѣ и отровното дърво, което тъй дълго време засѣнчеше нашето общество, повѣхна въ единъ день. Колкото за ония сравнително малочисленни насилія, при които не е могло да има користна цѣль, тѣ сѣ извършвали даже въ ваше време главно отъ незнаещи и груби хора и въ нашитѣ дни, когато образованието и възпитанието не сѣ вече монополъ на отдѣлни личности, а общо достояние, едва ли нѣкой пѣтъ се чува за подобни насилственни дѣйствия. . . .

— Тогава вашитѣ сѣдилища надали ще иматъ рабо-

та — забѣлѣзахъ азъ. Ако не съществува вече частна собственостъ, достойна за това име, ако търговскитѣ отношения между гражданитѣ и распритѣ, които проистичатъ отъ тѣхъ, сж отстранени, ако нѣма вече наслѣдство да се дѣли, нѣма вече дългове да се правятъ и да се плащатъ, тогава нѣма и граждански процеси, и тѣй като всички престѣпления противъ собствеността и насилията надъ личността сж се прекъснали, сжщо и углавнитѣ дѣла изчезватъ, тогава вий можете почти безъ сждии и юристи да прекарвате!

— Такъвъ е случая и съ юриститѣ — отговори Д-ръ Литъ.

Сжщо и *правителствата* както въ ваше време сте ги разбирали, Г-нъ Уестъ, сж станали сега излишни, като се измахна сложността на общественния животъ. Единствената почти задача на управлението се състои днесъ въ воденето промишлеността на страната. Повечето цѣли, за които преди сж съществували правителствата, сж сега разрушаватъ. Ний нѣмаме вече отдѣлни министерства, финансови управления, нѣмаме мита и данъци, нѣмаме налози и финансови нагледници. На правителството остава, както знаете, едва само съдебската и полицейската дѣятелностъ, които отъ день на день се скъсаватъ по нѣмание какво да вършѣтъ.

— Ами какъ вий издавате закони, ако конгреса се събира еднажъ на петъ години и нѣмате нито областни нито законодателни събрания?

— Ний нѣмаме законодателство, отговори Д-ръ Литъ, или такова, каквото Вий разбирате. Ако малко помислите, Г-нъ Уестъ, ще разумѣете, че ний собствено нѣмаме такива отношения между хората, които да изискватъ за урежданието си нѣкакви закони. Не дѣйте забравя, че основнитѣ начала, на които се гради нашето общество, отстраняватъ препирнитѣ и недоразумѣнията, които въ ваше време сж се разрѣшавали отъ закони. Цѣли 99 процента отъ вашитѣ закони сж имали за цѣль определеното и огражданието частната собственостъ урежданието отношенията между продавачи и купувачи, между кредитори и длъжници..., Преди за васъ сж били нужни закони за да поддържате отъ година на година

гнилитъ основѣ на обществото; ний днесъ не се нуждаемъ отъ тѣхъ: защото основитѣ на нашето общество сѣ тѣй здрави както и вѣчнитѣ планини.

— Но вий имате поне общински управления, освѣтъ централното?

— Разбира се, и тѣ иматъ важни и широки дѣлжности: тѣ надгледватъ за сгодноститѣ на живота, за увеселенията на народа, за подобреніето и украсяваніето на градоветѣ и селата.

* *
* *

— Докторе, казахъ азъ въ продължението на нашия разговоръ, — глупаво ще бѣде, наистина, да не се въсхищава човѣкъ отъ вапата общественна система. Но, съвременниците ми бѣха хората вѣрди практични. Въсхищението отъ нравственната красота и материалния блясъкъ на вашия вѣкъ, не би имъ побъркало да се обърнатъ къмъ цифритѣ и да попитатъ, отъ гдѣ сте взели средства за това всеобщо обогатяване. Защото, за да може цѣлия народъ да се ползува отъ такива згодности и да живѣе даже въ роскошность, както виждамъ наоколо си, трѣбва, щото *народното богатство да е станало десетъ пѣти по-големо*, отъ онова което имаше въ мое време. Какъ се е достигнало всичко това? Този въпросъ азъ не бихъ могълъ да обясня на съвременниците си и тѣ би нарѣкли моитѣ раскази бълнувания.

— Вашитѣ съвременници би имали пълно право да ви кажатъ че сте сънували, ако вий не имъ дадохте удовлетворителенъ отговоръ, каза Д-ръ Литъ. Не е възможно да ви обясня това всестранно въ единъ вечеръ и азъ могъ само въ общи черти да направя това. Вий можете въ моята библиотека да се запознаете съ цифровитѣ данни по статистиката.

Да почнемъ първо отъ *спестяванието на богатствата*, което ний сравнително съ вашето време можемъ да направимъ.

Ний нѣмаме държавни и други общественни дългове, Ний не харчимъ нищо за войска, военна флота, защото ги нѣмаме и не ни трѣбватъ. Ний нѣмаме финансови

управления, нѣмаме финансови нагледници, бирници или митничари. Онова множество сѣдейски и полицейски службаши, ний сме го намалили на хилядната частъ. Ний нѣмаме престѣпници, които да живѣятъ въ затворитѣ на смѣтка на общественното богатство..... самия трудъ достигна у насъ до най висока степенъ на производителность.

Забѣлѣжете и това, че нѣма вече у насъ такива богати, които да прѣскатъ народния трудъ на вѣтъръ. Всѣки сега е работникъ.

Друга причина за тогавашната (въ вашия 19 - й в., Г-нъ Устъ) бѣдность се е състояла въ грамадното изхарчване трудъ и средства, което е произлизало отъ това, че всѣко семейство отдѣлно за себѣ си е перяло, готвило и неисчислими други дребни работи е вършило, които ний днесъ исцѣло и общо за всички приготвяме.

Най главно, помислете за економията, която сме направили съ помощта на нашата система на распределение произведенията; работа, която преди сѣ е вършили милиони едри и дребни търговци, калфи, чираци, агенти, комисионери и всѣкакъвъ видъ посрѣдници, съ такава загуба отъ време и сила, сега се изпълнява отъ държавата съ една незначителна частъ отъ работни рѣцѣ.

— Сега азъ начевамъ да разбирамъ защо сте вий богати — казахъ азъ.

— Извинете—възрази Д-ръ Литъ—това не се види още. Спестиванията, за които азъ до сега говорихъ, сѣ сравнително нищожни съ други отмахнати сега загуби. Грамаднитѣ *пилѣния на сила* сѣ произлизали у насъ отъ това, че народната промишленность е била въ рѣцѣтъ на отдѣлни предприемачи. Колкото вашитѣ съвременници и да сѣ били напреднали въ покорението на природнитѣ сили, но тѣ никога не би могли да излѣзатъ отъ бѣдността, ако не напуснях вредната си система на частното стунанство.

Човѣкъ не може да измисли по голѣмо пилѣние на работна сила, и за честъ на човѣшкия умъ трѣбва да се каже, че тая система не е била изнамѣрена отъ мислящи хора, но е била остатѣкъ отъ грубитѣ времена...

Да ви кажа, продължи Доктора, защо ний предпочитаме днешната наша система, и какво зло намираме въ вашата:

Загубитѣ, които вий сте имали, благодарение на това, че промишленността се е намирала въ рѣцѣтъ на частни лица, сѣ се заключавали въ четири главни точки: Първо, въ загубата отъ несполучливи предприятия; второ, въ загуба отъ конкуренцията и отъ стремлението на предприемачитѣ да се събарятъ единъ други; трето, отъ периодическигѣ кризи и спирания на работитѣ; четвърто, отъ непроизводително лѣжащия капиталъ и отъ незанятитѣ рѣцѣ. Всички тѣзи условия сѣ подкопавали богатството на страната.

Да захванемъ отъ загубитѣ, които сѣ произлизали отъ *несполучливитѣ предприятия*. Тѣй като въ ваше време за производството и распредѣлението на произведенията не е имало никакво споразумение между безчисленнитѣ частни капиталисти и то се е вършило безъ всѣкаква организация, нѣмало е и възможность да се знае точно, какво количество отъ едно произведение се изисква отъ обществото и до колко голѣмо е количеството на готовитѣ на лице произведения. За това всѣко предприятие на частния капиталистъ е било по необходимостъ рискувано. Предприематъ не е могълъ да обгърне съ общъ погледъ всичкото поле на производството, както сега прави нашето централно управление, и никога не е могълъ да знае отъ какви произведения се нуждае обществото и какви мѣрки сѣ взети отъ другитѣ капиталисти за удовлетворение на тия нужди. Не е чудно, че тогава е имало толкова фалименти. Ако единъ обуцаръ при всѣки чифтъ обуца исхабяваше материалъ за четири или петъ — безъ да се гледа на загубеното време — той на дали щѣше да спечеле нѣщо. Сѣщото е било и въ вашето време, когато всѣки четири частни предприятия сѣ пропадали, и едно само е сполучвало.

Втората важна загуба въ ваше време е излизала отъ *конкуренцията*. Полего на промишленната дѣятелность е било поле на сражение, което е обгръщало цѣлъ свѣтъ, и въ което участвуващитѣ сѣ губили въ борбата си единъ противъ другъ толкова енергия, която

би стигнала, при днешното общо работяние, да обогати цѣлия свѣтъ. За милостъ и съжаление въ тая ожесточена борба не е ставало и дума. Който започнеше едно предприятие стараялъ се е да унищожи другитѣ съществуващи преди него предприятия и да гради върхътѣхнитѣ развалини своето благополучие, и ако постигнеше това, той бивалше смѣтанъ за герой. Наистина, не е преувеличение, ако тая борба я сравняваме съ истинската война: на насъ, хора отъ 21 в., се види твърдѣ чудно, какъ е възможно щото работниците въ единъ и същъ клонъ отъ промишленността, да не се съединятъ като другари и сътрудници, а да се отнасятъ като съперници и неприятели, които трѣбва да се душатъ и смазватъ... производителитѣ въ XIX-й в. сж се трудили не за страната, както става сега, а за поддържанieto на собственното си съществуване на смѣтка на страната. Това, Г-нъ Уестъ, се е наричало въ XIX-й в. система на „Производство.“ Азъ оставамъ на васъ да съдите, да ли не ще бѣде по-право да я нарѣчеме система за препятствие на производството... Нашето очудване обаче става по-голѣмо, ако разгледаме нѣкои други невѣроятни распилѣвания, които характеризиратъ вашето време.

Вашата система е била подложена и на периодически потрѣсения, отъ които сж страдали еднакво и разумни и неразумни и сполучливи и скубачъ и неговата жертва. Азъ говоря за **промишленнитѣ кризи**, които сж се повтаряли у васъ на всѣки петъ или десетъ години, подкопавали сж народната промишленность, унищожавали сж слабитѣ предприятия, ослабявали сж силнитѣ и сж били съпровождани отъ дълги периоди на застои, презъ което време, капиталиститѣ постъпенно сж се подигали съ нови сили, до като работниците сж мрѣли отъ гладъ и сж се бунтували. Подиръ това е слѣдвалъ кратъкъ периодъ на расцвѣтяване, слѣдъ който пакъ кризисъ и пакъ спиране на работитѣ. Когато търговията се е развила до висока стѣпень и е създавала взаимната зависимостъ на народитѣ, кризитѣ сж обхващали цѣлия свѣтъ и сж станали по разрушителни...

Имало е и друга причина за вашата бѣдность: зна-

чителна частъ отъ вашитѣ средства за производство и работни сили сѣ лежали безъ употребленіе. У насъ промишленната администрация има за длѣжностъ всичкитѣ средства на производството и работнитѣ сили да държи въ постоянно занятие. Подобно водение на работитѣ е нѣмало у васъ... цѣли множества хора сѣ стояли у васъ сѣ недѣли, мѣсяци, па даже и сѣ години безъ работа... „Дайте работа“ е викала цѣла армия гладни и безъ покривъ хора... и не е чудно ако тѣзи хора сѣ заплапвали цѣли монархии...

— Слѣдъ това, което ми расправихте прекъснахъ го азъ не се учудвамъ толкова на това, че вашия народъ е по-богатъ отъ нашия, но върху туй, че всѣки отъ васъ не е Крезъ.

Ний сме доволни — отговори Д-ръ Литъ — ний можемъ да си позволимъ роскошность, каквато пожелаемъ. Надпреварванието въ богатството нѣма смисълъ въ едно общество, гдѣто всичкитѣ граждани иматъ свършено еднакви средства за живота и нашето честолюбие не минава предѣлитѣ на разумнитѣ удоволствия и удобства. Всѣки единъ отъ насъ би могълъ да получава много поголѣмъ доходъ, но ний предпочитаме да оставяме излишекътъ за общественни наредби и удоволствия, отъ които всички да сѣ ползватъ: за устройство на общественни здания и зали, художественни галереи, мостове, статуи, пѣтища, концерти, театри, — за всичко което служи за удобството и удовольствието на обществото. Вий почти не знаете, Г-нъ Уестъ, какъ ний живѣемъ. Въ къщи ний имаме само удобства, а блясъкътъ на нашия животъ се изражава въ обществото, сирѣчь тамъ, гдѣто ний се срѣщаме съ съгражданитѣ си.

* * *

Естествено на Жюлианъ Уеста е паднало въ очи и много по-високото положение и много по-голѣмата свобода на жената. Единъ день разговора се обръща къмъ тая областъ.

— Азъ предполагамъ — казахъ азъ — че днесъ женитѣ у васъ сѣ предадени само на удовольствията и

наклонноститѣ си, тъй като врѣхъ тѣхъ не тѣжатъ вече домашнитѣ работи.

— Ний мѣжетѣ бихме се задоволили — отговори Д-ръ Литъ — ако тѣ се предадиха само на украшенията и удобствата. Но, бж ете сигурни, тѣ иматъ достатъчно честолубие, щото да служатъ само за украшение на обществото и да живѣятъ отъ милостинитѣ му. Женитѣ, разбира се, сж много задоволни, че сж се избавили отъ домашнитѣ грижи, които дѣйствително сж били не само уморителни, но и напразно се е харчило за тѣхъ време и сила. . . у насъ женитѣ наравно съ мѣжетѣ служатъ въ промишленното производство и го напуцатъ само тогава когато това се изисква отъ майчинитѣ имъ обязанности.

— Значи, жената, като се омѣжи не напуца обществения трудъ? попитахъ азъ зачуденъ.

Разбира се, не напуца. Домашната работа сега не е възложена на женитѣ, а мѣжътъ не е дѣте, да го залѣгватъ въ кѣщи.

— Въ мое време — забѣлѣзахъ азъ — една отъ най голѣмитѣ злини се смѣташе, че жената бѣше припудена да работи наравно съ мѣжетѣ въ фабрицитѣ и другадѣ. Види се, у васъ тя не е по добръ поставена. Д-ръ Литъ се засмѣлъ и расправилъ на съвременника ни, че физическия трудъ е еднакво необходимъ, както за мѣжетѣ, така и за женитѣ. Ако сега, подиръ уравнението на мѣжския и женския трудъ, женитѣ сж тъй щастливи, това произлиза отъ нашето неизмѣнно правило да оставяме на всѣки единъ оня видъ занятие, къмъ който човѣкъ се осѣща най много способенъ. Тѣй като жената е по слаба отъ мѣжа, па и въ други отношения нѣкои занятия сж недостъпни за нея, то за това за нея сж отворени такива дѣятелности, условията на които отговарятъ на силитѣ и особеноститѣ на женската природа. По тѣжкитѣ работи сж на всѣкадѣ оставени на мѣжетѣ, по лекитѣ — на женитѣ. Ако нашитѣ жени се радватъ на такова цвѣтущо здравие, сравнително съ вапитѣ жени, които сж били въобще болѣзненни и раздразителни, това се обяснява въ зна-

чителна стъпенъ отъ това, че всички тѣ упражняватъ силитѣ си въ здрави занятия.

Въ наше време женитѣ не зависѣтъ отъ мъжетѣ относително прехраната си, сжщо и дѣцата отъ родителитѣ си. Трудътъ на дѣтето, когато то израстне, съставлява печала за обществото, а не за семейството; за това естествено е, щото обществото да го поддържа и въспитава. Смѣткитѣ на всѣки човѣкъ, мъжъ, жена, дѣте, се водѣтъ направо съ държавата; родителитѣ служатъ за посредници само до извѣстна стъпень, до като дѣтето се нуждае отъ настойничество. Зависимостта на едно лице отъ друго относително прехраната би противорѣчила на теорията на нашия общественъ строй. Какво би станало при такива отношения съ личната свобода и достоинство. Азъ знаа, вий се наричахте въ деветнадесетия вѣкъ „свободни“. Обаче тогава значението на тая дума трѣбвало е да бѣде по-друго, отъ колкото днесъ, защото, азъ не могъ да си представя, какъ вий сте могли да я прилагате върху едно общественно състояние, гдѣто почти всѣки единъ относително средствата за прехрана, е билъ тѣй срамно зависимъ отъ друго, работника отъ господаря, бѣдния отъ богатия, жената отъ мъжа, синоветѣ и дѣщеритѣ отъ родителитѣ. . .

— Надѣвамъ се, забѣлѣжихъ азъ, че такова дълбоко измѣнение не е могло да повлияе чувствително върху отношенията на двата пола.

— Прѣко слѣдствие, отговори Д-ръ Литъ, отъ това измѣнение сж по-голѣмото чистосърдечие и по-голѣмата искренность, които съществуватъ днесъ между двата пола, сравнително съ предишнитѣ отношения, които сж били, струва ми се, искусствени и натегнати. Въ наше време, когато жената се е намирала въ зависимость отъ мъжътъ, който ѝ давалъ средства да живѣе, бракътъ е билъ изходенъ най-главно за жената. Днесъ, жената и мъжътъ сж равни и само любовта може да ги свърже наедно.

Ний ще довършимъ извода си отъ поучителния романъ на Беллами съ едно слово, което единъ проповѣдникъ произнася предъ обществото и което съдър-

жа съществениятъ *Различия между старата частно-напиталистическа варварищина и новата общественна наредба*

Проповѣдника почналъ така: „Мислалата недѣля между насъ се намираше единъ живъ представителъ на деветнадесетия вѣкъ, вѣкъ на нашитѣ прадѣди. Вѣрвамъ че мнозина отъ насъ е подбудилъ тоя фактъ да си представимъ положението на обществото преди сто години и условията въ които сж живѣли тогавашнитѣ хора; струва ми се, че моитѣ размишления по тоя предметъ съвпадатъ съ вашитѣ.

„Азъ мисля, че като сравнимъ нашето общество съ предишното, всички ще се почудимъ на грамаднитѣ успѣхи, които е направило човѣчеството за едно столѣтие въ материално и нравствено отношение. И все пакъ контраста между тогавашната бѣдность и нинѣшното богатство на-дали е по-голѣмъ, отъ колкото, напримѣръ, контраста между бѣдността на Американския народъ въ 7-тия в. и сравнителното му богатство въ 19-ия.

Но въ умствено и нравствено отношение ний сме направили такъвъ грамаденъ напредѣкъ какъвто не се е виждалъ въ историята. Това може да ви се види чудно, обаче, ако се вгледаме критически, лесно можемъ намѣри обяснението на това явление. Основанията на тѣзи факти се криятъ въ измѣненіята на окръжаващитѣ човѣка условия, които тѣй силно дѣйствуватъ върху стѣпенята на развитието му. Измѣненіята на обстоятелствата обаче се е състояло въ това, че единъ общественъ редъ, който се е основавалъ върху личната полза на човѣка и е предизвиквалъ противо-човѣшки и скотски наклонности е билъ замѣненъ съ единъ порядѣкъ, който е ималъ за основа общата полза и който е далъ широкъ размахъ на всички великодушни и общественни стремления на човѣшкото сърдце.

„Другари, ако искате да видите какъ хората ставатъ на хищни животни—такива сж били тѣ въ XIX-й в.—възстановете само стария общественъ и промишленъ редъ, който е принудявалъ всѣки да гледа на ближния си, като на естествена плячка и да извлича полза отъ съсипванието му. Лъжи, изигравай, купувай по-долу отъ стойността и продавай по-горѣ; съсипвай

конкурентъ си; мамѣ хората да купуватъ, каквото не имъ трѣбва и да продаватъ, което не струва; плячкосвай работниците си; скуби длъжниците си и лъжи и изигравай кредиторитѣ си — ето каква е била всеобщата лозинка въ XIX-й вѣкъ. . . и все пакъ ний можемъ да разберемъ тая борба за злато, ако смѣтнемъ, какво е значило въ онова време да бѣде човѣкъ безъ средства и осиромашѣлъ. Материално, това е означавало гладъ и жажда, мъка отъ жегата и отъ студъ, непрестаненъ трудъ до кога е здравъ, истинско гладуване кога е болѣнъ. Нравствено пъкъ, то е било угнетение, презрѣние и постоянно унижение, развращение отъ млада възрастъ още, съ липсването красота у жената и чувство на човѣшко достойнство у мъжътъ. За духътъ тѣ сж били равносилни съ убийственото невъжество, съ вцѣпяняването на всички ония способности, които ни отличаватъ отъ животнитѣ. . .

„Да, другари, ако и ний бѣхме принудени при такива обстоятелства де си искаваме хлѣбътъ, за насъ и нашитѣ дѣца, много ли време би потрѣбало да слѣземъ до равнището на прадѣдитѣ ни? . .

„Ако хората тогава и да сж осѣщали, че подобни условия не могатъ продължително да си оставатъ такива, но все пакъ тѣ не сж очаквали нѣкакво подобрене. Тѣ сж вѣрвали, че развитието на човѣчеството отпада, и че нѣма надѣжда за напредѣкъ.

Може би, чудно ще ви се види, ако нѣкой изъ насъ пожелае по-друго щастие отъ онова което има днесъ у насъ; но, менъ често ми иде на умъ мисълта, че азъ съ голѣма охота бихъ промѣнилъ безгрижното си и спокойно съществуване съ живота въ онова бурно преходно време, когато геройскитѣ водители на човѣчеството сж разрушили първо тѣснитѣ граници на миналото и сж показали на жаждущитѣ очи на народитѣ, намѣсто нѣсици и стѣни, умилния образъ на напредѣкътъ и на бѣдѣщето. . . Въ течението на едно поколение хората отвърлихъ възренията и навицитѣ на варварщината за да основатъ единъ общественъ редъ, единствено достоенъ за разумни човѣчески същества. . . тѣ отхвърлихъ своитѣ хищнически инстинкти, обърнахъ

се на задружни работници и намѣрихъ въ общата полза основата на благосъстоянието и щастieto...

Бѣдността и зависимостъ сѣ били окончателната сѣдба на голѣмото множество, когато чловѣкъ се е мѣчилъ отъ индивидуалистическа гледна точка да разрѣши задачата на ступанството. Но едва цѣлия народъ стана притежателъ на срѣдствата за производството и единственъ предприематъ, то настѣпа не само богатството намѣсто бѣдността, но и послѣдната слѣда отъ зависимостъ на чловѣкъ отъ чловѣкъ исчезна. Чловѣческото робство, което често сѣ го нападали, се изгуби вече за винаги. Ни единъ човѣкъ не е могълъ вече да очаква отъ други нѣкаква печала: уважението е било единственното, което нѣкой могълъ е да иска отъ друго. Въ отношенията на хората единъ къмъ други се изгуби гордостъта и унижението. За прѣвъ пѣтъ стѣпа чловѣкъ правъ на земята. Страхътъ отъ бѣдността и алчността за богатство угаснахъ, щомъ за всѣки бѣше усигуренъ задоволенъ животъ. Нѣма вече просяци и подаватели на милостиня. Десетѣтѣхъ заповѣди станахъ излишни въ единъ свѣтъ, гдѣто нѣмаше поводъ за кражба, нѣмаше случай, отъ страхъ или ласкателство да се лъже, нѣмаше просторъ за умразата, никакъвъ потикъ за насилия.

„Стария сънь на човѣчеството за свобода, равенство и братство, надъ който толкова поколения сѣ се присмивали почна да се сбѣдва....

„Когато човѣкъ се освободи отъ нуждата за всѣкидневния хлѣбъ, която му е поглѣщала всичкитѣ душевни и тѣлесни сили, тогава настѣпи пълното възраждане на човѣчеството. Намѣсто печалната безнадежностъ на XIX вѣкъ, неговото отчаяние за бѣдността на човѣшкия родъ настѣпи жива и свѣтла увѣреностъ въ способнитѣ на човѣка и въ благодатъта на бѣдѣщето. Да пролѣмъ една сѣлза за скръбното минало и да се обърнемъ къмъ лѣчезарното бѣдѣще. Дългата и печална зима на човѣчеството се довърши и лѣтото настѣпи за него,

ТЕГОТА

ОТЪ Г. УСПЕНСКИ

I

Не, туй не е за търпение! разярено извика Симеонъ Василиевичъ като се отдрѣпна съ шумъ заедно съ креслото отъ пиенената маса и съ яростъ трѣшна челиченото перо врѣхъ книгата, на която писваше докладъ за комисията.

Заглушителенъ, сърцераздиращъ дѣтински вѣкъ се чу изъ отдалечената дѣтска стая, и който, като се усиляше отъ минута на минута, искара, най сетнѣ, Симеона Василиевича отъ неѣкакво търпѣние.

— Цѣла ордуя жени — и нито една минута спокойствие! еѣкашъ че колятъ дѣтето! Викаше той високо отъ празния си кабинетъ и искочи изъ него като побѣсенѣлъ.

И макаръ, до дѣтинската стая и да имаше петъ-шестъ раскраща, но и прѣвъ това кратко врѣме той изведнѣжъ и при това ожесточенно осѣти изнурителната сѣдностъ на цѣлия си животъ, включително оня глухавъ докладъ, надъ който той се маяше въ кабинета зарадъ шестъ-тѣ хиляди — годишна плата. И всичко му се видѣ като безсмислица: и доклада, и живота, и къщата, и тоя вѣкъ. — „Какво ти семейство?.. — Безсмислица! дюгенски смѣтки! Кубчета... плетенъ... сума пари, нѣматъ свѣршване! Нѣматъ време дѣтето да надгледатъ“. Всичко това кипѣше и колкочеше въ него, когато той съ грѣмъ и трѣсъкъ раствори вратитѣ на дѣтската стая и извика.

— Каква е тази адека врѣва!

Жена му почти вече готва да трѣгне за Панавския театръ съ Макаровитѣ, които щѣли да наминатъ, бабачката съ заостренъ турниръ, старата тѣща и „гувернантката, която се е притекла на вика отъ другата стая, дѣто придавала урокъ, — всичкитѣ, беа да млъкватъ говорѣхъ множество всѣкакви думи, говорѣхъ не прекъснато, високо, явнливо, въодушевано, и толкова много, щото нищо никой не разумѣваше и въ сѣщо време всички

се маяхъ около тригодишно дѣте, което съвършено не се виждаше въ тая тѣла отъ наведени глави и църкнали турнюри. Като видѣхъ побѣенѣлата фигура на Симеона Василиевича, всички тѣ не прекъснахъ да говорятъ и очевидно нѣщо земахъ отъ дѣтето.

— Дай! Дай!... на хиляди тюрлии грачешетая тѣла жени.

— М-моитѣ гво-о-озиде! високо викаше дѣтинския гласъ.

Ожесточения Симеонъ Василиевичъ още повѣче се ожесточи отъ тая жестокость на женитѣ, които, по негово мнѣние, рѣшително сѣ безчеловѣни къмъ дѣцата. Ще истрѣгнатъ изъ рѣцѣтъ му, ще настоятъ на своето си, когато дѣтето се упира съ всички сили. ще му рѣкнатъ на лѣжа: „Ей го птиченцето,“ — и когато то плачешката повѣрва, издигне главицата си, отвори устицата си, и почне да търси птичето, — именно тогава и ще му тикнатъ лѣжица съ рециново масло, ще го накаратъ да се задави ще го излѣжатъ, ще го замажатъ и въобще ще направятъ безъ да ги гризе съвестта, сума нравственни насилия, зарадъ едно рециново масло. Злоба закипъ въ него, страшна злоба, особенно къмъ жена му, която имаше на глава си най невинно цвѣте и която земаше нѣщо отъ момчето.

— Какво е туй, колите ли Вася? разярено искрѣщя той.

— Вий винаги крѣщитѣ като лудъ! високо и развълнувано извика жена му. — Той навзелъ гвоздеи и не ги дава... Никога не искате да узнаете. . .

— За кой дяволъ е навзелъ той гвоздеи? Ами вий какво гледате? Къдѣ бѣхте?

— Азъ само за една минута, оплашено продума бавацката.

— Азъ чухъ всичко, сърдито казваше жена му и продължаваме да се мъче да раствори рѣката на дѣтето. — Дай! Чувашъ ли? Тебѣ думамъ! Дай!

— Моитѣ гво-о-зиде! . . .

И майката и бавацката, дърпахъ рѣцѣтъ му. Симеонъ Василиевичъ се опита да отнеме отъ тѣхъ момчето, но последното нададе такъвъ викъ, къквото истрѣгванѣкоя остра болка. Намѣсто да нападне женитѣ, Симеонъ Василиевичъ съ яростъ искрѣщя на момчето.

— Дай, муле! сега дай! и така истропа съ кракъ, тѣй гракна, щото дѣтето изведнѣжъ раствори рѣцѣтъ си и безъ да прекъсне да плаче, спрѣ върху баща си, втораченъ тъменъ,

дълбокъ, въпросителенъ погледъ.

— Е, моля! Раскъртавилъ си ржчицата съ гвоздеитѣ!

— И не ги даваше! съ ужасъ се почуди майката.—Ами туй какво е?

Въ другата ржка на момчето се оказа едно малко колелце отъ кракъ на единъ столъ.

— Дяволъ знае що е туй! като си посви раменѣтъ, зашемаденъ отъ всичка тая неразбория, съ дълбоко презрѣние каза Симеонъ Василиевичъ, като гледаше право въ очитѣ на жена си. — Винаги се хвалите съ любовта си къмъ дѣцата. Пъй, че можете да ги залъгвате! Колелце и гвоздеи! За едни играчки се троши сума пара, — а пъкъ гвоздеитѣ го радватъ! Види се, страшно много умъ трѣбва да влагате въ вашата любовъ къмъ дѣцата!

— Вий винаги искате да ме оскърбите, насълазена съ страдалчески гласъ продума жена му.

— Кой знае, каква велика цѣлъ — да измислювамъ за васъ оскърбления!

И Симеонъ Василиевичъ, безъ да слуша, какво казва съвсемъ вече расплаканата му жена, излѣзе изъ стаята, безъ да се възвие, като тръшна силно вратата. Съ шумни и тежки стѣпки мина той въ кабинета си, скѣса, смачка и захвърли въ кошницата подъ масата зацапаниа листъ на доклада, дръпна пакъ креслото на дѣсно, ту на лѣво, и най сетнѣ се тръшна на него и завря ржка си въ преждевременно побѣлѣлата си каса.

— Уфъ, Господи! искочи изъ стѣсенитѣ му гърди, и мисли една отъ друга по мрачни навивахъ главата му.

Именно гвоздеитѣ и това колело, неопровержимо доказвахъ, каква неразбория се таи въ семейния му животъ. Оспенъ, че не могатъ да залъжатъ дѣтето, макаръ, че за туй се харчатъ стотини рубли въ годината, — дѣтето е могло да тури оня гвоздей въ уста си, могло е да се задави и да умре! Но около какви по важни идеи, отъ колкото надгледвание дѣтето се върти всичкото туй кжщно шавание и за какво се трошѣтъ толкова пари?

— И още мислѣтъ да затварятъ женскитѣ курсове! високо изадума Симеонъ Василиевичъ и почна пакъ да проклина всичко на свѣта.

Дѣтето се умири, но всеки отъ домашнитѣ си късѣше сърдцето и обвиняваше другитѣ за своето нещастие. Даже

бавачката проклѣ живота и госпожата си; госпожата оплакваше предълбокото си нещастие, че живѣе съ такъвъ грубъ мъжъ, какъвто ѝ се падналъ. Симеонъ Василиевичъ ясно виждаше, че цѣлия му животъ, всичкитѣ му жертви въ името на семейното благополучие, се распилѣли като прахъ, и къмъ никакво заключение не е могълъ да дойде следъ единъ часъ на такива мъки, но и не можа да не си въздъхне и да не рѣче: „Уфъ, Господи, Боже мой!“

Остро, трѣперяще звѣнване пресѣче тия мъчения на семейството.

— Макаровитѣ дойдохъ! О, дяволъ да ги земе! извика Симеонъ Василиевичъ, като хвъргаше сетрето и жилетката си и съ ядъ се спусна задъ пердето да се умие.

— Макаровитѣ дойдохъ! съ ослабналъ гласъ се обади отъ вратата жената на Симеона Василиевича.

— Знамъ! възкърца съ зѣби Симеонъ Василиевичъ и яростно шумѣше съ подложката на умивалника.

Слѣдъ половинъ часъ, четиремѣтна карета, закарваше жена му и Макаровитѣ въ Панаевския театъръ.

— Щѣхъ да си туря вълненъ шалъ. . .

— Топло! . . . И азъ щѣхъ.

— Казватъ, че земската реформа е отложена?

И така малко по малко се расприказахъ.

II

— На другия день сутринята Симеонъ Василиевичъ предпазливо притвори вратата на спалнята, съ тихи стѣпки въ межки, безшумни чехли мина въ кабинета си и се умие.

Въ цѣлата къща бѣше тихо, макаръ, че часа бѣше вече десетъ и връхъ масата лежахъ нови вѣстници. Като запали цигарата и зема тия вѣстници, той влезе въ обѣдната стая, гдѣто особено за него бѣше приготвенъ самовара. Внимание-то му къмъ специалнитѣ телеграмми за пътуванието на Императора Вилхелма въ Австрия, биде прекъснато отъ нѣжния гласецъ на тригодишния му Вася, който едвамъ долитаеше отъ дѣтинската стая. Той изведижъ си спомни, какъвъ звѣръ бѣ той вчера, какъ яростно бѣше истропалъ на това момченце, като че е искалъ да го смаже, какъ той, Симеонъ Василиевичъ е билъ глупавъ вчера въ яростта си, и колко е той виновенъ

предъ момчето си. Нѣжния гласецъ, който продължаваше да чурулика, както чурулика рано предъ зори нѣкое птиче, на- кара го да остави вѣтника; той си оправи халата и отиде въ дѣтеката стая.

Момчето бѣше вече облѣчено, вчесано и весело распра- вѣше нѣщо многосложно на бавацката си. Щомъ видѣ баща си, то пакъ погледна на него съ тъменъ, неподвиженъ зачу- денъ погледъ и изведнѣжъ утихна и млъкна.

Е, какъ си момчето ми, клекналъ до него каза съ нѣж- ностъ Симеонъ Василиевичъ и поглади момчето по главата, — по видѣ (и знаеше защо,) че това не му направи удоволствие.

— Я ми дай ржчицата ! — още по нѣжно каза Симеонъ Василиевичъ; и макаръ че и бавацката му каза „Дай Вася! Най напредъ цалуни на баща си, а сетнѣ дай“ — Вася едвѣмъ- едвѣмъ се допрѣ до устнитѣ на баща си.

— Вижъ го какъвъ е сърдитъ! Като обхвана съ ржцѣ- тѣ си тънкитѣ ребра на дѣтето и като го стискаше полека, зас- рамено и съ ласкающъ тонъ Симеонъ Василиевичъ продума:

— Помисли самичекъ: ти си набралъ гвоздеи въ ржцѣ си, и си се раскървавилъ... Какво щѣше да стане ако ги ту- рѣше въ уста си и ги глътнѣше. Нали си имашъ играчки? Защо ти е тоя измѣтъ, колело и гвоздеи? нима майка ти не ти купува играчки?

— Не, мене гвоздеи ми трѣбватъ! — настояваше момчето.

— И сега пакъ ти трѣбватъ гвоздеитѣ?

— Трѣбватъ!

— Е, хубаво, дѣ сж гвоздеитѣ? Гдѣ си ги намѣрилъ? Покажи ми ги.

Момчето свѣтна, улови баща си за ржка и го потѣгли съ себе си.

— Да идемъ, азъ ще ти кажъ, турихъ ги на долапътъ.

— Е хайде, да идемъ.

Симеонъ Висилевичъ полунаведенъ вървѣше слѣдъ дѣ- тетото, и се спрѣ при долапа. Отгоре тоя долапъ имаше една кошница която момченцето сочеше съ прѣтъ.

— Тамъ! вземи! дай!

— Е, хубаво, хубаво! нѣ ти и кошницата. Наистина тукъ имало гвоздеи. Е, сетнѣ?

Момчето дърпаше баща си за халата и въодушевено го- ворѣше:

— Чукчето! Ваеми чукчето.

— Че отгдѣ, рожбо, да го взема?

— Ела, ела тука!

— Добръ, добръ, да вървимъ. Момчето дърпаше баща си къмъ кухнята.

— Тамъ, тамъ!

— Я го глѣдай ти него, обърна се бащата къмъ бавачката, — знае дѣ е чукчето! Донесете го, Авдотия Петровна.

Неизвѣстно защо повѣселялата Авдотия Петровна, като вихрушка се завтече, а бащата и синътъ продължаваха разговорътъ.

— На, тя ще донесе чукчето ами какво ще правимъ сега?

— Трѣбва да го заковемъ . . .

— Какво да заковемъ? какво ще кавеме ний?

— Ами отъ кракътъ! Знаешъ хубавичко таквось. . . търкалце.

— Отъ стола ли?

— То е таквось вълчесто. . . върти се. . .

Авдотия Петровна се привтече съ чукчето.

— Авдотия Петровна! радващецъ се на нѣщо, съ усмивка каза Симеонъ Василиевъ — Трѣбва да се намѣри колелото отъ стола.

— За какво?

— Не мож да проумѣя. . . Гдѣ е то? потърсете.

— Тамъ, тамъ, почти кръщѣше момченцето, което отъ минута на минута се вълнуваше се повече, и пакъ теглѣше баща си.

— Вървимъ де, вървимъ!

— Отъ гдѣ ги измисля? като клатѣше глава съ въскъщение, шепише Авдотия Петровна

— Е, води ни де, води! дѣ е колелото?

Намѣрихъ и колелото, и всичко, което трѣбваше на момчето и съ което вчера той не искаше да се раздѣли, — сега всичко бѣше у бавачката, у момченцето и у бащата.

— Какво ще да правимъ сега? Ето ти и гвоздеа и чукчето и колелцето. Защо ти е всичко това?

— Сега трѣбва да се закове на мисата.

— На масата ли? тоя краецъ?

— Да, да! Да се закове! То трѣбва да се закове.

— На масата? Защо?

— Трѣбва ми!

Момченцето изговори това така, като че бѣше готово да заплаче, и Симеонъ Василиевичъ побѣрза да изпълни съвсемъ не съобразното желание на дѣтето. Когато крачето се закова така, щото самото колело стърчеше, бащата очудено попита:

— Така ли?

Момчето побутна колелото съ прѣста си, — и то се завърти. Тогава изведнѣжъ лицето му свѣдна, голѣмитѣ му очи пламнахъ отъ радостъ и то високо извика:

— Дедио готово! Дай ми ножицитѣ си! Азъ самичекъ ще ги наточѣ.

Симеонъ Василиевичъ не можѣ още да вникне въ тия думи, когато баващата ахна, плѣсна рѣцѣ, и изведнѣжъ всичко съобрази.

— Ахъ ти, миличка рожбица! То не го е забравило! Ахъ миленцето ми! Турихъ го на прозореца, глѣдахме наедно на нѣтя, — точилника на улицата точеше. Азъ си и мисля: не ще ли влезе въ нашѣтѣ порти? Ножицитѣ ми съвсемъ сѣ исхабени. Гледахме, разгледвахме „Видишь ли, думамъ му, върти се?“ Точилника свърши, замина и не влѣзе у насъ. Азъ се идосахъ, тропнахъ съ кракъ и се присторихъ че плача. Пригърна ма за шията и ма цѣлува. „Жално ли ти е дедио?“ пѣкъ азъ плача: „Жално, жално ми е! Какво ще правѣхъ съ исхабенитѣ си ножици! Цѣлува ма, дърпа ми рѣцетѣ отъ очитѣ. „Азъ самичекъ ще ти ги наостря, ще ти ги направѣхъ. Не дѣй плака! Ще ти ги наточѣ! Азъ можѣ! Азъ всичко можѣ, всичко ще ти направѣхъ!“ ..

— Дайте ми ножицитѣ, въ време на всичката тая рѣчь, която се завърши съ плачъ и смѣхъ, крѣщѣше момченцето. — Ще ги наостря! Ще ги наточѣ самси, то се върти.

— И цѣла недѣля има отъ тогава!

— Нѣма плачишь? буташе момчето баващата, и я теглѣше, къмъ машината си. — Дай ми ножицитѣ!

— Не можѣ ги наточи, хубавото ми гълѣбче! шепнѣше трогнатия Симеонъ Василиевичъ, като улови дѣтето, което вече бѣ отишло при машината си, като го прегърна и го цѣлуваше.

III.

Ето какво се таи по нѣкога, въ тоя безсмисленъ, на гледъ, дѣтински викъ, невъзможна, и необяснима прищѣвка, която съ нищо не може да се прекрати, освенъ съ зашемадяване чрезъ строга заповѣдъ или викъ. Наситено на купешки, дюгенски играчки, на книжени дървени хора и животни, нѣжното, впечатлителното дѣтинско сърдце, което намира за възможно да вдъхне животъ даже на бездушната кукла, живѣе съ истинско човѣческо чувство, ръководи се отъ неразвалени, прѣсени, току що поникнали побуждения на любовта. Има ли време, при условията на сегашния семеенъ животъ, да се слѣди за правилното развитие на изящното чувство на любовта, което се започва у дѣтето отъ първия день на съзнанието му?

Цѣлото семейство и всѣко семейство въ съвременното общество, е огорчено, въ лицето на всичкитѣ си членове, отъ множество лични несполуки, които произлизатъ отъ неизбѣжното разединение на интереситѣ, и употребява грамадни усилия за да запази помежду членоветѣ си, поне вънкашния изгледъ на нравствена връзка. Такива скжпоцѣности въ движенията на дѣтинското сърдце въ името на най хубавитѣ човѣчески побуждения — не се видятъ, не се забѣлѣзватъ въ общата семейна тегота. Дѣтето крѣщи, мъчи се, — но всѣки е сто пѣтя по измѣченъ отъ него, и затова бърза или да му навика, или да му тикне играчка, т. е, да го залъже, да не остави да се искаже истинското сърдечно побуждение, което може би съвсемъ не е таково, което може да се удовлетвори съ кубѣчета и др. т.

За това именно скърбѣше, Симеонъ Василиевичъ, догдѣ го кландукане пайтона по пѣтя за департамента. А въ департамента цѣлата тая тжга, както обикновенно, биде тосѣ часъ погълната отъ канцелярската суета-суетъ.

IV.

Кога се събуди майката на Вася, — Симеонъ Василиевичъ го нѣмаше вече въ кѣщи. Бавачката дълго време ѝ расправа тая история и расправа съ голѣмо въسخищение. Всичкото време господарката мѣлчеливо слушаше и мѣлчеливо си пишеше

кафето. Но когато историята се свърши, тя съ недово-
ленъ видъ, бутна празната чеша и резюмира цѣлата тая
история така:

— Вчера кръщѣше, защо му съмъ земала гвоздеитѣ, а
днесъ самъ ги тика въ раѣетѣ му. А когато дѣтето глътне
гвоздеа — кой ще е кривия! Разбира се азъ! Винаги е така!

Тя си въздѣхна съ гърчивина, и по тоя начинъ се за-
почна деня и се продължи до вечеръта, при което несправедли-
востъта на доказанието, биде проявена систематически въ
всевъзможни дреболии на деня.

— Простри се че мри! ето какъ опредѣлихъ тоя денъ слуги-
тѣ, като си лѣгахъ въ три часа по срѣдъ нощъ.

КНИЖНИНА

**Коледенъ даръ, расказъ отъ Ив. Вазовъ, Денница
кн. XII за 1890 г.**

Отъ една година насамъ г. Ив. Вазовъ се повърна на нашето общество като писателъ. Той сполучливо съедини призванието си съ редактиранieto на „Денница“, тъй щото българската публика придаваше двойно значение на това списание — едно, като списание въ което пише и г. Вазовъ; друго, като органъ, който носи единството на духътъ на г. Вазова.

Г. Вазовъ е любимецъ на извѣстна частъ отъ читающата публика, която има добро и сито положение въ обществото, не твърдѣ отъ младитѣ, но и не отъ преминалитѣ. Отъ младежта г. Вазовъ не се обича, виде се, самъ писателя е отгласналъ най благодарната частъ на читающата публика. Тая младежъ, обаче, все пакъ заглєдва въ писанията на г. Вазова, и търси да се увѣри въ хилядний пжтъ, че човѣка, който ще ръководи общественото мнѣние у насъ не е г. Вазовъ.

Както и да е, кръгътъ на г. Вазовитѣ читатели не е тъй малъкъ. При охолнитѣ читатели се прибавятъ любонитнитѣ, при тѣхъ равнодушнитѣ. Въ резултата излиза, че г. Вазовъ се чете. А кога единъ писателъ се търси и чете, тогава между писатели и читателя се установяватъ едни извѣстни духовни връзки, едно пораждане на извѣстни потребности отъ една страна и удовлетворението имъ отъ друга. Азъ се съмнѣвамъ, наистина, щото у насъ нѣкой писателъ да си е създалъ читающа публика, но колкото взаимодѣйствието и да е слабо, трѣбва голѣмо внимание да се обръща на тая умственна храна, която се дава на публиката.

* * *

Да видимъ какво е далъ г. Вазовъ на любимитѣ си читатели съ горния расказъ. Той е малъкъ, отъ 3—4 страници. На кѣсо, съдържанието му е таково: Срѣщо Колада въ снѣжено време, въ виелица, въ една отъ честититѣ богати кж-

щи въ София, сѣдѣли „на мекото канапе“ младъ мъжъ и млада жена — г-нъ и г-жа Юрданови. Мжжътъ гледалъ къмъ Витосла, жената въ една бѣдна съседска къща. Тя забѣлѣзала, че куминя на Данчовчината къща не се дими и съобщила това на мъжа си; тѣ и двамата се расчувствували и заговорили за българ ката сиромашия. Презъ туй време, г-жа Юрданова извикала нечаянно, като сочяла къмъ бѣдната къща. Фартуната избушила затикания съ дрипи прозорецъ и нахлула въ стаята. Дѣцата испищѣли, и се разбѣгали почти годи изъ дворътъ. Само майка имъ останала въ стаята да запущва дупкитѣ. „Нейното болнаво и сухо лице се мѣрна въ тѣхъ, като едно приведение. Но вѣяницата размжти съ сѣвжни облаци въздуха и прѣпрѣчи на двамата съпрузи зрѣлицето“.

Тогавъ тѣ сж обърнали насамъ, къмъ стаята си, блѣсъкътъ и богатството на която изгонили одѣвешинето имъ настроение и проявили душата имъ. Една дѣбела завѣса паднала между честитата двойка и свѣта на нещастнитѣ.

Презъ всичко туй време г-нъ и г-жа Юрданови сѣдѣли неподвижно на мекото канапе. Когато добритѣ чувства изчезнали, тогава жената станала, хвърлила бръсъ и щастливъ погледъ въ огледалото и подпитала мжжътъ си за нѣщо, което е било много по близо до сърце ѝ отколкото страданията на Дончовица — за нѣкаква си намѣтка. Тая намѣтка трѣбвало по-скоро да се взема, за да не би нѣкоя друга хубостница (г-жата сама се изразява така) да ѝ испревари. Представите си аквъъ ужасъ ще бѣде за г-жа Юрданова. . . да бѣде пригласена на балъ у. . . и да нѣма она вѣликолѣпенъ, прелестенъ, везподобенъ, чудесенъ *Sortie de bal*!

Мжжътъ обаче упорствува да се съгласи на тѣзи си женини настоявания и, до колкото се види, голѣмата цѣна на намѣтката му дава затруднение.

Но г-жата плѣснала галено мъжа си по бузата и го залѣла съ блѣсъкътъ на чудната си усмивка; — той трѣбвало самъ да ѝ направи нѣкой приятенъ сюрпризъ. . . Той зналъ да ѝ прави, и по най-деликателъ начинъ. . .

— Добрѣ, съгласенъ! . . каза изведнажъ, съ освѣтлено лице Цанко (мъжъ ѝ), щѣ ти направѣ сюрпризъ достоенъ за тебе, за твоео природно добро сърдце, за твоята несравненна и любяща душа. . .

Мъжъ и жена се примпиряватъ и едина отива да готови сюрпризътъ, а другата остава да мечтае: какъвъ ли ще бѣде той!

Смръкнало се добрѣ, а Цанко все не иди. Бурята отъвѣнъ фучи яростно, прозорцитѣ трещатъ отъ бѣснотията ѝ; и това накарва Г-жата още единъ пътъ да пофилософствува надъ свѣтовната сиромашия и да си вспомни за болната бѣдна Данчовица. Това г-жата трѣбваше да направи, защото мъжъ ѝ по-горѣ ѝ даде такова лѣскателно свидѣтелство за нейната душа. Мислитѣ, които сж били обвзели мозъчето на г-жата, били отъ тѣжкитѣ, казва ни г. Вазовъ, и тя съ истински въсторгъ (отгървала се, горката, отъ мисленіе!) чула, че идатъ стъпки къмъ вратата. Всичко мрачно и тѣжко исчезнало. Цанко иде съ блѣстящия си даръ и, непременно, сорти-де-балътъ,

Вратата се отвори. Вмѣсто Цанка, влѣзнала Данчовица съ петътѣ си дѣца; тѣ били пременени съ нови дрѣшки, всички въ топли кожухчета, радостни, усмихнати.

Цалувайте, мамі, на господарката ржчичката, казала Данчовица на дѣцата си... и така се начеватъ благословіи и благодаренія отъ една страна, неразбирания и очудвания отъ друга, до като самъ Цанко се исправилъ на вратата усмихнатъ и хвърлилъ щастливъ погледъ на трогателната сцена, която самъ деликатно билъ приготвилъ. Едвамъ сега г-жата разбрала, че това е сюрпризътъ. Насълзена, тя се спуствала къмъ мъжътъ си и го цалунала по челото съ една звѣнлива, дълга и мълчалива цалувка.

Тая цалувка, споредъ г. Вазова, била най чистата, най благородната, най блаженната, съ която нѣкой супругъ е билъ надаряванъ отъ супругата си.

Туй е разказътъ.

* * *

Какво ни дава г. Вазовъ съ тоя разказъ? Нѣщо хубаво трѣбва да е, щомъ има толкова красиви думи и чувства, толкова умилявания, просълзявания, благодаренія. Туку тъй на вѣтръ не се хабятъ такива скъпи материяли.

Единъ важенъ въпросъ — въпросътъ за днешната бѣдность — се е завзелъ г. Вазовъ да разрѣши въ частенъ единъ случай. Личноститѣ, които ще дадатъ такова или онако

ва разрѣшение на въпросътъ сж подбрани по вкуса и на-
правлението на умътъ на г. Вазова. Всичко това може да не
аресва на мнозина, но това е характеристично за самия
писателъ.

Цанко билъ важенъ чиновникъ въ едно министерство,
значи, има достатъчностъ въ кѣщата си. Той билъ чловѣкъ
образованъ, свѣтски и страстно привързанъ на младата си
жена. А жена му, г. Вазовъ ж подарилъ съ такова впечат-
лително сърдце, щото, азъ помня добръ, при първото чете-
ние на разказътъ, нѣкаква топлина ме обзе отъ нейнитѣ думи
за „клетата Данчовица“. И, наистина, колко хубаво захва-
щатъ тѣ двамата! и тая искренна ужъ скърбъ! Тѣзи тѣхни,
макаръ и наивни, разговори за сиромашъта все носятъ нѣщо
чловѣческо, макаръ и слабосилно въ себѣ си. Съ такива ху-
бави осѣщания препълнени къмъ бѣдната Данчовица, продъл-
жаватъ тѣ да сѣдятъ на мекото канапе и не се помръд-
ватъ даже отъ мѣстото си, като виждатъ да наискачатъ
петѣтъ почти голи дѣца на Данчовица, гонени отъ бурята
изъ двортъ.

Азъ дългичко помислихъ надъ тоя случай: г. Вазовъ се
мжчи да ни представи тая млада двойка въ най хубава свѣ-
тлина и заведиждъ такава психологическа чудовищность. Азъ
не могъ да си представя чловѣческо сжщество, което, ако пѣ-
ма за него нѣкоя опасностъ, да не се вдигне поне отъ мѣс-
тото си при зрѣлището на голи дѣца гонени изъ двортъ
отъ фжртуната. Само най закоравѣлото сърдце, което има *всѣ-
ки день* да вижда подобни случаи, може да остане спокойно
при такова зрѣлище. Но г-нъ и г-жа Юрданови, освѣнъ че не
се помръдватъ отъ мекото си канапе, но иматъ още страшно-
то нещастие да забравятъ за туку-що станалото. „Тѣ се обърна-
хъ къмъ стаята и погледитѣ имъ паднахъ на картинитѣ...
великолѣпнитѣ ламби, свилениѣ кресла, скжпитѣ ковори, ки-
лимитѣ, биелотитѣ, статуйкитѣ и украшенията... тая гледка
на личното имъ благополучие и охолностъ завчасъ изго-
ни одѣвешното имъ настроение и проясни душа-
та имъ. Една дебела завѣса падна между честитата двойка
и свѣта на нещастнитѣ“.

Каква страшна душевна пустота!

Душа, която се е покрѣтила отъ едно забѣлѣзване, че
куминя на Данчовичината кѣща не пушялъ, може ли, слѣдъ като

види петъ голи дѣца, гонени отъ фжртуната, да забрави за това и да се радва на кѣщното си богатство?

Не, немислими сѣ подобни чловѣчески сжщества, освѣнѣ ако бждѣтъ тѣ отъ родѣтъ на г. Ст. Михайловскиевитѣ „шопари.“

Страшината душевна пустота е не у г-на или г-жа Юрданова, а у тѣхния създателъ — г. Вазова. Негова талантъ си е истеглилъ тукъ единъ чувствителенъ крахъ. Чувството на правдата до толкова го е напуснало, щото той проявява душата на създаденитѣ си личности съ една само гледка на тѣхното кѣщно благосъстояние. Тѣй като азъ не можъ да си представѣмъ тѣзи хора за психологически чудовища и, тѣй като нѣмамъ никакви основания да ги смѣтамъ за „свѣтски шопари“, образовани и говорящи по френски, азъ имамъ право да се съмнѣвамъ въ художественното и психологическо прозрѣние на Г. Вазова. Какъ може така да се проясни душата у единъ човѣкъ, който е видѣлъ едно ужасно зрѣлище и който много добръ знае, че само отъ неговата добра воля зависи за да се помогне на страдающитѣ? Най елементарнитѣ чловѣчески чувства би накарали и най гордитѣ да не шумнатъ на слугата или слугинята да прибере зѣзнящитѣ голи дѣчица, и само тогава може да се говори до нейдѣ за успокоение на душата.

Челъ съмъ, че преди въ Россія, по голѣмитѣ празници или по именнитѣ дни, помѣщицитѣ си дарявали единъ другиму по нѣкой ахчия, шивачъ, столяръ и др. т. отъ своитѣ крѣпостни селени. Но чловѣческото достоинство не само тогава се е унижавало; цѣлата история не е друго нищо освѣнѣ ликуванията на нищожно едно меншество и дълбокото унижение на грамадното болшинство. За голѣма жалость тоя „естественъ вървежъ“ трае още и на всѣка стѣпка можимъ да видимъ какъ се унижава и оскърбява чловѣчеството у чловѣка. Поетитѣ, тѣзи „свѣтила“ на меншеството, и тѣ се понапрѣгватъ нѣкой пжтъ да измислѣтъ нови, нечувани унижения. Така, любимия ни Вазовъ накарва петъ малки дѣца съ болнавата имъ майка да излѣзатъ предъ несравненната и любяща душа на г-жа Юрданова, — облѣчени въ нови дрѣшки, въ видъ на сюрпризъ да ѝ благодарѣтъ и да ѝ цалуватъ рѣка. А, Цанко? О! Цанко, ухилень, хвърлилъ щастливъ погледъ врѣхъ трогателния сюрпризъ отъ човѣшки сжщества, който самъ деликатно билъ приготвилъ за жена си и спокойно ис-

тралъ до като тя звънливо и мълчаливо (?) го цалувала въ челото.

(Расказътъ на гледъ е свършенъ: авторътъ трѣбвало би да прибави поне още една страничка и да ни расправи какъ половинъ или единъ часъ подиръ горнята сцена, г-жа Юрданова наситена отъ добритѣ чувства полека лека убѣдила мъжа си, че „милостинята“ си е милостиня, а балътъ у. . . на който ще бѣде тя непременно пригласена изисква намѣтка и непременно сорти де балътъ, оня величественния. Нея нощъ или на другия день, сорти де балътъ билъ дѣйствиелно донесенъ на г-жа Юрданова, която се е осѣщала, както казвала на мъжа си, двойно щастлива).

И азъ си вспомямъ едно гордо и негодующе лице, което авторитетно пѣдеше почти всичката интелигенция отъ литературата и ѣж караше да сажда гори; това сърдито лице казваше, че интелигенцията ще бѣде по полезна за България, ако би презъ живота си да отгледала по петъ уврата джбовъ лѣсъ, отколкото да се занимава съ разни економически въпроси, съ разни „правственни задачи“. Това негодующе лице, тоя громовержецъ е самъ нашия г. Ив. Вазовъ*). Не, господине Вазовъ, ако вий бихте се замислили поне една минутка върхъ правственнитѣ задачи, които лежѣтъ като на васъ списатель—интелигентенъ челоувѣкъ, вий не щѣхте въ едно малко расказче три пѣте да се търкуляте, вий не щѣхте да показвате тѣй явно ваната жестокость, като отъ бѣдни и болнави челоувѣчески същества въ една яростна, бурна, тъмна нощъ, правите сюрпризъ на една назарска кукла! Вамъ би трѣбвало да се напомни, гдѣ лѣжи челоувѣщината, гдѣ лѣжи истинското разбиране народнитѣ интереси. Но разбиранieto на тия нѣща не се добива съ едно само зѣпание и въсхищавание отъ природнитѣ хубости на отечеството ни.

*) „Денница“ кн. 10. стр. 457-458.

ОТКЪСЛЕКЪ

ОТЪ

ПРИЯТЕЛСКО ПИСМО.

... Още кога бѣхме наедно, азъ често съмъ ти говорилъ, че отъ 1885 г., отъ съединението, трѣбва да се смѣта и умственната криза, която прекарва още днесъ нашето общество. До тогава, азъ осѣщахъ и отсамъ и отвѣдъ Балкана, мърданне на мисълта и на чувствата, едно зараждане на нови хора, движение на човѣщината у човѣка съ млада крѣпка мисль... Азъ все си представлявамъ това време като пролѣтъ на нашето възрождение, да ли защото то съпада съ моето нарастване и заякване като душа и умъ — или пъкъ дѣйствително то е било пролѣтъ. Впрочемъ, моитѣ другари, три години по-млади или три години по-стари, правѣтъ цѣло поколение и азъ вѣрвамъ, че повечето отъ тия млади осѣщатъ нѣкаква пречупеностъ въ своето развитие и нѣкаква тъга за онова свѣтло, пълно съ златни надѣжди време...

То бѣше истинско събуждане на цѣлото население... Право, дожелая ми, доплаква ми се, като гледамъ днесъ навжсения, огрижения и отъ нѣщо сѣкашъ затиснатия тракиецъ, когото помнѣхъ азъ, самъ тракиецъ, какъвъ е бивалъ той въ време на народни тържества... ехъ, брате, на всѣкадѣ нѣщо тѣжи, сѣкашъ самия въздухъ е крушуменъ... Отъ нийдѣ свѣтла мисль, отъ нийдѣ радостенъ звукъ... само вѣчното, омръзнало на душата вече повтаряние на хиляди тюрлии — обстоятелствата... обстоятелствата... обстоятелствата... Боже, та свършватъ ли се такива нѣща? Вчера бѣше това нужно за общото, днесъ за мене, сутрѣ за баща, други день за чича... и нѣсть роду моему конца...

Турѣ точка ти на тѣзи невесели мисли; тѣ, помнишь, не сж ни искарвали къмъ добро а сж, ни само озлобявали...

Кажи ми ти менъ, гдѣ сж дѣнахъ тогивашнитѣ хора? Войната ли ги глътна, изгнанието ли имъ заключи умътъ? Но колцина сж отишли и тамъ и тамъ? Не, не, нито войната, нито изгнанието не погълнахъ тогивашнитѣ глави. Отъ 1885, отъ съединението, тѣ се претопявахъ и до сега продължаватъ

да се претопяватъ въ два типа: въ владѣющи и въ смиренно-доволни — въ малки гороломовчета и въ схщински спасовци и юрдановци. Ти, знай, не бързашъ твърдѣ да правишъ заключенія, но разбери, че азъ съвсѣмъ не искамъ да кажж, като че ужъ тогивашната интелигенция доброволно е преминавала въ лагерътъ на владѣющитѣ. Ти добръ си изучилъ безхарактерността на нашитѣ погалѣни отъ природата или отъ възпитанието момчета. Безхарактерността надви и туку надъ таланта и надъ знанията; послѣднитѣ си останахж закачени въ една кошница подъ стрѣхата, а човѣка се показва такъвъ, какъвто си е билъ въ турско време: полу-тиранинъ, полу-робъ.

Така се измѣни една частъ отъ тогивашнитѣ хора. Много по-големата частъ — спасовцитѣ и юрдановцитѣ — смиренно доволнитѣ, понавахж на горѣ на долу, намѣрихж си топлички мѣста и засѣднахж. Тѣ направиха кѣщи, пооженихж се, и днесъ тѣ сж нашитѣ „образовани и свѣтски хора“. Тѣ служатъ даже за примѣръ и на младитѣ.

Видѣ ли сега гдѣ сж отишли едновременнонитѣ хора? Тѣ станахж публика и заради тѣхъ се издаватъ и политически вѣстници и мѣсечни списания. Тѣ даже си иматъ и свои органи. Смѣшни роли взема по нѣкой пжтъ тая „публика“. Азъ помниж за твоето гороломовче което повикало жандаритѣ въ печатницата да пребержтъ послѣднитѣ коли отъ учебника по химията...но смѣшни сж и нашитѣ смиренно-доволни, кога се располитиканствувать... Представи си Меримевитѣ революционери обути въ чехли и облѣчени въ халати.

Азъ казахъ по-горѣ, че за тѣхъ, за тая публика, се издаватъ и вѣстници и мѣсечни списания и това е истина.

Помнишъ ли какъ ги наричаше Михайловскій (Николай, московеца) такива списания? Дюгенчета, въ които има стока за всѣкакви покупатели и ступанитѣ на които не помислюватъ да поправжтъ вкусътъ на клиентитѣ си или да повлияжтъ на потребноститѣ имъ...

Спомнямъ си и друго, и желая да не ми се сърдишъ, че ти го напомнямъ; то е пакъ отъ Михайловскій, московеца: Журнала има за цѣлъ да распространява извѣстни възгледи и да освѣтлява фактитѣ на миналото, настоящето и бждщето на природата и обществото отъ извѣстна гледна точка. Длъжността на журналиста само въ това се и състои, щото да хвърля на фактитѣ едно опредѣленно освѣтление.

НОВИНИ

Изъ живота и литературата.

Романътъ на Беллами, съ съдържанието на който въ откъселеци запознаваме читателитъ си въ настоящия брой, е произвелъ до толкова голѣмо впечатление върху читающата публика на двата свѣта, щото нѣкои ентузиасты, увлечени отъ благото животуване на бѣднѣщото общество, рисувано въ романътъ, сж се рѣшили да основжтъ колонии изъ Африка. Нѣкои колонии били вече основани и нови щѣли да се основаватъ. Това стремление не е ново; така, въ свое време, се намѣрихъ хора, които поискахъ да осжществятъ утопистическитъ идеали на Сентъ Симона, Фурие и др. и сж основавали колонии въ различни мѣста. Повечето отъ тѣзи колонии сж се унищожили, и расипѣли отъ неумѣнието или несъгласието на самитъ колонисти.

Заѣнинѣ строящитъ се колонии може отъ сега да се каже, че и тѣхъ ги очаква не по добра участь. Верѣдъ грамадната пустиня на днешния строй не е лесно да се одържи едно оазисче отъ нови уредби, поддържано съ такива нищожни срѣдства.

Le Temps съобщава, че руската администрация се е готвила да вземе строги мѣрки срѣщу едно извѣстно число земледѣлчески колонии, основани отъ послѣдователитъ на графъ Левъ Толстой. Между колониститъ се срѣщало често членове отъ аристократически фамилии.

Благосѣстоянието на тѣзи колонии било твърдѣ долно и тѣй като отъ това би могли да послѣдватъ материални и морални безпорядѣци, както казвали нѣкои вѣстници, правителството било обърнало сериозно внимание върху имъ.—И за тѣзи невинно—заблудени колонисти, които искатъ сами да си искаватъ, каквото имъ е потрѣбно, и за тѣхъ, види се, е настѣпналъ края на всѣкакви опитвания да заживѣжтъ по-други животъ.

Кждѣ 13-й Януарий т. г. Социалъ-демократическата фракция е внесла въ Рейхстага предложение за преобраща-

ието на всичкитѣ аптеки въ държави. — Известно е, че социалъ-демократическата партия въ Германия има за цѣль да направи всички сръдства за производството обществени.

Неотдавна въ Берлинъ се е представила за пръвъ пѣтъ новата драма на знаменития норвежки писателъ Хенрикъ Ибсенъ. Драмата носи заглавие *Хедда Габлеръ*. Писателя самъ е присѣствувалъ при представлението ѝ и публиката подиръ всѣко дѣйствие го е извиквала да му искаже благодарността си. Ибсенъ въ тая драма рисува нравственото паданіе на самата Хедда Габлеръ и нейния любовникъ, единъ испадналъ гений, Еймертъ л. 60 бергъ. Въобще, Ибсенъ, както мнозина отъ съвременнитѣ писатели, се отнася отрицателно къмъ днешното общество.

Единъ американски учителъ Джонъ Роджеръ е измислил една нова словослогателска машина. Тя била построена по схищия планъ какъто е Мергенталеровата, но нѣмала нейнитѣ недостатъци и тѣй цето въпросътъ за словослогателската машина може да се смѣта за разрѣшенъ. Тая нова машина е нарѣчена Типографъ. Американскитѣ вѣстници вече смѣтижли че 4-5 пѣти по ефтенъ ще имъ излизъ работението съ типографа, отколкото съ работници. Типографа билъ введенъ въ много печатници. Машината почти въ всичкитѣ клоновѣ на съвременното производство е истиквала масса работни рѣцѣ. Само словослагателството бѣше останало непожтнато. Сега и за него редъ иде да бѣде измѣнено отъ новитѣ условия, които машината ще създаде. До сега словослогателскитѣ дружества се държахъ доста независимо относительно капитала и заемахъ исклучително положение въ общото движение на работницитѣ. Словослагателитѣ сѣ едни отъ най интеллигентнитѣ работници и тѣхнитѣ дружества се смѣтатъ за най добръ организиранитѣ; историческия вървежъ ще хвърли и тѣхъ въ сръдата на общото работническо движение.

Неотдавна е умрѣла *София Ковалевска* профессорка по математиката въ Стокхолмъ. За да се отгърве отъ властта на баща си, тя се оженила само за лице за единъ студентъ, известния сега палеонтологъ Ковалевски. Тогава тя препѣтувала изъ Европа, учила се въ Хайделбергъ, Берлинъ и Гьотин-

гентъ. Въ пролѣтѣта на 1871 г. тя била въ Паризъ, гдѣто внимателно слѣдила за движението на коммуната. Като се върнала въ Германия, тя продължавала учението си и получила учената стѣпенъ — Докторъ. Въ 1883 г. С. Ков. била повикана за въ Стокхолмския университетъ, испърво като приватъ-доцентка, но станала скоро ординарна професорка — единственната въ Европа. Тя преподаваше тамъ, Математика също и нѣколко време Механика. На скоро тя била избрана за членъ въ Шведската Академия на наукитѣ. Също и Френската Академия ѝ дала почетната премия отъ петъ хиляди лева за разрѣшението на една мъчна математическа задача.

София Ковалевска съ силата на духътъ си и въобще съ блестящото си образование е сполучила да бѣде навсѣкадъ добръ приета, даже и въ тѣзи кръгове, гдѣто сж смѣтали жената неспособна за наукитѣ. Така напр., Прускій Министръ на Просвѣщението фонъ Гослеръ е често давалъ праздници въ нейна честь, на които тя не само отъ представителитѣ на науката е бивала окръжавана съ почести, но и отъ ония на официалното общество. Въ Стокхолмъ, Царъ Оскаръ също ѝ ималъ на голѣмъ почетъ.

Но всичкия този блясъкъ не е можалъ да ѝ затжни. Макаръ по родѣтъ на избраната си специалность и да не е можала да се предаде на осъществлението политическитѣ си убѣждения, обаче тя никога не е забравяла идеалитѣ на младостѣта си. Тя не само си е остала социалистка, но не се е бояла, при случай, да искаже своитѣ убѣждения. Особенно тя слѣдила успѣхитѣ на нѣмската социалдемократия; съ нѣкои отъ представителитѣ на тая партия, тя е била добръ позната и въ най мъчните времена на преслѣдванието тя е имала сношение съ тѣхъ, до като въ сжщото време се е дружила съ Министра Гослера, Професоръ Хелмхолца, Дюбоа-Раймона, Лотаръ Бухера и проч.

Тя е присѣтствувала също и на Международния Социалистически Конгресъ въ Паризъ 1889. С. Ков. е умрѣла вслѣствие на възпаление на бѣлитѣ дробове. Тя е била дѣйствително едно необикновено явление и при научната си знаменитость е била смѣлъ борець противъ всѣкакви предубѣждения и винаги състрадателна къмъ угнетеното човѣчество.

ДЕНЬ

РАСТЯЩАТА ВАЖНОСТЬ на СОЦИАЛНИТЪ ВЪПРОСИ*).

Преводъ отъ английски.

Въ живота ни има минути, които възбуждатъ всичкитѣ ни сили — когато усѣтимъ че трѣбва, като захвърлимъ иллюзинитѣ си, да рѣшаваме и да дѣйствуваме съ всичката си енергия и умъ. Така и въ живота на народитѣ има периоди, които изискватъ особена сериозностъ и умѣние.

Ний сѣкашъ че сме влѣзли въ единъ отъ тия периоди. Често разни народи и цивилизации сж се срѣщали съ задачи, които, както съ загадката на сфинксътъ, да не рѣшишъ е начало да бѣдешъ погубенъ; но въ предишно време никога не сж се представлявали тъй обширни и тъй заплѣтени задачи както днесъ. И това не е чудно. Че послѣднитѣ години на настоящето столѣтие би трѣбвало да възбудятъ грамадни социални въпроси, слѣдва отъ материалния и умственния прогресъ, съ който се отличава това столѣтие.

Между развитието на обществото и развитието на животинскитѣ видове има тѣсна аналогия. Въ най долнитѣ форми на живота има малка разлика между отдѣлнитѣ части

*) Изъ „Social Problems“ отъ Henry George.